

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kıymet KOCATÜRK

Danışman
Doç. Dr. Ömer METİN

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Kıymet KOCATÜRK'e ait "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerindeki Baskılar" adlı çalışma, jürimiz tarafından **Tarih** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ Tezi** olarak oy birliğiyle/ ~~oy çokluğuyla~~ kabul edilmiştir.

24.06.2019

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

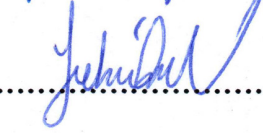
Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Ömer METİN:

.....

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Arda BAŞ:

.....

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Tekin ÖNAL:

.....

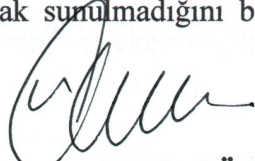
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, “**İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerindeki Baskılar**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kıymet KOCATÜRK

24.06.2019

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye üzerindeki baskıların incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. Çalışmada 1939 yılında başlayan savaş ile birlikte savaşan devletlerin Türkiye üzerinde uyguladıkları siyaset ve değişen politikaları kapsamında Türkiye'ye yapılan baskıların incelenmesi amaçlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, Dünya Tarihi açısından incelenmesi gereken en önemli olaylardan biridir.

Savaşa girmemesine karşın savaşın tüm yükünü çeken Türkiye, savaş boyunca izlediği başarılı politik manevralar sayesinde üzerindeki baskılardan kurtulmuş ve uygun gördüğü zamanda savaşa girmiştir. Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin üzerindeki baskıların ekonomik ve siyasi boyutları ele alınmıştır.

Bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından son derece önemli bir dönem olan İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin baskı altında geçirdiği sürecin zorluğunun anlaşılmasına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Çalışmanın başından itibaren desteğini, anlayışını ve çok değerli rehberliğini esirgemeyen, kıymetli zamanını ayırarak çalışmama gerekli desteğini her daim gösteren ve beni her zaman cesaretlendiren danışman hocam Doç. Dr. Ömer METİN'e teşekkürlerimi sunarım. Değerli görüş ve bilgilerini her daim benimle paylaşan, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nün kıymetli hocalarına minnettarım.

Bana her daim güvenen, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen her koşulda yanımda olduklarını hissettiren çok kıymetli aileme ve değerli eşime teşekkürlerimi sunarım.

Kıymet KOCATÜRK

ÖZET

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILAR

Kıymet KOCATÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ömer METİN

Haziran 2019, 99+xiv Sayfa

Birinci Dünya Savaşının sonuçlarından memnun olmayan İtalya ve Almanya, saldırgan politikalarına savaş sonrasında da devam ettiler. Almanya'nın yayılcı amaçlar doğrultusunda 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla İkinci Dünya Savaşı başladı.

İkinci Dünya Savaşına giden süreçte Türkiye, imzaladığı ittifak antlaşmalarıyla yönünü barış cephesine dönerek, savaş süresince tarafsız kalmayı amaçladı. Ancak, Türkiye konumu itibarıyla Mihver ve Müttefik devletlerin yanlarına çekmek istediği bir ülke olduğundan, bu süreçte devletlerin kendi yanlarında savaşa girmesi için baskılarına maruz kaldı. Bu baskılar karşısında Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca denge politikası izleyerek, savaşan her iki tarafla da siyasi ve ekonomik ilişkilerini sürdürdü.

Türkiye, üzerindeki baskılara rağmen savaşın son yılına dek tarafsızlığını koruyarak, Almanya'nın kesin olarak savaşı kaybedeceğinin anlaşılmasından sonra, Ağustos 1944'te Almanya ile tüm ilişkilerini kesti. Savaş sonrası kurulacak olan Birleşmiş Milletler'de yer almak amacıyla Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilan etti.

Bu çalışmada mihver ve müttefik devletlerin, Türkiye'yi kendi yanlarına çekmek için uyguladıkları siyasi ve ekonomik baskı faaliyetleri incelenmiş, çalışma esnasında arşiv kaynaklarından ve dönemin önemli gazetelerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türk-Mihver İlişkileri, Türk-Müttefik İlişkileri, Baskı Politikası.

ABSTRACT

PRESSURES ON TURKEY IN THE SECOND WORLD WAR

Kıymet KOCATÜRK

Master Thesis

Department of History

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ömer METİN

May 2019, 99+xiv pages

Italy and Germany that were not satisfied with the results of World War I began to pursue an aggressive policy. Such aggressive policy led to the breakout of Second World War.

Feeling the approach of Second World War, Turkey turned to the peace front with the alliance agreements it signed, thereby aiming to remain neutral during the war. However, as Turkey was a country that the Axis Powers and the Allied Powers wished to have on their sides because of its very position, it was exposed to intense pressures for it to get involved in the war on the sides of the said powers. In the face of these pressures, Turkey followed a balance policy throughout Second World War and maintained its political and economic relations with both sides of the war.

Maintaining its neutrality until the last year of the war despite all such pressures, Turkey broke off relations with Germany in August of 1944 as it was realized for sure that Germany was going to lose the war. It declared war against Germany in February of 1945 in order to take part in the United of Nations, which would be founded after the war.

This study attempts to examine the political and economic pressure policies implemented by the Axis Powers and the Allied Powers during the war in order to have Turkey on their sides in light of archive documents.

Key Words: Second World War, Italy and Germany, Axis Powers, Allied Powers, Pressure Policies

Üzerimde sonsuz emeği bulunan annem ve babama ...

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
İTHAF SAYFASI.....	iii

GİRİŞ.....	1
------------	---

I. BÖLÜM

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN TUTUMU VE KURULAN İTTİFAKLAR.....	4
1.1. Türk- İngiliz Deklarasyonu (12 Mayıs 1939)	10
1.1.1. Türk-İngiliz Deklarasyonuna Almanya’nın Tepkisi.....	13
1.2. Türk-Fransız Deklarasyonu (23 Haziran 1939)	14
1.3. Rus-Alman Saldırmazlık Antlaşması (23 Ağustos 1939)	15
1.4. Sovyet Rusya ile Karşılıklı Yardım Paktı Görüşmeleri(25 Eylül 1939)	16
1.5. Türkiye-İngiltere-Fransa Üçlü İttifak Antlaşması (19 Ekim 1939)	18
1.6. Gelişmeler Karşısında Türkiye’nin Tarafsızlık Kararı.....	21

II. BÖLÜM

2. MİHVER DEVLETLERİN SAVAŞ ÖNCESİNDE VE SAVAŞ SIRASINDA TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILARI.....	23
2.1. İtalya’nın Savaş Öncesi Saldırgan Politikaları.....	23
2.1.1. Akdeniz’de İtalyan Yayılmacılığı ve Türkiye.....	24

2.1.2. Türkiye Üzerindeki İtalyan Tehdidi.....	27
2.2. Almanya'nın Savaş Sırasında Türkiye Üzerindeki Baskıları.....	33
2.2.1. Almanya'nın Irak Planı.....	34
2.2.2. Almanya'nın Yeni Baskı Silahı: Sovyet Rusya.....	35
2.2.3. Türk Kromları Sorunu ve Alman Baskısı.....	37
2.3. Sovyet Rusya'nın Savaş Öncesi ve Savaş Sırasında Türkiye Üzerindeki Baskıları (1941'e kadar).....	40

III. BÖLÜM

3. MÜTTEFİK DEVLETLERİN SAVAŞ ÖNCESİ VE SAVAŞ SIRASINDA

TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILARI.....45

3.1. Sovyet Rusya'nın Müttefikler Safına Geçmesi ve Türkiye Üzerindeki Yeni Baskıları.....	45
3.2. İngiltere'nin Türkiye Üzerindeki Baskıları ve Savaşa Sokma Girişimleri.....	48
3.2.1. Almanya'nın Fransa'ya Saldırması ve Türkiye.....	48
3.2.2. Yunanistan'a İtalyan Saldırısı ve Türkiye'nin Durumu.....	49
3.2.3. Krom Meselesi ve İngiltere'nin Türkiye'ye Baskısı.....	50
3.3. Fransa'nın Türkiye Üzerindeki Baskısı.....	54

IV. BÖLÜM

4. SAVAŞIN SONUNA DOĞRU ULUSLARARASI TOPLANTILARDA

TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILAR56

4.1. Uluslararası Toplantılarda Türkiye.....	56
4.1.1. Casablanca Konferansı (14-24 Ocak 1943).....	57
4.1.2. Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943).....	57
4.1.3. Washington Konferansı (12-26 Mayıs 1943).....	62
4.1.4. Quebec Konferansı (14-24 Ağustos 1943).....	62
4.1.5. Moskova Konferansı (19-30 Ekim 1943).....	63
4.1.6. Tahran Konferansı (28 Kasım-1 Aralık 1943).....	64
4.1.7. Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945).....	64
4.2. Müttefiklerin Zaferi ve Savaşın Sona Ermesi.....	66
4.3. Sovyet Rusya Tehdidinin Başlaması.....	67

V. BÖLÜM**5. SONUÇ70****KAYNAKLAR73****EKLER**

- EK 1. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlan Ettiğine Dair (BCA 490-01-5-26-7).....84
- EK 2. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlan Ettiğine Dair Devamı (BCA 490-01-5-26-7).....85
- EK 3. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlan Ettiğine Dair Devamı (BCA 490-01-5-26-7).....86
- EK 4. Refik Saydam'ın Sovyet Rusya Hakkındaki Nutku (BCA 030-01-42-248-6). 87
- EK 5. Refik Saydam'ın Sovyet Rusya Hakkındaki Nutku Devamı (BCA 030-01-42-248-6).....88
- EK 6. Türkiye ve Fransa Arasında İmzalanan Deklarasyon Metni (ATASE 4-100-16).....89
- EK 7. Türkiye ve Fransa Arasında İmzalanan Deklarasyon Metni Devamı (ATASE 4-100-17).....90
- EK 8. İtalya'nın Fransa ve İngiltere'ye Savaş İlanı (19 Haziran 1940) (BCA 030-10-239-612-14).....91
- EK 9. Churchill'in Adana Görüşmeleri Hakkındaki Nutku (BCA 030-10-235-588-3-1).92
- EK 10. Churchill'in Adana Görüşmeleri Hakkındaki Nutkunun Devamı (BCA 030-10-235-588-3-2).....93
- EK 11. Churchill'in Adana Görüşmeleri Hakkındaki Nutkunun Devamı (BCA 030-10-235-588-3-3).....94
- EK 12. Churchill'in Adana Görüşmeleri Hakkındaki Nutkunun Devamı (BCA 030-10-235-588-3-4).....95
- EK 13. Adana Görüşmeleri Esnasından İngiliz Heyete Teslim Edilen "Adana Listesi" Hakkında (ATASE 2-068-1).....96

EK 14. Adana Görüşmeleri Esnasında İngiliz Heyete Teslim Edilen “Adana Listesi” Hakkında Devamı (ATASE 2-068-2).....	97
EK 15. Türkiye’nin Alman-Sovyet Harbindeki Tarafsızlık İlanı (BCA 080-18-01-95-54).....	98
ÖZ GEÇMİŞ	99

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.T.	: Ayın Tarihi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	: Bakınız
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Ed.	: Editör
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
s.	: sayfa
S.B.F.	: Siyasal Bilimler Fakültesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDP	: Türk Dış Politikası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

1. SAVAŞ ÖNCESİ TÜRKİYE VE AVRUPA'NIN SİYASİ DURUMU

Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem Avrupalı ülkelerin ekonomik ve siyasi çıkar sağlamaya yönelik politikaları ve mücadeleleriyle geçti. Sanayi devrimini tamamlayan devletler hammadde arayışına girdiler. Devletlerin hammadde sağlamak için kendilerine ait olmayan topraklara yönelmesi ise dünyayı iki büyük dünya savaşına sürükledi. Özellikle İngiltere farklı coğrafyalarda zengin hammadde kaynaklarına sahip olan toprakları hakimiyeti altına almasıyla "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" ünvanını aldı. Almanya'nın da endüstri devrimini tamamlayıp ihtiyaç duyduğu hammaddeyi sağlamak için başka topraklara yönelmesi, Akdeniz ve Afrika'da nüfuz mücadelesini başlattı. Ülkeler arasındaki bu yarış Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanması ile kısmen son buldu. Savaş sonrasında galip gelen devletlerin, yenilen devletlere sunduğu şartların ve antlaşmaların çok ağır koşullar içermesi, kurulan barış ortamının uzun ömürlü olamayacağını gösterdiği niteliğindedir.

İtilaf Devletleri savaşı kaybeden İttifak devletlerinin her biriyle savaş sonrası ayrı ayrı antlaşmalar yaptı. Avusturya ile Sen Jermen, Bulgaristan ile Nöyi, Macaristan ile Triyanon, Almanya ile Versay ve Osmanlı Devleti ile Sevr Antlaşması imzalandı. Almanya ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Versay Antlaşması, savaş tazminatı ve tamirat borçları ödenmesine hükmediyor, Alman ordusunun dağıtılması ve sadece yüz bin kişilik bir ordu bulundurması, askeri sanayi üretiminin durdurulması, ülke sınırlarının daraltılması gibi ağır hükümler içeriyordu. Alman halkı bu antlaşmayı adeta Almanya'nın yok oluş belgesi olarak görmekteydi (Uçarol 2015: 535).

Birinci Dünya Savaşı sonrası çok uluslu yapıya sahip olan Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Rus Çarlığı, Alman İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti yıkılarak

yerlerine Estonya, Letonya, Polonya, Litvanya,Çekoslovakya, Türkiye Cumhuriyeti, Yugoslavya ülkeleri kurulmuş, Avusturya-Macaristan ise ikiye bölünerek, Macaristan ayrı bir devlet olarak meydana çıkmıştır (Uçarol 2015:519).

Birinci Dünya Savaşı'nın bir diğer sonucu ise savaş sırasında Bolşevik İhtilali'nin yaşanması ve Lenin'in yönetimi ele almasıyla Rusya'da komünist rejimi'nin başlamasıydı. Benzer bir değişiklik İtalya'da da meydana geldi. İtalya savaşın galip devletlerinden biri olmasına rağmen savaş sonrası düzenlenen toplantılarda umduğunu bulamadı. Üstelik savaş için yaptığı harcamaları da geri alamayınca ekonomik olarak zor durumda kaldı. İçinde bulunduğu bu sıkıntılı ortam İtalyan halkının Faşizme sarılmasına neden oldu.30 Ekim 1922'de Benito Mussolini İtalya Başbakanı olarak Avrupa sahnesinde yerini aldı. Savaş sonrası Türkiye de rejimi değişen devletlerden biriydi. Türkiye ve İtilaf devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması çok ağır maddeler içeriyordu, Osmanlı Devleti yıkılmak üzereydi.Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki subayların önderliğinde 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı ve 29 Ekim 1923'te de Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında barışın daima korunabilmesi için 10 Ocak 1920'de İsviçre'de Milletler Cemiyeti de kuruldu. Wilson İlkeleri çerçevesinde kurulan Milletler Cemiyeti, savaş sonrası devletler arasında yaşanan ya da yaşanması mümkün olan sorunları çözmeyi amaçlamıştır. Bu cemiyet sayesinde Amerika, Avrupa'daki etkisini arttırdı. İngiltere de sömürgelerinin üzerindeki hakimiyetini koruyarak, daha da güçlendi.

Türkiye ise savaş sonrası iç siyasetiyle meşgul olmuş, yeni kurulan Türk Cumhuriyetini inşa etmekle uğraşmıştır. Bu süreçte Lozan'dan kalan sorunların çözümlenmesi amaçlanarak, Türk dış politikasında “barış” esasına dayalı bir siyaset izlendi.

Ancak sağlanan bu barış çok geçmeden yerini tekrar güvensiz ve gergin bir ortama bıraktı. Almanya'nın kısa sürede savaş sonrası imzalanan antlaşmaları yok

sayarak silahlanmaya başlaması, Avrupa’da yeniden huzursuzluğa neden oldu. Savaş sonrası kurulan Milletler Cemiyeti’nin barışı koruma çabalarının yetersiz kaldığı açıkça görülmekteydi. Çok geçmeden 1931’de Japonya’nın Mançurya’daki işgalini kesinleştirip, Çin’e saldırmasıyla başlayan savaş kıvılcımı, 1933’te Japonya ve Almanya’nın Milletler Cemiyeti’nden çekilmesi ile devam etti.

Bu süreçte devletler, revizyonist ve anti revizyonist politika etrafında kutuplaşırken Türkiye, Birinci Dünya Savaşı’nı kaybeden devletler arasında olmasına rağmen anti-revizyonist kutup arasında yerini almıştır. Bu durumun en büyük nedeni Atatürk’ün savaş sonrası izlediği denge politikası ile ilgilidir. Yine bu politika doğrultusunda İtalya ile 30 Mayıs 1928’de Dostluk Antlaşması imzalanarak, iki ülke arasındaki iyi ilişkiler sürdürülmüşse de İtalya’nın 1934’te Yakın ve Orta Doğu’ya yayılma amaçlarının ortaya çıkması nedeniyle ilişkiler bozulmuştur (Armaoğlu 1958: 139). Birinci Dünya Savaşı’nın iki müttefiki olan Türkiye ve Almanya ise, savaş sonrasında birbirleriyle herhangi bir ekonomik veya siyasi münasebette bulunmamış olsa da 1933’te Almanya’da başlayan Nazi İktidarı ile birlikte Türk-Alman ilişkileri de değişmiş, iki ülke arasında ekonomik ilişkiler kurulmuştur.

İki savaş arası dönemde İtalya’nın Akdeniz’de izlediği politika Türkiye’nin Batılı Devletlerle işbirliğini geliştirmesini sağlamış ve yaklaşan savaş karşısında Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşmasına giden yolu açmıştı (Sander 1994: 99).

I. BÖLÜM

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN TUTUMU VE KURULAN İTTİFAKLAR

İkinci Dünya Savaşına uzanan süreçte Türk dış politikasının ana unsurunu, Lozan antlaşması ile kurulan düzenin devamının sağlanması oluşturmuştur. Bu süreçte Türkiye, Avrupa'da var olan düzeni koruyan ve barış ilkesini amaç edinmiş devletlerin çalışmalarına katkıda bulunarak işbirliği içerisinde hareket etmiştir. Lozan Antlaşması'ndan sonra Avrupa, Balkan ve Orta Doğu devletleriyle kurulan dostane ilişkiler de bu amaç üzerine şekillenmiştir.

Bu süreçte Türk dış politikasının ana amacı; Türkiye'ye karşı yapılacak olan bir saldırıya karşı, Türkiye'nin güvenliğini sağlamak ve dış devletlerle yaşanan sorunları barışçıl bir politikayla çözmek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda 1930'da Türk-Fransız ve Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik antlaşmalarını imzalamıştır. Bu antlaşmaların amacı; Türkiye'nin her iki ülkeyle yaşadığı sorunları çözmek ve işbirliğini sağlamaya yönelik olmuştur. Ve nitekim başarı sağlanmış, Türk-Fransız ve Türk-Yunan ilişkileri gelişme göstermiştir.

Aynı şekilde bu süreçte Balkan ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda 1925'te Bulgaristan'la Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi ile 1929'da Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik antlaşması, Yugoslavya'yla 28 Ekim 1925'te Dostluk ve Barış Antlaşması ve 1933'te Dostluk, Saldırmazlık, Yargısal Yardımlaşma, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması ve Romanya'yla da 17 Ekim 1933'te Dostluk Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması¹ imzalanmıştır (Soysal 1989: VII). Türkiye'nin yukarıda bahsi geçen devletlerle imzaladığı bu antlaşmalar işbirliğini

¹ Yukarıda bahsi geçen antlaşmalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. İsmail Soysal (1983). *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları I.cilt (1920-1945)*. Ankara: TTK Yay.,s.379-391-437-441.

sağlama ve devletlerarası dostluk ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynadı ve ileride göreceğimiz Balkan Paktına giden yolu açtı (Soysal 1989: VII).

Türkiye'nin Balkan devletleriyle ilişkilerini geliştirmek istemesinin bir diğer amacı da Balkanlar'da yayılmacı bir tutum sergileyen Bulgaristan'a karşı güvenliği sağlamak ve Balkanlarda meydana gelebilecek bir saldırı karşısında Balkan ülkeleriyle birlikte bu tehlikeyi bertaraf etmektir (Koçak 1986:230). Bu amaç doğrultusunda Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan arasında 9 Şubat 1934'te Balkan Paktı imzalandı. Türkiye bu pakta Arnavutluğu da dâhil etmek için yoğun çaba sarf etti, ancak Arnavutluk İtalya'dan çekindiği için bu teklifi reddetti. Mustafa Kemal Atatürk Balkan Paktını, Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması bakımından olumlu karşıladı. Ancak Balkan Paktı, ileriki yıllarda görüleceği üzere etkin rol alamamış, 1936'dan itibaren İtalya ve Almanya'nın baskısı ile dağılmaya başlamıştır (Önder 2010: 13).

Türkiye bu dönemde sadece Batılı devletlerle değil, aynı zamanda Doğulu devletlerle de iyi ilişkiler kurmayı amaçlamış ve bu doğrultuda 1 Mart 1921'de Afganistan ile Dostluk Antlaşması, 5 Kasım 1932'de İran ile Dostluk ve Güvenlik Antlaşması imzalanmış, daha önce Irak ile imzalanan Dostluk Antlaşması (5 Haziran 1926), 5 Haziran 1937 yılına kadar uzatılmıştır. Türkiye açısından bu antlaşmalar oldukça büyük önem arz etmektedir. Çünkü; en az Batı sınırları kadar Doğu sınırları da Türkiye için önemlidir. Türkiye imzalanan bu antlaşmalarla komşularla iyi ilişkiler kurmuş hatta ileride işbirliği ve güvenlik amacıyla kurulacak olan paktın temellerini atmıştır (Soysal 1989: VI-VII).

Kurulan dostluk ilişkileri, 8 Temmuz 1937'de Türkiye, Afganistan, Irak ve İran arasında imzalanan Sâdâbât Paktı ile güçlenmiştir. Bu paktın amacı; tarafların birbirine karşı saldırıdan ve kışkırtmalardan kaçınması, bölgede işbirliği içinde güvenliği sağlanması ve tarafların bu süreçte birbirlerine danışarak hareket etmesi gibi temel konularda birliğin sağlanmasıdır. Genel anlamıyla saldırmazlık ve komşularla işbirliği paktı olarak görülmektedir. Ancak tüm bu çabalara rağmen Balkan Paktı gibi Sâdâbât Paktı da çok aktif olamamış ve İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla önemini yitirmeye

yüz tutmuştur. 1980 yılında Irak ve İran arasında savaşın başlamasıyla beraber esas amacını yitirmiştir (Soysal 1989: 582-583).

Akdeniz bölgesinde, Türkiye'nin en önemli rakibi olan İtalya ile 30 Mayıs 1928'de Hakemlik, Saldırmazlık, Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu antlaşmaya rağmen iki dünya savaşı arası dönemde Türk-İtalyan ilişkileri düzelmeyecek, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki gibi güvensizlik yerini alacaktı. Hiç şüphesiz bu durumun sebebi Türkiye'nin, Trablusgarp'a yapılan saldırıyı² unutmaması ve İngiltere ile yaşanan Musul anlaşmazlığı esnasında İtalya'nın On iki Ada'ya askeri birliklerini konuşlandırmasıydı. Dahası Mussolini'nin İtalya'da iktidara gelmesiyle ilişkiler daha da gerginleşti ve yükselen Faşist akım Türkiye'yi endişelendirdi. Ayrıca Mussolini'nin, 19 Mart 1934'te yaptığı bir konuşma esnasında İtalya'nın Afrika ve Asya'da hedeflerinin olduğunu söylemesi ve Roma İmparatorluğunun Akdeniz'de yeniden canlandırılması fikrini gündeme getirmesi Türkiye'nin güvensizliğini daha da kamçıladı. Mussolini her ne kadar daha sonra bu konuşmanın Türkiye'yi hedef almadığını söylese de bu güvensizliği gideremedi. İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a ve Arnavutluk'a saldırmasıyla Türkiye'nin güvensizliği doruk noktasına ulaştı ve savaş boyunca da bu güvensizlik devam etti (Önder 2010: 13-14).

İtalya'ya duyulan güvensizlik savaş öncesinde ve savaş sırasında Türk Dış Politikasını şekillendiren en önemli etkenlerden biri olmuştur. Çünkü İtalya'nın saldırgan tutumu karşısında Türkiye, İngiltere ile yakınlaşarak artan İtalyan ve Alman tehlikesini kendinden uzak tutmayı amaçladı. Bu durum savaş yıllarında Türk dış politikasının şekillenmesinde ana unsur oluşturdu.

Her ne kadar Fransa ve İngiltere ile olan ilişkiler Lozan sonrasında olumlu bir gelişme göstermese de savaşın yaklaştığını gören Batılı devletler, Türkiye ile uzlaşma yoluna gitti. Fransa ile 20 Ekim 1921 'de Ankara antlaşması imzalanarak Türkiye-

² 28 Eylül 1911'de İtalya, Osmanlı Devletine bir ultiimat vererek Osmanlı Devleti yönetimindeki Trablusgarp'ın boşaltmasını istedi. Gerekçe olarak ise bölgede yaşayan Hristiyan halka iyi davranılmadığını gösterdi. Osmanlı Devleti bu durumu reddetti. Bu durum üzerine 29 Eylül 1911 tarihinde İtalya bölgeye asker çıkararak Osmanlı Devletine savaş ilan etti. Devamı için bkz: Şengül Mete (1998).“Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler”.*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (8), s.265-266.

Suriye sınırı çizilmiş, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Hatay (Sancak) bölgesine özerklik verilmişti. Osmanlı Devletinden kalan borçlar sorunu da iki devlet arasında 1933'te anlaşmaya bağlanınca ilişkiler normal bir seviyeye ulaştı. 9 Eylül 1936'da Fransa, Suriye ile bir anlaşma imzalayarak bölgenin bağımsızlığını ilan etti. Ancak Suriye'ye bağlı olan yoğun Türk nüfusunun yaşadığı Hatay ile ilgili belirsizlik söz konusuydu. Bu durum üzerine, Fransa ile Türkiye arasında Hatay sorunu³ ortaya çıktı. Türkiye, Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Hatay'ın anavatana katılması konusunda ısrarcı davrandı, bilhassa Mustafa Kemal Atatürk savaş pahasına Hatay meselesinden ödün vermedi ve hatta bu sorunu şahsi meselesi olarak gördü. 1939 yılına kadar bu anlaşmazlık iki devlet arasında sürüp gitti. Fakat 1939'a gelindiğinde savaşın ayak sesleri duyulmaya başlayınca, Fransa bu süreçte Türkiye ile uzlaşma yoluna giderek isteğini kabul etti ve 30 Haziran 1939'da Hatay anavatana bağlandı. Bu sorunun çözülmesiyle beraber Fransız-Türk ilişkileri iyi bir seviyeye ulaşarak 23 Haziran 1939'da bir pakt halini aldı (Sar ve Gönlübol 1996:132).

İngiltere ile ilişkilere gelindiğinde ise Lozan sonrası pek iyi bir seviyede olduğu söylenemezdi. İki ülke arasında Musul⁴ ile ilgili bir anlaşmazlık söz konusuydu. 5 Haziran 1926'da Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan Ankara antlaşmasıyla bu sorun çözüme kavuştu. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler dostane bir seviyeye ulaştı.

³ Sancak (Hatay) milli sınırlar içerisinde görülmesine rağmen, Milli Mücadele döneminde yaşanan olağanüstü koşullar sebebiyle savaşın bir an önce bitmesi için 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşmasıyla milli sınırlar dışında kalmıştır. 1936 yılında Fransız mandası olan Suriye'ye bağımsızlık verilmesi gündeme gelmiş, 9 Eylül 1936'da Fransa ve Suriye arasında imzalanan Dostluk ve İttifak antlaşmasıyla bu hakkı elde etmiştir. Fakat antlaşma metninde etnik bakımından Türk nüfusunun fazla olduğu Suriye'de yer alan Sancak bölgesiyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamıştır. Bu durum üzerine Türkiye harekete geçerek Fransa ile görüşmelerde bulunmuş ve Sancak bölgesinin Türkiye'ye katılmasını talep etmiştir. Artan Alman ve İtalyan tehdidi karşısında Fransa bu talebi olumlu karşılamış, 23 Haziran 1939'da Hatay Anavatana katılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Serhat Ada (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.93-218.; Yusuf Sarıncay (2000). "Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938- 1939)". Atatürk Dönemi Dış Politikası, Ed. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.419.

⁴ İngiltere Mondros Mütarekesinin yedinci maddesine dayanarak Musul'u 15 Kasım 1918'de işgal etti. Türkiye açısından Musul'un başka bir devletin idaresine bırakılması mümkün değildi çünkü Musul Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alıyordu ve nüfusunun çoğunluğunu Türkler oluşturuyordu. İki ülke arasındaki bu mesele Milletler Cemiyetinde görüşülmeye başlandı. Yapılan görüşmeler sonucunda 16 Aralık 1925'te Musul'un İngiltere'ye ait olduğu kararı çıktı. Türkiye her ne kadar bu durumu kabullenmek istemese de herhangi bir silahlı müdahale ile geri alma yoluna gitmedi. 5 Haziran 1926'da imzalanan Ankara Antlaşmasıyla sorun iki devlet arasında çözümlenmiş, Türkiye, Musul'un Irak'a ait olduğu kabul etmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Cemal Kemal (2007). "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı.40, s.678-681.

1930'lu yıllarda İtalya ve Almanya'nın Orta Doğu'da çıkar sağlamaya yönelik saldırgan bir tutum sergilemesiyle Türkiye-İngiltere ilişkileri yakın bir çizgide yer almaya başladı.1936'da İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi İngiltere'yi Doğu Akdeniz'de güçlü bir konuma sahip olan Türkiye ile işbirliğine sevk ederek, 1939'da önce ortak bir deklarasyon imzalamasını daha sonra da bir ittifak antlaşması yapmasına olanak sağladı (Sar ve Gönlübol 1996: 118).

Milli Mücadele, döneminde Türkiye'ye en fazla yardım eden devlet olan Sovyet Rusya ile ilişkiler ise Lozan sonrasında iyi bir düzeydeydi.Özellikle Musul meselesinde Milletler Cemiyeti'nin tutumu Türkiye'yi kuzey komşusuna daha da yaklaştırdı. Dahası iki ülke arasında 17 Aralık 1925'te bir Tarafsızlık ve Saldırmazlık antlaşması imzalandı. Bu antlaşma herhangi bir devlete karşı değil iki ülkenin birbirlerine karşı güven sağlamasına yönelikti.1930'lu yıllara gelindiğinde ise artık Türkiye'nin tek yakın dostu Sovyet Rusya değildi. Çünkü Türkiye Avrupalı devletlerle arasındaki sorunları çözüme kavuşturmuş ve hatta dostane ilişkilerde dahi bulunmaya başlamıştı.Ama bu durum Sovyet Rusya ile ilişkileri çok da etkilemedi. 1933 yılında düzenlenen silahsızlanma konferansında boğazları silahtan soyutlayan Lozan Boğazlar Antlaşmasının bazı maddelerinin değiştirilmesi konusunda teklif veren Türk temsilcisinin Sovyet Rusya temsilcisi tarafından desteklenmesi ilişkilerin eski konumuna kavuşmasını sağladı. Bu yakınlaşmanın ardından iki ülke görüşmelerde bulunmuş ve 1925 tarihli saldırmazlık paktının 1935 yılına kadar sürmesini öngören anlaşma imzalanmıştır. Savaşa uzanan süreçte Sovyet Rusya ile ilişkiler hep olumlu yönde seyretti (Gönlübol ve Sar 1990: 107-108).

Almanya ile ilişkilere bakıldığında ise Lozan sonrası siyasi temaslar devam etmiş, ancak istenen düzeye ulaşamamıştır. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle beraber silahlanma yarışı başlamış, siyasi ve ekonomik alanda etki arttırmaya yönelik politika izleyen Almanya Avrupa'da ve Dünya'da etkili olmaya başlamıştır.Anti-revizyonist Almanya bazı ülkelerde siyasi güç kazanmak adına ekonomik gücünü kullanarak devletlerin üzerinde nüfuz alanı yaratmaya çalışmıştır. Bu ülkelere birisi de Türkiye olmuştur. Fakat Almanya'nın bu amacı Türkler tarafından anlaşılmadığı için ekonomik işbirliği konusunda herhangi bir çekinceye bulunulmamış, 1934 yılından itibaren Alman

firmalarının Türkiye için açtığı krediler kullanılarak Türkiye'nin Almanya ile arasındaki ticaret hacminde artış yaşanmasına neden olmuştur. Almanya sağladığı nüfuz alanıyla Türkiye'yi kendi yanına çekerek İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya'dan uzaklaştırmak istemiş, anti revizyonist gruba Türkiye'yi dahil etmek için uğraşmıştır. Bu amaçların farkında olan İngiltere Almanya'nın Türkiye üzerindeki etkisini azaltmak için bazı girişimlerde bulundu. Bu girişimlerden ilki; Türkiye'nin 1936 yılı Haziran ayında Karabük'te kuracağı demir-çelik fabrikasının yapım imtiyazını İngiliz Brassert firmasının almasıydı. Fakat İngiltere'nin Türkiye üzerindeki Alman etkisini kırmaya yönelik çabaları sonuç vermedi. Almanya halen Türkiye'nin ticaretinde önemli bir konuma sahipti. 1939 yılına yaklaşılırken bu ekonomik ilişkiler artarak devam etti. Ancak hiçbir zaman Almanya'nın istediği şekilde Türk dış politikası üzerine doğrudan etki etmedi. Savaş başlarken Türkiye hala Almanya'ya karşı güvensizdi (Gönlübol ve Sar 1990: 116-117).

Türkiye en başta da vurguladığımız gibi barışçıl bir dış politika izleyerek tüm devletlerle iyi ilişkiler kurmayı amaçlamış ve bu doğrultuda bütün girişimlerde bulunmuştu. İtalya ve Almanya'nın sergilediği saldırgan ve emperyalist tutuma karşı her zaman temkinli ve soğukkanlı davranmış, devletlerle ilişkilerini kesmemiştir.

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgali ve İtalya'nın hiçbir neden göstermeksizin 7 Nisan 1939'da Arnavutluğu ilhak etmesiyle artık savaşın patlak vereceği anlaşıldı. İtalya'nın bu davranışını Refik Saydam "milli emniyet meselesi" olarak açıklamış ve bu süreçten sonra Türkiye'nin tarafsız olamayacağını Batılı anti-revizyonist ülkelerle işbirliği içinde bulunacağını söylemiştir. Refik Saydam'ın bu konuşması bize aslında Türkiye'nin izleyeceği yol haritasını daha savaşın başında çizdiğini gösteriyordu. Nitekim Türkiye artık kazanan devletler tarafında olmak istiyor, Birinci Dünya Savaşında izlenen zayıf politikaları artık uygulamak istemiyordu.

Bu süreçte savaşın yaklaştığının farkında olan devletler birbirleriyle anlaşma yolunu tercih ederek birtakım ittifak arayışlarına girişti. Bu ittifakların bir kısmı savaş öncesinde kurulurken bir diğer kısmı ise savaş esnasında kuruldu.

1.1.Türk-İngiliz Deklarasyonu (12 Mayıs 1939)

Daha önce belirtildiği üzere İtalya emperyalist amaçları doğrultusunda Arnavutluğu 7 Nisan 1939'da gerekçe göstermeksizin işgal etti.Üstelik bu işgal hareketi emperyalist amaçlar güden Almanya tarafından da desteklendi. Bu durum üzerine İngiltere ve Fransa harekete geçerek 13 Nisan'da Yunanistan'a ve Romanya'ya gerçekleşecek herhangi bir Alman saldırısına karşı garanti verdiler.Aynı tarihte Türkiye içinde bir garanti verilebileceği teklif edildi. Türkiye bu teklifi olumlu karşıladı ve bu garantinin iki taraflı olmasını istedi.Aslında bunu istemesinin sebebi, verilecek olan garantilerin mihver devletler tarafından düşmanlık olarak algılanabileceği ve uğrayacağı herhangi bir saldırı karşısında İngiltere'nin nasıl bir yardımda bulunacağını açıkça belirlenmesiydi (Armaoğlu 2014: 319). İngiltere, Türkiye'nin bu isteğini kabul etti bunun üzerine kurulacak olan "Barış Cephesine" Türkiye'yi dahil etmek için görüşmelere en kısa sürede başlama kararı alındı (Esmer ve Sander 1996: 138). 25 Nisan 1939'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu İngiltere ile yapılacak görüşmeler için görevlendirildi.Görüşmelerin sonucu olumlu olduğu takdirde meclise sunulması kararlaştırıldı.Meclisin onayı alınmadan herhangi bir anlaşma imzalanmayacaktı. Eğer ki İngiltere ile antlaşma yapılırsa yine meclisin görüşü alınarak aynı koşullarda Fransa ve Rusya ile de antlaşma imzalanması için gerekli görüşmeler yapılacaktı (Us 1966: 361).

İngiltere için bu dönemde Türkiye ile uzlaşmak çok büyük önem arz ediyordu.Çünkü Akdeniz ve Romanya bölgeleri İngiltere için önemliydi. Akdeniz'de hakimiyeti altında olan sömürgeleri vardı. Onların güvenliği için Akdeniz'in bütün tehdit unsurlarından arındırılması gerekiyordu. Aynı şekilde Romanya da en önemli hammadde olan petrole sahipti ve bu petrolün büyük bir kısmı Almanya'ya satılıyordu (Boscan ve Metin 2014: 273). Eğer Almanya Romanya'yı ele geçirip bölgedeki petrole sahip olursa daha da güçlenecek ve belki de İngiltere'yi yenilgiye uğratacaktı. Bu yüzden her iki bölgeye de yakınlığı sebebiyle Türkiye, kilit bir noktada bulunuyordu ve İngilizler bunun farkındaydı. Eğer Türkiye ile anlaşma sağlanırsa meydana gelebilecek olaylar kontrol altında tutulabilirdi. Hatta İngiltere lehine çevrilebilirdi.Bu nedenle Türkiye'ye İtalya ve Almanya tehlikesi karşısında garanti vererek ortak bir savunma ve

anlaşma planı yapılması için gecikmeden hazırlıklara başlandı (Ulubelen 2005: 266-268).

Türk-İngiliz görüşmelerinin 12 Mayıs 1939'da olumlu sonuçlanmasıyla iki ülke arasında bir deklarasyon imzalandı. İngiltere böylece Orta Doğu ve Akdeniz'de önemli bir müttefik kazanmış oldu.

Başbakan Refik Saydam aynı tarihte mecliste yaptığı konuşmada Türk-İngiliz ittifakının önemine değinerek deklarasyonun maddelerini açıkladı. Böylece deklarasyona göre;

1. Türk ve İngiliz Hükümetleri birbirleriyle görüşmelerde bulunmuşlardır. Aralarında gerçekleşen ve devam eden görüşmelerde uzlaşma görülmüştür.
2. Her iki Devletin, kendi milli güvenliği açısından karşılıklı vaatleri içeren uzun süreli bir anlaşma kararı alınmıştır.
3. Bu anlaşmanın imzası ile Türkiye Hükümeti ve İngiltere Hükümeti gerçekleşecek bir tecavüz hareketinin Akdeniz bölgesinde bir savaşa meydan vermesi halinde birbirleriyle iş birliği yapmaya ve güçlerinin el verdiği bütün yardımı birbirlerine göstermeye hazır olduğunu bildireceklerdir.
4. Verilen demeçler veyahut öngörülen anlaşma hiçbir ülkeye karşı değildir. Ancak gereği gerçekleştiğinde, Türkiye ve İngiltere'nin karşılıklı yardımlaşmalarına yöneltilmiştir.
5. Her iki hükümette Balkanlarda güvenliği sağlamak lüzumunu kabul etmekte ve hızla bu hedefe varılması için birbirleriyle dayanışma ve görüşme içerisinde olacaktır.
6. Antlaşmanın tamamlanmasından önce, karşılıklı vaatlerin gerçekleşmesini gerektirecek koşulların daha net bir şekilde ifade edilmesi hususunu da içine almak üzere, bazı konuların daha ehemmiyetli incelenmeye ihtiyaç duyduğu, her iki devlet tarafından kabul edilmiştir. Bu konuda incelemeler devam etmektedir.

7. Yukarıda sözü geçen hükümler iki devletten herhangi birinin, barışın pekiştirilmesindeki yarar gereğince başka devletlerle anlaşmalar yapmasını engellemez (Düster Ter.III.c.20: 631).

Başbakan Refik Saydam mecliste deklarasyon hakkında bilgiler vermeye devam ederken aynı zamanda Rusya ile olan ilişkilere de değinerek Türk-Rus ilişkilerinin iyi ve dostça ilerlediğini ortak amaç ve istekler doğrultusunda tam bir fikir birliğinin olduğunu söyledi. Tam bu sıralarda Türkiye'ye ziyarette bulunan Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Potemkin ile de görüşmelerin olumlu olduğunu ve her iki ülkenin de gelecek konusunda aynı fikirde olduğunu, bütün bu karşılıklı anlaşma ve görüşmelerin tek amacının barış ve güvenlik olduğunu vurguladı (Goloğlu 1974: 22).

Böylece İngiliz-Türk Ortak Deklarasyonu bu koşullarda imzalanmış oldu. Deklarasyonun en önemli maddesi dördüncü maddeydi. Bu maddeye göre Akdeniz'de gerçekleşecek herhangi bir saldırı savaşa sebep olursa, iki devlet birbirine her türlü destekte bulunacaktı. Yani eğer ki Akdeniz'de İngiltere bir savaşa sürüklenirse Türkiye de onun yanında savaşa dahil olabilirdi. (Uyar 1999:585).

Fransa ile de bu süreçte bir bildiri imzalanmak istense de henüz Hatay sorunu çözümlenebilmiş değildi. Bu yüzden aynı metinle bir deklarasyonun imzalanması ancak 23 Haziran 1939'da mümkün oldu (Esmer ve Sander 1996: 139).

Bütün bu gelişmelerden sonra Avrupa; Mihver ve Müttefik devletler olarak iki bloğa ayrıldı. Mihver devletleri; Almanya etrafında toplanan devletlerdi, Müttefik devletleri ise İngiltere etrafında toplanan savaş karşıtı olan devletlerdi.

Türkiye ise tarafsız kalmayı tercih etmekteydi çünkü; bağımsızlıkları için uzun yıllar savaşmış, Birinci Dünya Savaşının getirdiği ağır koşullarda dahi savaşmaktan hiç çekinmemiş üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmişti. Yeni kurulan Türk Devleti dış politikasında daha barışçıl bir politika izleyerek sorunları ilk önce sulh yöntemiyle çözmeyi kendisine ilke edinmiş, kendi sınır güvenliğine herhangi bir saldırı olmadıkça hiçbir devletle savaşmamayı prensip olarak benimsemişti. Bu dönemde tekrar bir dünya

savaşında aktif olarak yer almak devlet adamları bilhassa Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün istediği en son şeydi. Böylece İngiltere ile imzalanan deklarasyon ile Türkiye yüzünü barışçıl politika izleyen Müttefik devletlere çevirmiş oldu. Ama İtalya ve Almanya ile olan ilişkiler de hala önemini koruyor ve her fırsatta Türkiye'nin bütün devletlerle arasında dostça bir ilişki olduğu hiçbir devlete karşı savaş düşüncesinde bulunmadığı üzerinde önemle duruluyordu (Fenik 1941: 3).

İmzalanan deklarasyon sonrası Türk-İngiliz ilişkileri eskisine göre artık daha yakındı. Her iki ülkenin Genelkurmay başkanları toplantılar düzenleyerek Türkiye'ye karşı olası bir saldırının gerçekleşmesi durumunda alınacak tedbirler hakkında görüşmelerde bulunuyor ve bu durumda İngiltere'nin sağlayacağı askeri yardımları tartışıyorlardı. Söz konusu yardımların ilk olarak gerekli görüldüğü yerler Trakya ve Çanakkale bölgeleriydi. Çünkü: Olası bir saldırının ilk olarak bu iki bölgeden gerçekleştirilebileceği düşünülüyordu bu yüzden ilk olarak bu bölgelerin güvenliği konusunda görüşmeler yapıldı ve savaş boyunca da görüşmeler devam etti (ATASE 3/025/1).⁵⁶

1.1.1. Türk-İngiliz Deklarasyonuna Almanya'nın Tepkisi

Türkiye ve İngiltere arasında ortak deklarasyon için görüşmeler devam ederken, Almanya da Ankara Büyükelçiliğine önemli devlet adamlarından Franz Von Papen'i tayin etti (Esmer 1944:249). Von Papen, Türkiye'yi yakından tanıyordu ve zamanlama bakımından İngiliz-Türk yakınlaşmasının sağlandığı sırada böyle bir tayinin gerçekleşmesi hiç şüphesiz tesadüf değildi. Hitler, Von Papen'e bazı görevler vermişti. Bunlardan en önemlisi Türkiye'yi Alman dış politikasına yakın tutmak ve bir savaş durumunda Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamaktı (Esmer ve Sander 1996:138). Hiç vakit kaybetmeden bu deklarasyonun bir ittifaka dönüşmesini engellemek için çalışmalara başladı. Hükümet üzerinde baskılarda bulunarak Türkiye'nin savaş çıkarma amacı güden İngiltere ile yakınlaşmasının sakıncalarını anlattı (Esmer ve Sander 1996:140). Almanya için Türkiye çok önemliydi. Çünkü hem Boğazları elinde bulunduruyordu

⁵ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı. Metnin devamında bu arşivin kısa hali olan ATASE kullanılacaktır.

hem de Ortadoğu'ya çok yakın bir konuma sahipti. Bu sebeple ya Türkiye tarafsız kalmalıydı ya da kendi yanlarında savaşa katılmalıydı. Bu durumu mümkün kılmak için Almanya'nın en büyük kozu ticari ilişkilerdi. Çünkü Türk dış ticaretinin neredeyse yarısı Almanya ile yapılıyordu. 25 Temmuz 1938 Ticaret Antlaşmasıyla Almanya Türkiye'yi politik bakımdan kendine yakın tutmak istedi. 16 Ocak 1939'da Türkiye için ayrılan 150 milyon marklık kredi de bu amaç doğrultusunda idi. Türkiye bazı mallarını satacak pazarlar bulmakta sorun yaşıyordu (Soysal 1982:389). Almanlar bu durumu kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaktan hiç çekinmedi. Nitekim deklarasyona ilk tehditte bu ticaret konusunda olmuştu. Türk-İngiliz yakınlaşmasının bir antlaşma boyutuna vardığını hisseden Almanya deklarasyonun imzalanmasından beş gün önce, 7 Mayıs 1939'da Türkiye'nin Almanya'ya sipariş ettiği tüm savaş malzemesinin gönderimini durdurdu. 14 Mayıs 1939'da da Hitler doğrudan imzalanan en önemli satış anlaşmalarının şartlarının yerine getirilmesini yasakladı (Uçarol 2015: 630). Üstelik bir de Türkiye'nin Alman garantisi altına alınmasını tekrar teklif etti. Ancak bu çabalar sonuçsuz kaldı (Armaoğlu 2014: 321). Hitler, Türkleri yanına çekmekten vazgeçmedi ve Türkiye üzerindeki baskısını gün geçtikçe arttırdı. Buna karşılık Türkiye'nin tepkisi de sert oldu. 28 Ağustos 1939'da Almanlar tarafından yapılan "Yıldırım" denizaltısının Haliç'e indirilmesi törenine İsmet İnönü katılmadı. Ayrıca iki devlet arasında daha önce imzalanmış ticaret anlaşması yenilenmedi, bunun üzerine 1 Eylül 1939'da Türk- Alman ticareti durdu (Uçarol 2015 : 630).

1.2. Türk-Fransız Deklarasyonu (23 Haziran 1939)

İngiltere ve Türkiye arasında deklarasyon sebebiyle görüşmeler devam ederken Fransa'nın da görüşmelere dahil olması konusu gündeme geldi. Fakat Türkiye ve Fransa arasında 1936 yılında ortaya çıkan Hatay anlaşmazlığı çözümlenmeden bu durum mümkün değildi, Fransa Hatay'ı Türkiye'ye geri vermeyi kabul ederse Türkiye böyle bir anlaşmaya yanaşabilirdi (Barutçu 1977: 9). Nitekim Türkiye Hatay meselesini ciddiyetle ele alıyor ve taviz vermeyi kesinlikle reddediyordu. Bu süreçte Fransa, Türkiye ile arasındaki bu sorunun daha fazla büyümesini istemedi. Ayrıca Fransa yaklaşan savaşın yarattığı tehlikeleri de görebiliyordu. İtalya'nın 7 Nisan 1939'da

Arnavutluğu işgali de Fransa'yı Türkiye ile anlaşmazlıklarını çözümlenmeye götürdü (Köni 1989: 539). Üstelik Türk-İngiliz deklarasyonu ile Balkanlar ve Doğu Akdeniz'in savunması şekillenmeye başlamıştı. Bu sebeple Fransa Türkiye ile uzlaşmaya karar verdi ve Türkiye'nin talep ettiği gibi Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasını kabul etti. Türkiye ve Fransa arasındaki tek anlaşmazlıkta olumlu şekilde sonuçlandı. 29 Mayıs 1939'da Hatay artık Türkiye'nin toprağıydı. Bu sorunun çözümlenmesiyle beraber 23 Haziran 1939 'da iki devlet arasında Ankara'da bir deklarasyon imzalandı. Maddeleri Türk-İngiliz anlaşmasıyla birebir aynı nitelikteydi (ATASE 4-100-16-/4-100-17). Her iki devlette bu deklarasyon ile birlikte Akdeniz'de gerçekleşecek herhangi bir saldırıda işbirliği içerisinde bulunmayı taahhüt ediyordu. Aynı tarihte Paris'te Türk-Fransız demeci yayımlandı (Soysal 2003: 993). Böylece Fransa da barış cephesindeki yerini aldı.

1.3. Sovyet Rusya- Almanya Saldırmazlık Antlaşması (23 Ağustos 1939)

Avrupa'da dengeler çok hızlı bir şekilde değişiyordu. 20 Mayıs 1939'da Alman-İtalyan askeri ittifakı Berlin'de imzalandı. Böylece Mihver Devletler Cephesi oluşmaya başladı (Aydemir 1967: 116). Türkiye ise imzaladığı deklarasyonlarla yüzünü Barış Cephesine dönmüştü. Kurtuluş savaşından beri dostane ilişkiler içerisinde olduğu Sovyet Rusya'nın da Barış Cephesine katılacağını düşünüyordu. Fakat sanıldığı gibi olmadı. İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya arasında 12 Ağustos 1939 da başlayan görüşmeler tarafların çok farklı taleplerde bulunması nedeniyle olumsuzlukla sonuçlandı. Bu durumu kendi yararına gören Almanya hiç vakit kaybetmeden Sovyet Rusya'ya Polonya kozunu oynayarak ittifak önerisinde bulundu. Zaten Sovyet Rusya'nın da Polonya topraklarında yayılmacı emelleri bulunmaktaydı. Bu nedenle Almanya'nın teklifini olumlu karşıladı. Stalin 21 Ağustos'ta bir telgrafla Hitler'e olumlu görüş bildirerek paktın imzalanması için Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'u Moskova'ya davet etti. Böylece antlaşma için taraflar görüşmelere başladı (Öncü ve İkinci 2014: 250). İki gün sonra 23 Ağustos 1939 tarihinde Rus –Alman Saldırmazlık Paktı imzalandı (Goloğlu 1974: 39). Böylece İtalya'dan sonra Sovyet Rusya'da Mihver Devletler Cephesindeki yerini aldı. Antlaşma esasında yedi maddeden

oluşuyordu ve bu maddeler kamuoyu ile paylaşılmıştı. Fakat bir de paylaşılmayan gizli maddeleri bulunuyordu. Bu maddelerde Polonya, Baltık bölgesi ve Güneydoğu Avrupa'da Almanya ve Sovyet Rusya'nın paylaşım alanları vardı (Öncü ve Ekinci 2014: 251). Böylece Alman-Rus çıkarları şimdilik her iki devleti aynı çizgide tutmayı başarmıştı. Anlaşma Türkiye'de ise adeta bomba etkisi yarattı. Çünkü Türkiye, Sovyet Rusya'nın barış cephesinde yer alacağına çok inanıyordu. Nitekim İngiltere ve Fransa ile imzalanan deklarasyonlar da bu öngörü üzerine imzalanmıştı. Fakat şimdi Türkiye bu iki devletle yalnız kalmıştı. Kurtuluş savaşı yıllarından beri dostluk ilişkisi sürdürdüğü komşusu ile bu defa ayrı devletlerle ayrı yollarda yürüyeceklerdi. Üstelik bu defa Almanya, Sovyet Rusya üzerinden Türkiye'ye karşı tehditlerini arttıracak ve Batılı devletlerle işbirliği içerisinde bulunmasını engellemek için elinden geleni yaparak kendi isteklerini Sovyet Rusya aracılığıyla Türkiye'den talep edecekti (Armaoğlu 2014: 321).

1.4. Sovyet Rusya İle Karşılıklı Yardım Paketi Görüşmeleri (25 Eylül 1939)

Alman-Rus Saldırmazlık Paketi'nin etkilediği devletlerden biri de hiç kuşkusuz Türkiye olmuştur. Montrö toplantısından beri dostluk ilişkileri içerisinde bulunan iki devlet ilk kez farklı kutuplarda yer almayı tercih etmişti. Bu durum Türkiye'yi endişelendirdi. Nitekim olaylar istediği gibi gelişmemiş, İngiltere- Sovyet Rusya birliği sağlanamamıştı. Türkiye ise yaşanan gelişmeler ne olursa olsun Sovyet Rusya ile dostluğunun bozulmasını istemiyordu. Fakat Alman-Rus beraberliği peşinde yeni istekleri gündeme getirmişti ve dolayısıyla Rusların birtakım yeni istekleri doğmuştu. Bunda Almanya'nın da etkisi vardı. Sovyet Rusya kanalıyla Türkiye üzerinde baskı kurmaya başlayacaktı. Henüz Türkiye bunun bilincinde değildi. Bu olaylar içerisinde Sovyet Rusya yeni isteklerini Türkiye'ye bildirmek için Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya davet etti (Oran 1970: 49). Bu sıralarda İngiliz ve Fransızlarla görüşmeler yapılarak anlaşma maddeleri üzerine fikir birliğini sağlamaya çalışılıyordu. Saraçoğlu Moskova'ya doğru harekete geçmeden anlaşma metninin tasarisını parafe etti. Beraberinde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın ile daire müdürlerinden Feridun Cemal Erkin 5 Eylül 1939'da Moskova'ya gitti (Goloğlu 1974: 41). Yapılacak olan görüşmeler Türkiye için hayati önem taşımaktaydı. Türk

hükümeti Saraçoğlu ve beraberindeki heyete Sovyet Rusya ile karşılıklı işbirliği veya bir yardım antlaşması imzalanabilmesi için şartların konuşulması ve görüşmelerin yapılması görevini verdi. Heyetin diğer bir görevi ise parafe edilmiş olan üçlü ittifak ile Türk-Sovyet dostluğu arasında ortak bir bağlantı aramaktı (Ertem 2010: 254). Yani Türk-Rus ilişkileri yumuşatılacak ve İngiliz-Fransız ittifakına Sovyet Rusya'ya yakınlaştırmak için çalışılacaktı. Heyet ilk görüşmesini Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov ile yaptı. Ancak görüşme Türk tarafının istediği şekilde gerçekleşmedi. Türkiye-Sovyet Rusya Antlaşması yerine 1936 yılında imzalanan Montreux Sözleşmesi gündeme getirilerek Boğazlar üzerinde yeni bir statünün belirlenmesi ve yeni düzende Sovyet Rusya'nın söz hakkına sahip olması gibi isteklerle karşılaştılar. Stalin'le yapılan ikinci toplantı da ise İngiltere-Fransa ve Türkiye arasında imzalanacak olan üçlü ittifak antlaşmasında bazı değişiklikler yapılması istendi. Saraçoğlu ise Boğazların statüsünün uluslararası bir niteliği bulunduğunu ve iki ülke tarafından da değiştirilemeyeceğini söyledi. Aynı zamanda üçlü ittifak antlaşmasının parafe edildiğini ve değişikliğe imkan olmadığını belirtti. Görüşmelerin gerçekleştiği esnada Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop Moskova'ya geldi (Erkin 1968: 140-141). Şüphesiz Sovyet Rusya-Almanya beraberliği Türkiye üzerinde birtakım pazarlıklara gebeydi ve şimdi Sovyet Rusya Alman istekleri ile Türkiye üzerinde baskı kurmaya başlayacaktı. Esasen Almanya Türkiye'yi Batılı devletlerden ayırmak ve kendi yanına çekmek, hiç değilse tarafsızlığını sağlamak peşindeydi. Ribbentrop'un Moskova ziyareti ile Türk-Rus görüşmelerine ara verildi. Zaten henüz hiçbir konuda fikir birliği sağlanamamıştı. Almanya, Türk-Rus görüşmelerini yakından takip ediyordu. Özellikle Boğazlar konusunda Sovyet Rusya'nın kesin bir tavır almasını arzu ediyordu. Çünkü İngiltere Alman-Sovyet tehdidi karşısında Romanya'ya yardımda bulunmayı teklif etmişti ve böyle bir yardım ancak deniz yoluyla ulaşabilirdi. Bu yüzden Türkiye'nin boğazlarını kapatması hiç şüphesiz Sovyet Rusya'nın yararına olacaktı. Alman- Rus görüşmelerinin sonuçlanmasının ardından Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile görüşmeler yeniden başladı. Ruslar, Almanların istekleri doğrultusunda hazırladıkları antlaşma taslağını Türk devlet adamlarına sundular. Genel hatlarıyla Sovyet Rusya'nın istekleri şu şekildeydi:

- a) Boğazların savunulmasında işbirliği sağlanması amacıyla bir paktın imzalanması.

- b) Türkiye ile imzalanması planlanan antlaşma metnine Sovyet Rusya hiçbir koşulda Almanya ile çatışmaya götürmeyeceğini öngören Almanya lehine bir maddenin eklenmesi.
- c) Montreux Sözleşmesine Boğazların Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlere her zaman ve daima kapalı tutulmasını belirten bir değişikliğin eklenmesi.
- d) Bulgaristan’ın Dobruca’yı ve Sovyet Rusya’nın Besarabya’yı işgal etmesi durumunda Türkiye’nin tarafsızlığının sağlanması (Erkin 1968: 142).

Bu isteklerin yanı sıra görüşmeler esnasında Sovyet Rusya niyetini açıkça belli etmişti. Türk Hükümetinin dış politikası kendi isteklerine uygun değildi (Oral ve Sander 1996: 142). Zaten Türk devlet adamları da görüşmeler esnasından ortak bir çizgide buluşulamayacağını anlamıştı. Rusların istekleri ne Türkiye’nin izlediği siyasete uyuyordu ne de Türkiye’nin bağımsızlığıyla örtüşüyordu. Saraçoğlu ve beraberindeki heyet bütün istekleri reddetti ve Moskova’dan Türkiye’ye doğru yola çıktılar (Oran 1970: 49). Refik Saydam da 17 Ekim 1939’da Parti grubundaki konuşmasında Sovyet Rusya ile görüşmelerin olumsuz sonuçlandığını duyurdu (BCA. 030/01/42/248/6)⁶

Böylece uzun yıllardır dostça ilişkiler içerisinde bulunan iki devlet yollarını tamamen ayırmış oldu. Her ne kadar ilişkilerin eskisi gibi devam ettiği söylene de iki ülke arasındaki dostluk ilişkisinin yerini güvensizlik aldı.

1.5. Türkiye- İngiltere ve Fransa Üçlü İttifak Antlaşması (19 Ekim 1939)

Türk hükümeti Ruslarla yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması ile ortak bir görüş birliğinin sağlanamayacağını anlamıştı. Sovyet Rusya’nın istekleri Türkiye’nin dış politika anlayışına uygun değildi ve savaş başlarken yaşanan bu uyuşmazlık Türkiye’yi İngiltere’ye daha fazla yaklaştırdı. Nitekim artık Türkiye’nin güvenebileceği bir kuzey komşusu kalmamıştı.

⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Metnin devamında bu arşivin kısaltması olan BCA kullanılacaktır.

Yaşanan bu gelişmeler üzerine Türkiye, İngiltere ve Fransa ile görüşmeleri hızlandırarak daha önce parafe edilmiş olan antlaşmayı imzalaması için Refik Saydam ve Mareşal Fevzi Çakmak'a imza yetkisi verdi (BCA. 30/18/1/2/89/102/12). Hiç vakit kaybetmeden 19 Ekim 1939'da Ankara'da antlaşma imzalandı. Böylece Türk- İngiliz ve Fransız Üçlü İttifak Antlaşması yürürlüğe girmiş oldu. Antlaşmada iki protokol eklidir. İmzalanan Askeri Sözleşme ve 3 sayılı protokol gizli tutulmuştur. Ayrıca Türkiye'ye sağlanacak olan parasal yardımlarla alakalı bir özel anlaşma da imzalanmıştır (Soysal 1982: 405). Bu özel yardımlaşma antlaşmasının maddeleri şu şekildedir;

1. Türkiye herhangi bir Avrupalı Devletin saldırısı sonucunda savaşa dahil olursa Fransa ve İngiltere; Türkiye ile anlaşmalı olarak çalışma ortaklığı kuracak ve imkanlar dahilinde her türlü yardımı yapacaktır.
2. Herhangi bir Avrupalı Devletin saldırısıyla Akdeniz bölgesinde Fransa ve İngiltere'nin dahil olduğu bir savaş meydana çıkarsa Türkiye ile dayanışma ve çalışma ortaklığı içerisinde birbirlerine her türlü yardımı yapacaklardır.
3. Fransa ve İngiltere 13 Nisan 1939'da Romanya ve Yunanistan'a güvence vermiştir. Bu güvence yürürlükte kaldığı müddet, İngiltere ve Fransa bu güvence gereği savaşa sürüklenirse Türkiye bahsi olan devletlerle işbirliği içerisinde bulunacak ve onlara elinden gelen yardımı yapacaktır.
4. Bir Avrupalı devletin başka bir Avrupalı devlete saldırması halinde, antlaşmanın taraflarından biri saldırıya uğrayan devlet ile anlaşarak onun tarafsızlığının ya da bağımsızlığının savunmasına yardım eder ya da bir Avrupalı devlet tarafından diğer Avrupalı bir devlete yapılan saldırı anlaşmacı devletlerden biri için tehlike arz ederse Anlaşmacı Devletler faydalı görecekları ortak hareketin belirlenmesi amacıyla birbirleriyle fikir birliği sağlayıp görüşeceklerdir.
5. Yukarıda bahsedilen durumların dışında Fransa ve İngiltere , bir Avrupalı devlet tarafından saldırı neticesinde savaşa sürüklenirse, Anlaşmacı Devletler yine birbirleriyle işbirliği halinde olacak ve böyle bir durumda Türkiye Fransa ve İngiltere'ye karşı iyilik arzulayan bir tarafsızlıkta bulunacaktır.
6. İmzacı Devletler, bu Antlaşmanın hükümleri gereğince savaşa dahil olurlarsa ayrı ayrı Savaşı Bırakma ve Barış Antlaşması yapmayacaklardır (Düster, Ter.III.,C.21, s.15.).

Bu maddelerden anlaşılacağı üzere tehlike olarak İtalya ve Almanya görülmektedir.İmzacı devletler hem Akdenizde hem de Avrupa'da işbirliği içerisinde bulunacak ve karşılıklı çıkarlarını gözeteceklerdir. Antlaşmaya bağlı 3 sayılı protokol ise Türkiye'nin isteği üzerine eklenmiştir.Tarihe Sovyet çekincesi olarak geçen bu ihtirazi kayıt Türkiye üzerine yüklenen sorumluluğun onu Sovyet Rusya ile savaşa götürmesini engellemek için konulmuştur. Türkiye'nin önerisi ile gizlenmemiş ve antlaşmanın önemli bir parçası sayılmıştır.Yani antlaşma Türkiye'yi Sovyet Rusya'ya karşı herhangi bir savaşın içerisine dâhil edeceği bir durumda Türkiye üzerinde hiçbir sorumluluk olmayacaktı.Türkiye antlaşmaya bu maddenin konulmasını isteyerek açıkça Sovyet Rusya ile savaşmak istemediğini gösteriyordu. Dikkat çeken bir diğer nokta ise ittifaka artık Balkanların da dahil edilmesiydi. Buna göre Fransa ve İngiltere eğer verdiği taahhütler sebebiyle bir savaşa sürüklenirse Türkiye'de onların yanında savaşa dahil olacaktı (Armaoğlu 2014: 322).Ayrıca antlaşmanın iki numaralı maddesi Türkiye açısından çok önemliydi. Avrupalı bir devlet tarafından İngiltere veya Fransa Akdeniz bölgesinde bir savaşa sürüklenecek olursa, Türkiye de bu devlete yardım edecekti.İleride görüleceği üzere bu madde Türkiye'yi savaşın eşiğine getirecek, fakat izlediği politik denge siyaseti sayesinde savaş dışı kalmayı başaracaktı (Soysal 1989: 595).

İmza edilen parasal yardım antlaşması ile de Fransa ve İngiltere Türkiye'ye şu taahhütlerde bulunmuştur:

- a) Türkiye'ye savaş gereçleri ve silah satın almak amacıyla %4 faizli ve 20 yıl süre ile geçerli olarak 25 milyon sterlinlik bir kredi açılacak.
- b) Türkiye'nin ekonomik anlamda durumunu iyileştirmesi amacıyla %3 faizli ve 20 yıl süreli 15 milyon sterlin değerinde altın vermeyi ve bu miktarın tütün vb. mallarla ödenmesi onaylanacak.
- c) Türkiye'ye Fransa ve İngiltere'ye olan borçlarını ödenmesinde harcamak üzere %3 faizli toplam 3,5 milyon Sterlin kredi açılacaktır.

Buradan anlaşıldığı üzere Türkiye'ye 43,5 milyon sterlinlik kredi verilmiştir. Bu antlaşma Türkiye'ye askeri araç gereç satın alma imkanı sağlamış ve müttefikler tarafından desteklenmiştir. İlerleyen süreçte Türkiye müttefikler yanında savaşa dahil

olursa yeni yardımların yapılması ve savaş gereçlerinin karşılanması da hükme bağlanmıştır.

Gizli tutulan on maddelik askeri anlaşma ise 18 Ekim'de Ankara'da İngiltere ve Fransa Orta Doğu Kuvvetleri Komutanları General Wavell ve General Weygard tarafından imzalanmıştır. Genel olarak antlaşmanın ana hatlarını düşmana karşı nasıl hareket edilmesi gerektiği, olası bir saldırı durumunda hangi planla nasıl eyleme geçileceği gibi unsurlar oluşturmaktadır (Soysal 1982: 409).

1.6. Gelişmeler Karşısında Türkiye'nin Tarafsızlık Kararı

Savaşın kara bulutları artık tüm dünyayı sarmış, hedef alınan devletlerde korku had safhaya ulaşmıştı. Türkiye daha 1939 yılı ortalarında verdiği önemli bir kararla deklarasyonlar imzalamış ve barış cephesine dâhil olmuştu. İmzaladığı Türk-İngiliz Deklarasyonu ve Türk- Fransız Deklarasyonu Türkiye'nin yüzünü barış cephesine döndüğünün açık bir göstergesi olsa da bu süreçte Almanya'ya karşı cephe alan herhangi bir harekette bulunmadı. Hatta Türk devlet adamları hiçbir devlete karşı düşmanca bir duygu beslenmediğini her fırsatta açık bir şekilde vurgulamaya çalıştılar. Bunun en belirgin örneği ise Sovyet Rusya'nın Almanya ile yakınlaşmasına dahi hiçbir tepkide bulunulmamasıydı. Dahası, 23 Ağustos 1939'da Alman-Rus Saldırmazlık Paktının imzalanması her ne kadar Türkiye'de hayal kırıklığı yaratmış olsa da bu dile getirilmedi. Türkiye, tüm devletlere karşı sulh politikasından ödün vermedi ve başlayan savaşta dahi bu durumu sürekli korudu.

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya karşı savaş ilan etmesiyle birlikte İkinci Dünya Savaşı başladı. Almanya uzun yıllardır ordusunu güçlendirmek için çaba harcıyordu ve askeri teçhizat bakımından oldukça donanımlı bir ordu kurmayı başarmıştı. Polonya ordusu ise Alman ordularıyla mücadele edecek nitelikte değildi. Bir kere sayı bakımından bile Alman kuvvetleri oldukça fazlaydı. Bu sırada daha önce Almanya ile imzaladığı paktın kendine ayırdığı alanı işgal etmek için Sovyet Rusya da harekete geçti. 17 Eylül'de Sovyet Rusya da Polonya'yı işgale başladı. Polonya ise bu

saldırlara sadece yirmi altı gün direnebildi. 27 Eylül'de Varşova'nın Almanya'ya teslimiyle beraber Polonya artık haritadan siliniyordu. Bu sırada Fransa ve İngiltere daha önce taahhüt ettikleri garantilere rağmen Polonya'ya yardıma gidemediler. Hem askeri olarak hazırlıksızlardı hem de stratejik koşullar dolayısıyla harekete geçemediler. Böylece Almanya'nın emperyalist amaçlarının ilk kurbanı Polonya oldu (Armaoğlu 2014: 324).

Savaşın Balkanlara yayılma ihtimalini göz önünde bulunduran Türkiye, hızla önlemler almaya başladı. Gelişmeler büyük bir dikkatle takip ediliyordu. Bu süreçte Türkiye mihver veya müttefik devletlere karşı her daim samimi bir yaklaşımda bulunmuş, herhangi bir kışkırtıcı tavır takınmamıştı. Fakat gelişmeler karşısında Türkiye'nin nasıl bir yol izleyeceği Avrupalı devletleri meraklandırıyor. Boğazları ve coğrafi konumu sebebiyle Türkiye adeta bir kilit noktasıydı.

Nihayetinde Türkiye'nin başlayan savaş karşısında nasıl bir tutum sergileyeceğini Refik Saydam 11 Eylül 1939'da TBMM açılış konuşmasında açıkladı. Avrupa'da gerçekleşen olaylar hakkında bilgiler vererek uzun bir süredir çaba sarf edilmesine rağmen barışın sağlanamadığını ve savaşın başladığını duyurdu. Türkiye'nin hiçbir ülkeyle sorunu olmadığını vurgulayarak Almanya ile ilişkilerin hala dostane bir şekilde devam ettiğini söyledi. Aynı şekilde İngiltere ve Fransa ile de hiçbir sorunun olmadığını belirterek görüşmelerin kesintisiz olarak sürdürüldüğünü vurguladı. Konuşmasının devamında Türkiye'nin savaş dışı olduğunu fakat askeri tedbirlerin alındığını da söyleyerek başlayan savaş karşısında Türkiye'nin nasıl bir yol izleyeceğine değindi (TBMMZC 1.11.1939). Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere Türkiye, savaşın başında tarafsız kalma kararı almış ve savaşan devletlerle olan ilişkilerinin dostane bir şekilde devam ettiğini belirtmişti. Savaş süresince Türkiye, savaşa girmesi veya tarafsızlığını sürdürmesi hususunda hem mihver hem de müttefik devletlerin yoğun baskılarına maruz kalacak, fakat askeri donanım yetersizliğini bahane ederek, diplomatik manevralarla bu baskılara karşı tarafsızlığını korumaya çalışacaktı.

II. BÖLÜM

2. MİHVER DEVLETLERİN SAVAŞ ÖNCESİNDE VE SAVAŞ SIRASINDA TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILARI

2.1. İtalya'nın Savaş Öncesi Saldırgan Politikaları

İtalya, Birinci Dünya Savaşına Müttefik devletler safında katılmıştı. Savaş sonunda galip gelen devletler arasında İtalya da vardı. Fakat savaş sonrası düzenlenen toplantılarda İtalya umduğunu bulamadı. Galip devlet olmasına rağmen herhangi bir kazanç elde edemediği için kaybeden ülkelerde görülen memnuniyetsizlik İtalya'da da görülmeye başlandı. Üstelik İtalya, savaş sırasında yapmış olduğu harcamalara karşılık da herhangi bir kazanç elde edemedi. Bu durum da İtalya'yı içten içe ekonomik bir buhranın içine sürükledi. Savaştan sonra 1922 yılına kadar dört kez hükümetin değişmesi de İtalya'nın nasıl bir buhranın içerisinde olduğunu kanıtı niteliğindedir (Çelikçi ve Kakışım 2013: 86). Bu karışık ortam ve iktidar boşluğu Benito Mussolini yönetimindeki Faşist Partisi'nin işine yaradı. 1919 yılında kurulan parti 1921 deki ilk seçimlerde parlamento'ya 35 milletvekili sokmayı başardı. Bu başarı beraberinde partinin daha da güçlenmesini sağladı ve zamanla aydınlar ve askerler de partinin destekçisi haline geldiler. Aynı şekilde ülkede yaşanan sorunlardan rahatsızlık duyan İtalyan halkı da Faşist politikaya sarıldı. Mussolini destekçilerinin hızla artması, onun 30 Ekim 1922'de yapılan genel seçimlerden zaferle çıkmasını sağladı. Hayallerine ulaşan Mussolini artık İtalya'nın yeni Başbakanı'ydı.

İş başına geçer geçmez saldırgan bir politika izlemeye başlayan Mussolini'nin bu tutumu İtalya'nın yeni dış politikası haline geldi. Onun, artık tek bir düşüncesi vardı; o da İtalya'ya kaybettiği saygınlığını yeniden kazandırmaktı.

2.1.1. Akdeniz'de İtalyan Yayılmacılığı ve Türkiye

Ülke yönetimini mutlak bir şekilde ele geçiren Mussolini, kısa bir sürede İtalya'da yeniden birliğin kurulmasını sağladı, merkezi yönetimi güçlendirerek muhalefeti tamamen ortada kaldırdı. Ticareti canlandırmaya yönelik çalışmalarda bulunarak toplumsal bir dizi reformu hayata geçirdi. Ancak yapılan ekonomik düzenlemeler işsizliği tam anlamıyla ortadan kaldırmadı. İtalyan halkın yaşadığı bu ekonomik buhran Mussolini için büyük sorun yaratıyordu. Bu durumu, kendi istekleri doğrultusunda çözmek için İtalya'yı hızla silahlandırmaya başladı (Sander 1994: 24)

Mussolini, kendine emperyalist amaçlar belirleyerek, Asya, Afrika ve Akdeniz bölgelerinde hak iddia etmeye başladı. Aslında bu emperyalist isteklerin altında yatan bazı sebepler vardı. Bu sebeplerin ilki nüfus sorunuydu. Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalya'nın nüfusunda hızlı bir artış yaşandı. 40 milyon olan İtalyan nüfusunun, 15 yıl sonra 50 milyonu bulması tahmin ediliyordu. Bu rakam İtalya için bir tehditti. Çünkü, İtalyan toprakları büyüyen nüfus karşısında yetersiz kalabilirdi. Zamanla bu durum İtalya için büyük bir sorun haline gelebilir ve ülkenin refah seviyesini düşürebilirdi. Bir diğer sebep ise; hammadde temin etmedeki yetersizlikti. İtalyan endüstrisi kuvvetli bir şekilde büyüyordu fakat hammadde açısından dış devletlere bağılıydı. Özellikle endüstri için büyük öneme sahip olan petrol ve kömür için durum böyleydi. Son sebep ise; 1929 ekonomik buhranının getirdiği değişikliklerdi.

Buhran, birçok devleti "kendi kendine yetme politikasını" benimsemeye sevketti. Dışa kapalı bir ekonomi biçimi tercih etmesine neden oldu. Bu durumdan olumsuz etkilenen İtalyan ekonomisi açık vermeye başladı (Armaoğlu 2014: 226). İşte bu sebeplerden dolayı İtalya yörüngesini başka topraklara yöneltti. Bu yerlerin başında zengin doğal kaynaklara sahip olan Habeşistan geliyordu. Üstelik hem kendi yönetiminde olan İtalyan Somali'sine yakındı hem de İngiltere sadece Nil'in kaynağını

teşkil eden Tana Gölü bölgesiyle ilgileniyordu. Diğer bölgeler henüz hiçbir ülke tarafından sahiplenilmemişti. Şimdi ise İtalya'ya düşen uygun zamanı beklemekte.

Bu esnada Dünyada yaşanan bazı gelişmeler İtalya'yı daha da umutlandırdı. Japonya'nın 1931'de Mançurya'ya saldırması karşısında Milletler Cemiyetinin sessiz kalması ve Almanya'nın, Avrupa'da eski gücüne kavuşmasına, İngiltere ile Fransa'nın tepki göstermemesi, İtalya için uygun vaktin geldiğine işaret etti. Ancak Mussolini, Habeşistan hususunda kendine karşı İngiliz-Fransız işbirliği kurulmasından çekiniyordu. Bu nedenle 1935 yılında Strese Konferansı'na⁷ katılarak bahsi geçen ülkelerle Almanya'nın Orta Avrupa'da etkinlik arayışı ve silahlanması konularını görüştü. Mussolini bu toplantıda devletlerin tüm dikkatlerini Almanya'ya verdiğini gözlemlemişti. Artık beklediği ortama kavuştuğunu düşünerek kontrolü altında bulunan Somali sınırında, Habeşistan ile yaşanan küçük silahlı çatışmaları bahane ederek bölgeyi işgale başladı (Çelikçi ve Kakışım 2013: 92).

9 Mayıs 1935'te İtalya, resmi olarak Habeşistan'ı işgal ettiğini ve İtalya Kralının aynı zamanda Habeş İmparatoru olduğunu tüm dünyaya duyurdu. İtalya'nın, Habeşistan'ı işgal edip oraya yerleşmesi en çok İngiltere'yi rahatsız etti (Karabekir 1950: 72). Çünkü Akdenizde İngiliz sömürgeleri vardı ve İtalya bu davranışıyla Nil'in bir bölümünü kontrol altına alarak İngiliz yönetimindeki Mısır'ı tehdit eden bir konuma ulaştı. Bu durum İngiltere'nin hoşuna gitmedi fakat doğrudan müdahalede de bulunmadı.

İtalya'nın bu saldırısı başta Türkiye olmak üzere, bazı Doğu ülkelerini tedirgin etti ve bu ülkeleri birbirine yaklaştırdı. Bu doğrultuda 2 Ekim 1935'te Cenevre'de İran, Irak ve Türkiye arasında saldırılmazlık antlaşması imzalandı. Daha sonra Afganistan'da bu anlaşmaya dahil oldu (Aydemir 1993: 411). Böylece Türkiye, İtalya'ya karşı Doğulu Devletlerle işbirliği sağladı.

⁷ Üçler Konferansı olarak da bilinen bu toplantı İtalya, Fransa ve İngiltere arasında İtalya'nın Strese kentinde gerçekleşmiştir. Avrupa'nın genel durumunun konuşulduğu bu toplantının ana konusu ise Almanya'nın yeniden bir tehdit haline gelmemesi için önlemler alınmasıydı. Daha detaylı bilgi için bkz. Milliyet Gazetesi, 15 Nisan 1935.

Habeşistan'ın İtalya tarafından işgal edilmesiyle, Milletler Cemiyetinin zayıflığı da açık bir şekilde görülmeye başlandı. İlk etapta Milletler Cemiyeti, İtalya'nın bu saldırısına karşı cezalandırma yoluna giderek; 18 Kasım 1935'te mali, ticari ve askeri sınırlı nitelikte hammadde ambargo uygulanması ile ilgili önlemler aldı. Türkiye de ekonomisinin zarar görme olasılığının olmasına rağmen bu kararı uygulayıcı devletler arasında yer aldı (Sönmezoğlu 2011: 314). Alınan bu karara rağmen, İtalya'ya karşı ciddi bir yaptırımda bulunulmadığı gibi 15 Temmuz 1936'da tamamen kaldırıldı (Cantemur 2012: 790). Milletler Cemiyeti bu hareketi ile devletlerin güvenini büyük oranda sarstı.İtalya ise bu durumdan oldukça hoşnuttu.

1937 yılına gelindiğinde ise Türk-İtalyan ilişkilerinde birtakım gelişmeler gözlemlendi. 2 Ocak 1937'de İtalya ve İngiltere arasında Akdeniz'de ki mevcut statükoyu koruma amacıyla bir anlaşma imzalandı. Bu durumun devamı niteliğinde 2-3 Şubat 1937'de Milona'da Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano arasında bir görüşme gerçekleşti. Görüşmelerin sonunda yayımlanan ortak bir bildiri ile iki ülke arasındaki ilişkilerde herhangi bir sorunun bulunmadığı belirtiliyordu. Ayrıca Tevfik Rüştü Aras'ın gönderdiği raporda Türk-İtalyan ilişkilerinin, İtalyanlar bakımından çok büyük önem arz ettiği ve önemli meseleler üzerinde durulduğu ifade ediliyordu (BCA. 030/10/236/597/1).

Bu görüşmeler esnasında alınan bir karar ile Türkiye'nin Habeşistan üzerindeki İtalyan hakimiyetini tanınması karşılığında İtalya'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesini imzalayabileceği kaydedildi.Türkiye ise bu durumu öncelikle 25-27 Şubat 1938'de toplanan, Balkan Paktına üye ülkeler ile paylaştı.Yapılan görüşmelerde İtalya'nın Habeşistan'daki hakimiyetinin tanınmasının, herhangi bir soruna yol açmayacağına karar verildi ve 2 Mayıs 1938 tarihinde İtalya, anlaşma gereği Montrö Boğazlar Sözleşmesini imzaladı.Buna karşılık Türkiye de Habeşistan'daki İtalyan varlığını kabul etti (Sönmezoğlu 2011:315). Fakat bu durum dahi Türkiye'de var olan İtalyan güvensizliğini gideremedi.

Ayrıca yaşanan birtakım olaylar da İtalya'ya güvenilemeyeceği tekrar gösterdi. 1936'da İspanya'da patlak veren iç savaş esnasında Almanya ve İtalya, General

Francisco Franco liderliğindeki isyancıları desteklerken, Sovyet Rusya ise Cumhuriyetçilere destek veriyordu. Türkiye bu iç savaş karşısında Milletler Cemiyeti'nin benimsediği, İspanya'nın içişlerine karışmama kararını destekledi ve tarafsız kalmayı tercih etti. Fakat 17-19 Ağustos 1937 tarihinde Türk karasuları içinde yer alan Bozcaada yakınlarında iki İspanyol gemisinin, İtalyan denizaltısı tarafından batırılması Türkiye'de tepkilere neden oldu ve Türk hükümeti İtalya'nın bu hareketini kınadı. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Atatürk, 10 Eylül 1937'de düzenlenen Nyon Konferansı'nda olası bir İtalyan saldırısına karşı İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'nin deniz üslerini kullanabileceği kararını verdi (Sönmezoglu 2011: 315). Bu tarihten sonra Türk-İngiliz ilişkilerinde ilerlemeler kaydedilerek, İtalya'ya karşı iki ülke arasında birlik kuruldu.

Yaşanan olaylar Türkiye'de, İtalya'nın Akdeniz üzerindeki yayılcı faaliyetlerinden vazgeçmediğini gösterdi. Türkiye'nin yaşadığı İtalyan korkusu sebebiyle Türk ve İngiliz ilişkileri artık daha yakın bir çizgideydi (Koçak 1996: 239). Ayrıca Mussolini izlediği politika yüzünden Türkiye'yi artık tamamen kaybederek, yerini Almanya'ya bıraktı. Çünkü o yıllarda Türkiye, ticaretinin büyük kısmını İtalya ile gerçekleştiriyordu, fakat yarattığı bu güvensizlik sebebiyle Türkiye, ticari ilişkilerinde artık Almanya'yı tercih edecek ve savaş boyunca da İtalyan'ya karşı şüpheli davranacaktı (Grassi 2014: 320).

2.1.2. Türkiye'nin Üzerindeki İtalyan Tehdidi

Türkiye-İtalya ilişkileri savaş öncesi dönemde güvensiz bir yapıya sahipti. Aslında bu güvensizliğin temeli çok daha önceki yıllara dayanmaktaydı.

Milli Mücadele döneminde, iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça iyi bir seviyedeydi. Hatta bu süreçte İtalya, Türk halkının direniş hareketini desteklemiştir. Ne var ki Lozan antlaşmasının imzalanmasından sonra bu durum değişti. İtalya, dış politikasında emperyalist amaçlar güderek, saldırgan bir siyaset izlemeye başladı. Öyle ki İtalya, yeni Türk devletinin uzun ömürlü olacağına ihtimal dahi vermiyor, Türkiye'yi

ciddiye almıyordu. İşte bu düşüncelerle birlikte İtalya ve Türkiye ilk kez 1924 yılında karşı karşıya geldi.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Menteşe adaları, İtalyan hakimiyetine bırakılmıştı. 1924'te İtalya'nın, Türkiye'ye çok yakın bir konumda olan bu adaları silahlandırması iki ülkeyi karşı karşıya getirdi. Nitekim Menteşe adalarındaki bu İtalyan hazırlığı Türkiye tarafından tehdit olarak algılandı ve güvensizlik yarattı. Aslında adalardaki bu hazırlığın İngiltere ile yaşanan Musul sorunu esnasında yapılması hiç şüphesiz akla, Anadolu'ya karşı bir işgal hazırlığı fikrini getiriyordu. Bunun yanı sıra 1924 yılının Mayısında İtalya'nın Rodos'a asker sevki de Türkiye'yi iyice şüphelendirdi. Üstelik geçmiş yıllarda İtalyanların işgali altında bulunan Kuşadası ve Antalya sahillerimizde birtakım keşif hareketlerinde bulunduğu haberleri Türk hükümetini oldukça rahatsız etti. Buna karşılık Türkiye'de Anadolu sahillerine bir saldırı olabileceği fikrine karşın askeri tedbirler alarak orduyu hazır duruma getirdi. İki ülke arasındaki bu gergin dönem Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suad Bey ile Mussolini arasında gerçekleşen görüşmede Mussolini'nin; İtalya'nın Türkiye için herhangi bir kötü amaç gütmeyeceğini ve askeri hazırlık yapmadığını söylemesi ve Türkiye için dostane duygular beslediklerini belirtmesi üzerine ilişkilerde az da olsa bir yumuşama görülmeye başlandı (Çelebi 2002: 1206-1207). Fakat ne yazık ki 1926 yılında Mussolini'nin yakın arkadaşı Gabriele d'Annunzio'nun İtalyan halkı için yayınladığı bir hitabette Anadolu'yu hedef alan söylemlerde⁸ bulunması Türk hükümetini tekrardan güvensizliğe sevk etti (Cumhuriyet 2 Temmuz 1926). Şüphesiz Mussolini, Türkiye'nin İngiltere ile yaşadığı Musul anlaşmazlığını ve Fransa ile yaşanan birtakım problemleri kendi lehine çevirmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Fakat 1926'da Türkiye, İngiltere ile sorunlarını çözerek ilişkilerini daha iyi bir seviyeye getirdi. Bu sayede Mussolini'ye aradığı fırsat verilmedi. O da bu durumu kabullenerek uzlaşmacı bir tavır sergiledi. Nitekim Mussolini'nin daha işbirlikçi davrandığı 1926-1927 yılları, Türk-İtalyan ilişkilerinin iyi denilebilecek bir seviyeye ulaştığı yıllar oldu. Bu sürecin devamında 30 Mayıs 1928'te Roma'da Türkiye-İtalya Uzlaştırma, Tarafsızlık ve

⁸ "...Baş vekilin geçen sene söz ettiği randevu yeri yemiş veren, yemyeşil, bereketli bahçesi olan Anadolu'dur. Geliniz, İsteyiniz, alınız ! O sizin Olacaktır. .." Hiç şüphesiz burada Anadolu diye tabir edilen bölge Türk topraklarıydı. Cumhuriyet, 2 Temmuz 1926.

Yargısal Çözüm Antlaşması imzalandı (Soysal 1983: 335-339). Bu sayede Türk-İtalyan ilişkileri gelişme göstererek, gerek siyasi gerekse ticari alanda büyük aşamalar kaydetti.

1930 yılına gelindiğinde Almanya’da, iktidar mücadeleleri başlamış, bu dönemde ön plana çıkan Nazi partisine, Mussolini tarafından destek verilmiştir. Bu destek ile birlikte daha da güçlenen Nazi Partisi, ülke genelinde birinci parti konumuna yükseldi ve kısa sürede Almanya eski gücüne kavuşmaya başladı. Almanya’nın güçlü bir şekilde Avrupa sahnesine geri dönmesiyle birlikte İtalya da eski emperyalist politikasına döndü.

Türk-İtalyan ilişkilerinde ise 1934 yılına dek ilişkiler normal seviyede sürdü, zaman zaman iki ülke arasında dostane görüşmeler yapıldı. Fakat 1934 yılının Mart ayında, İtalya’da düzenlenen “İkinci Beş Yıllık Faşist Kongresi’nde” Mussolini yaptığı konuşmada; “İtalya’nın geleceğinin Akdeniz, Asya ve Afrikada olduğunu” söylemesi tüm dengeleri değiştirdi (Atatürk’ün MDP 1994:266; Tekeli ve İlkin 2013: 48). Bu sözlerle akla gelen ilk soru Akdeniz ve Asya ile kastedilen bölge neresiydi? Akdeniz olarak belirtilen bölge Antalya sahilleri olabilir miydi? Hiç şüphesiz Türk devlet adamları, İtalya’nın Türkiye’nin Güney sahillerindeki emperyalist amaçlarını unutmamıştı. Her ne kadar sonradan yapılan açıklamalarda ortamı yumuşatmak için bu sözlerin, Türkiye’yi kapsamadığı söylenmişse de Türk devlet adamları tarafından inandırıcı bulunmadı.

Üstelik Mussolini’nin Akdeniz’den bahsederken “Mare Nostrum”⁹ (Bizim Deniz) ifadesini kullanması Türkiye’yi oldukça rahatsız etti (Tekeli ve İlkin 2013: 48). Tüm bu yaşananlar karşısında Türkiye, İtalya’ya karşı artık daha güvensizdi. Üstelik 3 Ekim 1935’te Habeşistan’ın İtalya tarafından işgal edilmesi Türkiye’deki bu güvensizliği daha da perçinledi. Artık İtalya, Türkiye için önemli bir tehdit olarak görülüyordu.

⁹ “Mare Nostrum”, Latince veya Latince’den türemiş bir Roma halkının dili olan Romanca’da ‘ Bizim Deniz’ anlamına gelen bir Roma Devlet deyimidir. Roma Devletinde Akdeniz “Mare Nostrum-Bizim Deniz” olarak adlandırılmıştır. Yani bu terim ile Akdeniz’in Roma ulusuna ve devletine ait olduğu anlayışı vurgulanmaya çalışılmıştır. Metin Erksan (1999). *Mare Nostrum Bizim Deniz Yunan Sorunu*. İstanbul: Hil Yayınları, s.13.

Türk devlet adamlarının endişelerinde ne kadar haklı olduğu ise 1936 yılında kendini gösterdi. Daha önce belirttiğimiz üzere Habeşistan'ın işgali karşısında Milletler Cemiyeti İtalya'nın yayılmacılığına karşı birtakım yaptırım uygulama kararı almış ve Türkiye de bu kararın uygulayıcıları arasında yer almıştı. İşte İtalya bu kararından dolayı Türkiye'ye gözdağı vermek amacıyla Türk topraklarına çok yakın bir mesafede bulunan Menteşe adalarını¹⁰, bilhassa Leros adasını tahkim edip silahlandırmaya başladı. Yine bu dönemde Türkiye, çeşitli istihbarat birimlerinden Rodos ve On iki Ada'nın da silahlandırılmasıyla ilgili çeşitli bilgiler ediniyordu. İtalya'nın Rodos adasına çok sayıda mühimmat ve sahra topları getirdiği de bu bilgiler arasındaydı. Ayrıca, askeri malzemenin yanı sıra 16 tane uçağın da Rodos'a çıkarıldığı haberleri de gündemde yer aldı (Mengeş 2017: 290). Her ne kadar daha sonra bu hazırlıkların Habeşistan için olduğu anlaşılrsa da Türkiye'de İtalya'ya karşı duyulan huzursuzluk bu faaliyetler sebebiyle had safhaya ulaştı. Yapılan bu hareket Anadolu topraklarına yönelen apaçık bir tehditti. Artık Türk dış politikası bu tehdit üzerinden şekillenmeye başlayacak ve İtalya'ya karşı denge politikası güdülerek, İngiltere ve Fransa ile işbirliği sağlanmaya çalışılacaktı.

İtalya'nın izlediği yayılmacı politika sadece Türkiye için tehlike oluşturmuyordu, aynı zamanda Doğu Akdeniz bölgesi için de tehdit yaratıyordu. Üstelik İtalya tarafından bu tehdidin şiddetinin artırılmasıyla beraber, bilhassa Milletler Cemiyeti'nin aldığı yaptırım kararını uygulayıcı devletleri de açıkça tehdit etmesi üzerine İngiltere ve Fransa harekete geçti (Armaoğlu 2014:306). İtalya'nın tehditleri karşısında, Akdenizde güvenliğin sağlanması amacıyla İngiltere ve Fransa'nın

¹⁰ Menteşe adaları: Ege Denizi'nin güneydoğusunda, kuzeyden güneye Anadolu kıyılarına dizilmiş, Batı Anadolu sahillerinin önlerinde yer alan; Lipso (Lipsi), Batnoz (Patmos), Kelemez (Kalimnos), İleryo (Leros), İstanköy (Kos), Sömbeki (Syme), İncirli (Nisiros), İlyaki (Telos), Rodos (Rhodes), Herke (Chalki), Kerpe (Karpathos), Kaşot (Kasos), Meis (Megisti), ve İstanbulya (Astipalaia) adalarından oluşan ada grubudur. 1910'larda yaşanan Balkan Savaşları öncesinde bu ada grubu "Oniki Ada (Dodeca-nissas)" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Ancak günümüzde bu tabir yerine adaların bulunduğu bölge nedeniyle Menteşe Adaları olarak isimlendirilmesi daha uygun görülmektedir. Yeter Mengeş (2017). "İkinci Dünya Savaşı'nda Menteşe (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı.34, s.287-288.

önderliğinde Yunanistan, Yugoslavya, İspanya ve Türkiye'nin katılımıyla 1935'te Akdeniz Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre; Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı aldığı ambargo kararını uygulayıcı devletler İtalya'nın askeri saldırısına uğrarsa, İngiltere bu ülkelere hava, kara ve deniz kuvvetleriyle destek verecekti. Aynı şekilde imzacı devletlerde İngiltere'ye bu konuda güvence verdiler. Böylece tarihte Akdeniz Paktı¹¹ olarak anılan birlik kurulmuş oldu. Bu ittifakla Türk-İngiliz ilişkilerinde büyük bir hızla yakınlaşma görülürken, Türk-İtalyan ilişkilerinde aynı derecede soğuma meydana geldi (Çelebi 2002: 113). Artık Türkiye, İtalya'ya dost olarak değil, potansiyel bir düşman gözüyle bakıyordu.

Tam bu sıralarda daha önce belirttiğimiz gibi Milletler Cemiyeti İtalya'nın, Habeşistan'ı işgali karşısında birtakım yaptırımlar uygulama kararı almıştı. İşte o yaptırımlar İtalyan-Habeş harbinin sona ermesiyle kaldırıldı. Bu da demek oluyordu ki Akdeniz Paktı'nı sürdürecektir bir sebep kalmamıştı. Fakat İngiltere kendi garantisini devam ettirerek diğer imzacı devletleri bu sorumluluktan azletti. Yani bu demek oluyordu ki Akdeniz'de İtalya'nın gerçekleştirdiği bir saldırıda İngiltere saldırıya uğrayan devlete yardım edecek, fakat İngiltere bir saldırıya uğrarsa diğer devletlerin üzerinde bir yükümlülük olmayacaktı. İngiltere'nin bu kararı karşısında imzacı üç Akdeniz devleti de aynı şekilde cevap verdiler. Yani onlar da İngiltere'yi vermiş olduğu taahhütlerden azlederek kendi üzerlerindeki sorumluluğu devam ettirdiler.

Türkiye ise bu durumu fazla uzatmak istemedi. Çünkü Türk-İngiliz ilişkilerinin iyi olması İtalya'yı rahatsız ediyordu. Bu sıralarda Türk devlet adamları İtalya ile ilişkilerin düzelmesini istiyorlardı, bu nedenle daha fazla tepki çekmemek için Türkiye, tek taraflı garanti durumuna Temmuz 1936'da son verdi.

Bu süreçten sonra Türk-İtalyan ilişkilerinde yakınlaşma görülse de Ağustos 1937'de yaşanan birtakım olaylar yine iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden oldu. 17 Temmuz 1936'da İspanya'da milliyetçiler, General Francisco Franco önderliğinde seçilmiş hükümet olan Cumhuriyetçilere karşı ayaklanma başlattı.

¹¹ Başka kaynaklarda "Akdeniz İttifakı" olarak da adlandırılmaktadır.

Zamanla ülkede iç savaş halini alan bu ayaklanmada bazı devletler milliyetçilere destek verirken bazı devletler ise cumhuriyetçileri destekledi. Almanya ve İtalya bu süreçte tercihini milliyetçilerden yana kullandı. Savaş süresince Franco'ya destek veren Almanya ve İtalya toplamda 3000 uçak ve çeşitli silah yardımlarında bulundu (Sertel 2015:275-276).

Türkiye ise Milletler Cemiyeti'nin almış olduğu "dahil olmama" kararını uyguladı ve savaş süresince her iki tarafa da yardım göndermedi.1937 yılının ağustos ayına gelindiğinde ise yaşanan bir olay Türkiye'de endişe yarattı. Çanakkale Boğazı'nın önlerinde, İspanya hükümetine ait iki İspanyol gemisi farklı zamanlarda batırıldı. Bu gemilerden ilki 15 Ağustos 1937'de Bozcaada'nın on beş mil yakınında kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından batırılırken (Cumhuriyet 17 Ağustos 1937), diğeri 18 Ağustos 1937'de aynı bölgede kimliksiz bir denizaltı tarafından torpil atılarak batırılmaya çalışıldı. Gemi aldığı hasardan ötürü Bozcaada yakınlarında karaya oturdu (Cumhuriyet 20 Ağustos 1937). Bu vahim olayın arkasında İtalya'nın olduğu düşüncesi hakimdi (Oran 2009: 273). Bu iki olay üzerine Türkiye, 24 Ağustos 1937'de Ankara'da bulunan yabancı elçiliklere verdiği bir nota ile batırılan gemiler hakkında bilgiler paylaştı (Birlik 2016: 131). Yaşanan bu vahim olay Türk Basınında geniş yankı buldu.Özellikle Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesinde yazdığı bir makalede Türk karasuları içinde böyle bir olayın yaşanmasının Türkiye'yi çok etkilediğini ve bu durumdan rahatsızlık duyulduğunu anlatıyordu (Cumhuriyet 23 Ağustos 1937).

Akdeniz'de güvenliği sarsan bu olayın yaşanması İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirdi.İki ülke, diğer devletlere çağrıda bulunarak Eylül 1937'de Nyon'da bir konferans düzenlenmesini istediler. Sovyet Rusya, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye olumlu yanıt verirken, Almanya ve İtalya bu konferansa katılmayı reddetti. 10-11 Eylül 1937'de Nyon'da, gerçekleşen konferansın ana konusu ise Akdeniz'de güvenlik meselesiydi.Konferans sonrasında imzalanan Nyon Antlaşmasıyla Akdeniz'de korsan saldırılarının önüne geçilmesi ve bölgede güvenliğin sağlanması amaçlandı(TBMMZC 18.09.1937). İtalya'nın, Akdeniz üzerinden yapmış olduğu faaliyetlerin, Türkiye üzerinde yarattığı tehdidin bir sonucu olarak artık Türk-İngiliz ilişkileri çok ileri bir seviyedeydi.

1939 yılına kadar geçen sürede Türk-İtalyan ilişkilerinde her ne kadar gerginlikler ve güvensizlikler yaşansa da iki ülke arasında herhangi bir sıcak temas yaşanmadı. Fakat yayılmacı politikasından vazgeçmeyen İtalya, Nisan 1939'da Arnavutluğu işgale başladı (Anzerlioğlu 2007: 225). Bu durum açıkça şunu gösteriyordu; artık Avrupa, büyük savaşa sahne olmak üzereydi. İtalya'nın bu hareketine bu defa İngiltere kayıtsız kalamadı. 13 Nisan 1939'da İngiltere ve Fransa, İtalya'nın bu hareketine karşı Yunanistan, Romanya ve Türkiye'ye garanti verdiler. Karşılıklı bu güven duygusu henüz savaş başlamadan pakt halini aldı.

Türkiye, imzaladığı bu pakt ile yaklaşan savaş karşısında İtalyan baskılarına boyun eğmemiş, toprakları üzerindeki tüm tehditleri savurmuş ve yüzünü tamamen mihver devletlere dönmüş oldu. Bundan sonra savaş süresince de iki ülkeyi karşı karşıya getirecek herhangi bir temas yaşanmadı.

2.2. Almanya'nın Savaş Esnasında Türkiye Üzerindeki Baskıları

İkinci Dünya Savaşının hissedilmesi ile devletler işbirliği kurabileceği ülkelerle ittifak arayışına girmişti. Türkiye'de hiç şüphesiz bu devletlerden biriydi. Nitekim Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu itibarıyla her daim diğer devletlerin müttefik olmak istedikleri bir devlet idi.

1939 yılı Türkiye'nin henüz savaş başlamadan yörüngesini belirlediği, İngiltere ve Fransa ile karşılıklı garantileri kapsayan deklarasyonlar imzaladığı bir yıl olmuştu. İşte Almanya'nın Türkiye üzerindeki baskısının da temel çıkış noktasını da bu durum teşkil ediyordu. Almanya, Türkiye'yi kendi yanına çekmek ya da mutlak tarafsızlığını sağlamak için savaş esnasında bir dizi baskı politikaları uygulayarak amaçlarını gerçekleştirmek istiyordu.

2.2.1. Almanya'nın Irak Planı

1939 Eylül ayında başlayan savaş devam ederken, Irak'ta yaşanan bir olay Almanya'nın Türkiye üzerinde baskını arttırmasına ve Türkiye üzerinde yine bir dizi Alman tehdidinin oluşmasına neden oldu.

1941 yılının Nisan ayında Irak'ta bulunan Mihver taraftarı Raşit Ali Geylani bir hükümet darbesi yaparak iktidarı ele geçirdi (Koçak 1986 :155). Bu durum karşısında İngilizler müdahale etmek için harekete geçtiler. Buna karşılık Raşit Ali Geylani de Almanya'dan acil yardım talebinde bulundu. Almanya bu yardım isteğine hemen karşılık verme arzusundaydı (Akandere ve Polat 2009:8). Çünkü eğer Irak'ta Raşit Ali Geylani başarılı olursa Ortadoğu petrolerini ele geçirmek kolaylaşacak ve Almanya Ortadoğu'da hızla ilerleyebilecekti. İşte bu amaçlar doğrultusunda Almanya, gönderilecek yardımı Türkiye üzerinden Irak'a göndermeyi planlıyordu. Fakat Türkiye'yi bu karara ikna etmek oldukça zordu. Bunu bilen Almanya'da isteğini gerçekleştirmek için Türkiye'ye baskı uygulamaya başladı (OTDP 1996:155-156).

Almanya, Irak'a yardım gönderme fikrini Türk devlet adamlarına iletğinde, bu durum olumsuz karşılandı. Fakat Almanya bu konuda kararlıydı. Türkiye'yi ikna etmek için Batı Trakya ve Ege Adalarından toprak teklif etti. Fakat Türkiye, bu teklifleri reddetti.

Bu sırada Rusya ve Almanya arasında birtakım anlaşmazlıklar baş gösterdi. Çıkarları çatışan iki ülke, Avrupa'yı bölüşemiyordu. Bu durumun çözülemeyeceğini anlayan Hitler, Rusya'ya saldırma planları yapmaya başladı. Türkiye'yi kararından vazgeçiremeyeceğini anlayınca da Irak planından vazgeçti.

Hitler'in Rusya'ya saldırmadan önce Türkiye'den emin olması gerekliydi. Şayet Türkiye bu esnada tarafsızlıktan vazgeçip, müttefikler safında savaşa girerse Almanya zor durumda kalabilirdi. Bu duruma çözüm arayan Hitler, çareyi Türk hükümeti ile anlaşmakta buldu ve Almanya'nın girişimi ile 18 Haziran 1941'de bir saldırmazlık antlaşması imzalandı. Antlaşma 25 Haziran 1941'de TBMM tarafından onaylandı¹² (OTDP 1996: 156). Antlaşmaya göre her iki devletin mevcut sorumlulukları devam etmekle birlikte, birbirlerinin toprak bütünlüğünü kabul ederek birbirleri aleyhine faaliyette bulunmayacaklarını taahhüt ediyordu. Ayrıca imzalandığı tarihten itibaren antlaşmanın 10 sene geçerli olması kararlaştırıldı (Jaeschke 1990:51). Müttefik devletler ise bu antlaşmadan hiç hoşnut olmadılar ve Amerika, tepki olarak "Ödünç Verme ve

¹² Antlaşmanın TBMM'deki görüşmeleri için bkz. TBMMZC 25.6.1941.

Kiralama Kanun"¹³ kapsamında Türkiye'ye yaptığı yardımları kesti (Ülman 1979:35-36). İngiltere ise bu duruma önemli bir tepki de bulunmamakla beraber Amerika'nın kendisine yaptığı yardımların bir bölümünü Türkiye'ye devretti. Aslında müttefik devletlerin tepkisi yersizdi. Eğer Türkiye, Almanya'nın baskısı karşısında kararlı bir tutum sergilemeyip, kendi topraklarından Irak'a yardım gönderilmesini kabul etseydi çok önemli petrol bölgeleri Almanya'nın eline geçebilirdi ve hatta İngiliz sömürgelerine saldırıp onları ele geçirebilirdi. İşte bu yüzden Türkiye'nin izlediği tutum sayesinde bu tehlikeler önlenmiş oldu.

2.2.2. Almanya'nın Yeni Baskı Planı: Sovyet Silahı

Almanya, Türkiye ile imzaladığı saldırmazlık antlaşmasıyla kendini güvence altına almış fakat asıl amacı olan Türkiye'yi yanına çekme arzusunu henüz gerçekleştirilememişti. Hitler bu istekten kolay kolay vazgeçmedi ve Türkiye üzerinde yeni bir baskı dalgası uygulamaya başladı.

Hitler, Türkiye'nin Sovyet Rusya'yı her daim tehdit olarak gördüğünü biliyordu ve bunu baskı aracı olarak kullandı. Kasım 1940'ta Hitler-Molotov görüşmeleri¹⁴ esnasında Molotov'un Türk toprakları ve boğazları üzerinde birtakım taleplerde bulunduğunu açıkladı. Bu isteklerin en dikkat çekenleri ise; Türkiye'nin, Alman-Rus-İtalyan ve Japon birliğine katılmayı reddetmesi durumunda adı geçen mihver devletler tarafından askeri ve diplomatik önlemlerin alınması, Karadeniz'de SSCB'nin özgür bırakılması ve diğer devletlerin savaş gemilerinin geçişine izin verilmemesiydi. Sovyet Rusya bu isteklerde bulunurken hiç şüphesiz Hitlerin planlarından habersizdi. Fakat kısa bir süre sonra Romanya üzerinde başlayan anlaşmazlık ve Sovyet Rusya'nın mihvere

¹³ Başkan Roosevelt, Hitler'e karşı mücadele eden devletlere yardım amacıyla Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu yürürlüğe koydu. Buna göre güvenliğini sağlamak isteyen her ülkeye savaş malzemesi ve yiyecek hatta ihtiyaç duyduğu tüm maddelerin yardımı sağlanacaktı. Bu ürünlerin geri ödemesi ise savaştan sonra konuşulacaktı. ABD, Bu yardım kapsamında 50 milyar dolar harcadı. 4 milyarı hizmet, 6 milyarı yiyecek ve geri kalan miktar ise savaş malzemesi için kullanıldı. Kanun 11 Mart 1941'den savaşa sonuna dek yürürlükte kaldı ve İngiltere başta olmak üzere Fransa, Sovyet Rusya gibi ülkeler bu kanundan yararlandı .Daha detaylı bilgi için bkz.Oral Sander (1994). *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Yayınevi, s.146.

¹⁴ 12 Kasım 1940'ta Berlin'de Almanya ve Sovyet Rusya arasında gerçekleşen üç gün süren görüşmelerdir. Daha detaylı bilgi için bkz. Herold C. Deutsch (1954). "Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri".(Çev.Fahir Armaoğlu),*Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 9, Sayı.2, s.345.

katılmak için bulunduğu isteklerin Alman çıkarlarıyla çatışması bu ittifakın bozulmasına neden oldu.

Hitler, Türkiye'nin Sovyet Rusya çekincesini biliyordu, zaten Türk devlet adamları da bu güvensizliği hiçbir zaman saklamadı. Türkiye kendi toprakları üzerinde yapılan bu Alman-Rus pazarlığını ilk defa 17 Mart 1941'de Hitler'in İnönü'ye yolladığı mektubu teslim etmeye giden Hüsrev Gerede'ye Hitler'in bizzat söylemesiyle öğrendi (Oran 2009: 434). Türk yöneticiler hiç şüphesiz bir Sovyet Rusya zaferi görmektense Almanya zaferi görmeyi kesinlikle tercih ederlerdi. Zaten daha savaş başlamadan önce gerçekleşen Türk-Sovyet görüşmelerinin, kötü anıları da Türkler tarafından unutulmuş değildi. İşte yaşanan bu durum karşısında Türkiye'nin tutumu önem arz ediyordu. Fakat sonuç Hitlerin beklediği gibi olmadı. Her ne kadar Türk devlet adamları bu durum karşısında memnuniyetsiz olsa da tarafsızlıktan ayrılmayı doğru bulmadı. Şükrü Saraçoğlu, Alman Büyükelçisi Von Papen ile 27 Ağustos 1942'de gerçekleşen bir görüşmede her ne kadar Sovyet Rusya'nın yıkılması Türkler tarafından arzu edilse de tarafsızlıktan ayrılmanın şuan için doğru olmadığını söyledi (Armaoğlu 2013: 370).

Türkiye'yi savaşa sokma adına yapmış olduğu tüm girişimlerin sonuçsuz kalmasıyla Hitler de Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini anladı. 1942 yılı sonu itibariyle artık Almanya'nın Türkiye adına istediği tek şey tarafsızlığını korumasıydı.

2.2.3. Türk-Alman Ticareti ve Krom Sorunu

İkinci Dünya Savaşı henüz başlamadan Türkiye'nin Almanya'ya bağımlı bir ekonomik yapı içinde olduğu görülmekteydi. Bu durum tamamen Adolf Hitler'in başa geçtikten sonra izlediği dış ticaret politikasıyla ilgilidir. Almanya'da yönetimi devraldıktan sonra Versay'ın getirdiği kısıtlamaları yok sayarak ordusunu yeniden kuran Hitler, ordunun gereksinimleri için gerekli hammaddeyi elde etmek amacıyla Güneydoğu Avrupa, Balkanlar ve Yakındoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmeye yöneldi.

Almanya, döviz sorunu ve kurun yüksek olması sebebiyle gereksinim duyduğu hammaddelerin satın alınmasında “takas usulü” (clearing-kliring) kullanıyordu. Bu yöntem Balkan ve Yakındoğu ülkelerinin de işine geliyordu. Çünkü ürettikleri tarım ürünlerini ve hammaddeleri satabilecekleri bir pazar arayışında olan bu ülkeler, ihtiyaç duydukları sanayi ürünlerini takas sistemiyle döviz ödemedi Almanya’dan ithal etme imkânına sahip olmuşlardı. Fakat Almanya kendince geliştirdiği sistem doğrultusunda ihtiyaç duyduğu ürünlerde rekabeti önlemek için dünya piyasa fiyatlarının üzerinde satın almasına karşın, kendi sattığı sanayi mallarını da dünya piyasa fiyatlarının üzerinde satmaktaydı. Böylece yapılan bu ticareten Almanya daha kârlı çıkıyordu. İşte bu anlattığımız ticari politikanın bir de siyasi yönü vardı ki bu sistem sayesinde Almanya ticaret yaptığı ülkelerde daha fazla nüfuza sahip oluyordu (Koçak 1991: 199-200). Elde ettiği bu güç ile devletleri kendi yanına çekme gayreti içinde olan Hitler, bu yöntem ile kısmen Türkiye üzerinde de etkiye sahip oldu.

Türk-Alman ticaretinin en önemli maddesi hiç şüphesiz krom’dur. Zaten savaş hazırlığı içinde olan Almanya için krom çok değerliydi. Almanya, Türkiye ile yaptığı bu ticaret için bazı tarım ürünlerini ve hammaddeleri satın alma tekelini oluşturmuştu. Fakat bu tekelde fiyatlar Almanya tarafından dikte edilmekteydi. Türkiye ise bu sistemle Alman mallarını dünya piyasasına göre daha pahalı alıyor ve yine Almanya’da Türk mallarını piyasa fiyatının üzerinde satın alıyordu. Ancak bir tarafta tarım ürünleri satılırken diğer tarafta sanayi ürünlerinin satılması Almanya’nın bu ticareten daha kazançlı çıkmasını sağlıyordu.

Türkiye ise her ne kadar Alman kazancının farkında olsa da herhangi bir şey yapamazdı. Çünkü diğer Batı ülkeleri ihtiyaç duydukları hammadde ve tarım ürünlerini, kendi sömürgelerinden hem daha kaliteli hem de daha ucuza alabiliyorlardı. Bu sebeple onlar için Türkiye ile ticaret çokta kazançlı sayılmazdı. Bu durumun yanı sıra Türkiye’de döviz sıkıntısı mevcuttu. Ancak takas yoluyla ticaret yaparken bu sorunu aşılıyordu. İşte bu sebepler neticesinde Türkiye için Alman ticareti gereklidi.

Hızla silahlanmaya başlayan Almanya’nın 1936’da büyük miktarda hammadde satın alması, Türkiye’nin kliring hesaplarında artış yaşanmasını sağladı. Ankara’da bu

borçları tahsil etmek amacıyla Almanya'dan büyük gemiler sipariş etti. Almanya'nın savaşa uzanan yıllarda çok miktarda hammadde satın alması sonucu Türkiye de sürekli olarak Almanya'dan mal almak zorunda kaldı.

Almanya'nın Türkiye'den satın aldığı başlıca hammadde krom idi. Dünya krom üretiminde Sovyet Rusya, Rodezya, Güney Afrika Birliği ve Türkiye başı çekiyordu. Özellikle 1938 yılı Türkiye'nin 213.831 ton krom üretimiyle, doruk noktasına ulaştığı bir sene oldu. 1939 yılında ise resmi kaynaklara göre 183.285 ton krom üretildi. Üretilen bu kromun büyük bölümü hızla silahlanan Almanya'ya satıldı. Sadece 1939 yılında 104.756 ton krom Almanya'ya gönderildi (Karakaş 2010: 449).

Türkiye'nin ekonomik alanda Almanya'ya bağımlı olması 1939 yılı itibariyle artık bir sorun teşkil etmeye başladı. Çünkü Türkiye'nin izlediği dış politika doğrultusunda İngiltere ile anlaşma imzalaması, Alman ticaretinde sorunları beraberinde getirdi.

İttifak antlaşmasının imzalanmasından sonra Türkiye, 25 Temmuz 1938'de imzalanmış olan Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın süresinin uzatılmaması yönünde karar aldı. Almanya ise, Türkiye'nin izlediği bu dış politika nedeniyle tehditkâr bir tutum sergiledi. Bazı ağır silahların Türkiye'ye teslim edilmemesi, yeni silah siparişinin alınmaması gibi yaptırımlar uygulamaya başladı. Bu baskı karşısında Türkiye ise kendinden ödün vermeyerek, Almanya'nın bu tutumu karşısında boyun eğmeyeceğini 24 Ağustos 1939'da Alman Büyükelçi Franz Von Papen'e bildirdi. Böylece 25 Temmuz 1938 tarihli Türk-Alman antlaşmasının süresi uzatılmadı. 1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya tarafından başlatılması ile beraber Türk-Alman ticareti durdu. Böylece Almanya ihtiyaç duyduğu kromu başka ülkelerden karşılayacak, Türkiye ise ürünlerini satmak için yeni pazar arayışına girecekti (Karakaş 2010: 450).

Bu süreçte savaşa 3 Eylül 1939'da Mihver karşıtı olarak giren İngiltere sadece askeri savaş değil, aynı zamanda Almanya'ya karşı ekonomik savaş da açtı. 18 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşmasının imzalanmasının hemen ardından İngiltere, Türkiye ile ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla görüşmelerde

bulundu. Bu görüşmeler esnasında Almanya'yı Türk kromundan mahrum bırakmak için yılda 200 bin tonun altında olmamak kaydıyla Türk kromunu satın alma teminatında bulundu. Müzakerelerin olumlu sonuçlanmasıyla birlikte 8 Ocak 1940'ta, Paris'te müttefik ülkeler ve Türkiye arasında krom antlaşması imzalandı. Böylece İngiltere amacına ulaşmış, görünürde Türk ticareti üzerindeki Alman baskısını engellemişti. Fakat bu durum tam olarak gerçekleşemedi. Çünkü Türkiye'de genel olarak Alman menşeli makinelerin kullanılması ve bu makinelerinin yedek parçalarının Almanya'dan tedarik edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Ankara yeniden Berlin ile ticari görüşmelerde bulunmaya başladı (Karakaş 2010: 450).

Bazı tarım ürünlerinin Almanya'ya ihraç edilmesi karşılığında gerekli yedek parçaların temini üzerine gerçekleşen görüşmelerin olumlu yönde sonuçlanmasıyla, Ocak 1940'da Türkiye-Almanya arasında iki ticaret antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaların yelpazesi çok dardı ve Türkiye'nin ihtiyaçlarını tam olarak karşılamıyordu. Türkiye ise Almanya ile daha kapsamlı bir antlaşma yapmadan önce İngiliz yetkililerle görüşerek Türkiye'nin sanayi mallarına duyduğu ihtiyacın karşılanmasını istedi. Fakat İngiltere verdiği cevapta bu isteklerin sadece %5'inin karşılanabileceğini bildirdi. Bu durumda Türkiye, Almanya ile daha kapsamlı bir antlaşma yapmak için görüşmelerde bulunmaya başladı. Almanya tarafından memnuniyetle karşılanan bu görüşmeler sonucunda, 25 Temmuz 1940'da yaklaşık 25 milyon Türk lirası tutarında Türk-Alman ticaret antlaşması imzalandı (Uçarol 2015: 637). Böylece Alman ticaretinin Türkiye için ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşıldı. Ancak Almanya, Türk ticaretini eski seviyesine çıkartamadı.

Almanya, Türkiye'den ihtiyacı olan kromu satın alabilmek için Ankara üzerinde yoğun bir baskı oluştursa da, İngiltere'nin 8 Ocak 1940 tarihinde imzalanan antlaşmasında bildirdiği krom fiyatının iki katını teklif etse de Türk-Alman Ticaret Antlaşmasına Almanya'ya krom satışı yapılması ile ilgili önemli maddeyi koydurmayı başaramadı (Karakaş 2010: 460). Bu sırada İngilizler, 1940 yılında imzalanan antlaşmada satın almayı taahhüt ettikleri krom miktarının altında siparişte bulunmuş, Ocak 1941'e kadar sadece 79 bin ton krom sipariş etmişlerdi. İngiltere'nin izniyle 60 bin ton krom da ABD'ye satılmıştı. Bu sayılar taahhüt edilen satışın çok altındaydı. Bu durum Türk devlet adamlarında hoşnutsuzluk yarattı.

1941 yılı savaşın en şiddetli olduğu ve savaşan ülkelerin askeri malzeme üretimi için kroma çok ihtiyaç duyduğu bir yıldır. Bu durum hem müttefikler hem de Almanya için önemli sorun teşkil ediyordu. Özellikle Almanya'nın yalnızca beş ay yetecek kadar kromunun kalması, yine Türkiye'den krom satın alınması sorununu gündeme getirdi.

18 Haziran 1941'da Türk-Alman Dostluk Antlaşmasının imzalanmasıyla beraber iki ülke arasındaki ticari görüşmeler yeniden başladı. Eylül 1941'de başlayan görüşmeler Ankara'ya gelen Alman heyeti ile Türk devlet adamlarının uzlaşması sonucu iki ülke arasında 9 Ekim 1941'da Clodius Antlaşması imzalandı (Karakaş 2010: 470). Bu antlaşma ile 1943 yılı için Almanya'ya 90 bin ton, 1944 yılı için de 45 ton kromun ihraç edilmesi taahhüt edildi. Clodius Antlaşması İngiltere'ye verilen taahhütler dolayısıyla 1943 yılından itibaren geçerli olacaktı. Antlaşma'nın imzalanması, Almanya da olumlu bir hava yarattı. Türkiye ile ilişkilerin eski düzeyine yükselmesi hiç şüphesiz Almanya'nın işine geliyordu. Hatta Nisan 1943'ten 1944 yılı sonlarına kadar 135 bin ton krom daha alabilmek için Türkiye ile bir silah antlaşması imzalamanın peşine düştü. Çünkü Türkiye imzalanan Clodius antlaşmasının dışında kalan kromu İngiltere'ye satacağı. Bu amaç doğrultusunda Berlin, 1942 yılı sonlarında Ankara ile görüşmelerini yoğunlaştırdı. Her iki ülkenin de çıkarına olan koşullar ile 31 Aralık 1942'de Türk-Alman Kredi antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre; 1943 yılı Şubat ve Ağustos aylarında Almanya, Türkiye'ye 100 milyon Alman markı değerinde askeri malzeme ve teçhizat gönderecekti (Koçak 2007: 210). Böylece Almanya, Türk kromunun 1943-1944 yıllarında gönderilmesini garanti altına almış olsa da Türk devlet adamları söz verilen askeri malzeme ülkeye ulaşmadan kromu Almanya'ya göndermeyecekti. Ancak Almanya, beklendiği gibi 31 Mart 1943'e kadar 18 milyon Türk lirası tutarındaki askeri malzemenin bir kısmını gönderebildi, bunun karşılığında gönderdiği malzeme tutarınca krom satın aldı. Fakat Türk tarafının askeri malzemeye olan ihtiyacı azalmamış, aynı şekilde Almanya'nın da kroma olan ihtiyacı henüz bitmemişti. Bu yüzden her iki taraf tekrar bir antlaşma imzalamak üzere görüşmelere başladı. 18 Nisan 1943'te görüşmelerin neticesi olarak II. Clodius Antlaşması imzalandı. Böylece Almanlara söz vermiş oldukları askeri malzemelerin gönderilmesi için 31 Aralık 1943'e kadar yeni bir süre tanındı (Karakaş 2010: 474).

Almanya, II.Clodius Antlaşması ile kendisine tanınan imkanı iyi değerlendiremedi. Türkiye'ye gönderdiği askeri malzeme yeterli düzeyde değildi hatta düşünülenin de altında bir seviyede olması nedeniyle eline geçen krom miktarı da yetersizdi. 8 Ocak 1943-8 Mart 1944 tarihleri arasında Almanya'nın eline geçen krom miktarı 67,550 tonda kaldı. Alman Silahlanma Bakanı'nın 11 Kasım 1943'te sunduğu memorandumda Almanya'nın elinde 21 ton krom rezervinin bulunduğu yer alıyordu (Karakaş 2010: 475). Bu durum Almanya için kötü bir sonuçtu. Çünkü tüm girişimlerine rağmen Türkiye'den istediği kadar krom ihraç edememiş ve elinde yalnızca 5-6 aylık ihtiyacını karşılayabileceği kadar kromu kalmıştı.

Bu duruma karşın müttefikler, 1944 Şubat ayı ile birlikte Türkiye üzerinde bir ekonomik baskı politikası izleyerek Almanya'ya krom ihracatının durdurulmasını istediler. Bu durumun sebebi ise Almanya'nın, 1944 yılının ilk üç ayında Türkiye'ye silah ihracatını arttırmasıydı. Müttefikler bu durum karşısında Türkiye'nin Almanya'ya krom gönderim miktarında artış yarattığı düşüncesine kapıldılar. Fakat böyle bir durum söz konusu değildi. Aslında Müttefikler bu durumu bahane ederek Türkiye üzerinde ekonomik bir baskı oluşturacak bu sayede de Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilecekleri düşüncesindeydiler.

Türk hükümeti ise bu baskılar karşısında ilk olarak Almanya'ya gönderilen kromun miktarını azaltmaya başladı. Aylık 7 bin ton olan sevkiyat miktarı 4200 ton'a kadar düşürüldü. Buna karşın İngiltere'ye 9 bin ton krom sevkiyatına onay verildi (TDP 50.Yıl 1973:219; Önsoy 2012: 114).

Bu süreçte Amerika, Almanya'ya karşı yapılan uygulamaları yeterli bulmayarak Türkiye'ye 14 Nisan 1944'te bir nota verdi. Bu notada Müttefik Devletler ve Amerika'nın düşmanı olan Almanya'ya, hammadde sağlayan antlaşmaların son derece zararlı olduğu belirtilmiş, Türkiye'nin bu devletle yapmış olduğu antlaşmaları yenilemesi veya yeni antlaşma imzalaması durumunda tarafsız devletlere uygulanan ekonomik ablukanın aynısına maruz kalacağı duyurulmuştur (Cumhuriyet 22 Nisan 1944). Yaşanan bu durum karşısında Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, TBMM'de yaptığı konuşmada 20 Nisan 1944 akşamı saat 7 itibariyle Almanya'ya

yapılan krom sevkiyatının durdurulacağını söyledi (TBMMZC 20.04.1944). Bu açıklamayla Türkiye'nin, Müttefik ülkeler ile ilişkilerini bozmak istemediği anlaşılıyordu.

Ancak yaşanan bir olay müttefiklerle olan ilişkilerin gerilmesine neden oldu. 5 Haziran günü Türk Boğazlarından bazı Alman gemilerinin Romanya'ya ulaşmak için geçmesi müttefiklerce protesto edildi. Alman ticaret gemisi olarak anılan bu gemilerin Türk askerlerince aranması sonucu bazı silah ve askeri malzemenin ele geçirilmesi üzerine ilişkiler gerginleşti. Bu durum üzerine yeterli önlemleri almadığı gerekçesiyle Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun istifası istenmiş, O da bu durum üzerine istifasını vermiştir (OTDP 1996: 181). 13 Haziran 1944'te ABD ve İngiltere Türkiye'den Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmesini istediler (Özgüldür 1993: 162). Ancak Türkiye, Almanya ile ilişkilerini kestiği takdirde, kendisine saldıracağı düşüncesiyle reddetti.

1944 yılı temmuz ayı sonlarında İngiltere, Türkiye'ye son kez çağrıda bulundu. Bunun üzerine Türk devlet adamları, müttefiklerle ilişkilerin daha fazla bozulmasını önlemek amacıyla, Almanya ile ilişkilerin kesilmesine karar verdiler. 2 Ağustos 1944'te TBMM'nin olağanüstü toplantısında Türkiye, Almanya ile ilişkileri resmen kesti (Yavuz 1998: 163). Böylece Türkiye ve Almanya arasındaki ticari ve diplomatik ilişkiler müttefik baskısı sonucu sonlandı ve savaş süresince bir daha eski seviyesine ulaşmadı.

2.3. Sovyet Rusya'nın Türkiye Üzerindeki Baskıları (12 Temmuz 1941'e kadar)

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması ile başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Alman-Sovyet ittifakı imzalanan bir saldırmazlık paktı ile kurulmuştu. İki ülke arasındaki bu dostluk ilişkisi 22 Haziran 1941'e kadar devam etti. Bu süre zarfında Sovyet Rusya, Türkiye'ye yönelik doğrudan bir baskıda bulunmamış olsa da Almanya'nın istediği gibi Türkiye'nin tarafsız kalmasından yanaydı.

10 Haziran 1940'ta İtalya'nın Mihver Devletler safında savaşa dahil olmasıyla beraber, savaş Akdeniz bölgesine yayıldı. Bu durum karşısında Türkiye imzalamış olduğu Üçlü İttifak Antlaşması dolayısıyla savaşa girme durumuyla karşı karşıya kaldı. İngiltere ve Fransa da Türkiye'den savaşa dahil olmasını talep etti. Bunun üzerine Türkiye 1925 yılında Sovyet Rusya ile imzalamış olduğu Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması¹⁵ gereğince bu durumu Sovyet Rusya'ya bildirdi. Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin bildirisini hoş karşılamadı Çünkü eğer Sovyet Rusya, Türkiye'nin Müttefik Devletler safında savaşa girmesini kabul ederse, boğazlar üzerinde gerçekleşecek herhangi bir saldırı Sovyet Rusya'yı zor duruma sokabilirdi. İşte bu sebeple, Türkiye'nin bildirisi olumsuz bir hava yarattı (Ertem 2010: 256). Bu durum üzerine Türkiye, Üçlü İttifak antlaşmasına koydurduğu II numaralı protokolü, diğer adıyla Sovyet çekincesini bahane ederek savaş dışı kalacağını 13 Haziran'da bir nota ile Fransa ve İngiltere'ye bildirdi. Bu durum karşısında Fransa yenilgisi dolayısıyla, İngiltere de kendi çıkarları için herhangi bir tepki vermedi. İngiltere de, eğer Türkiye savaşa dahil olursa savaşın Balkanlar ve Ortadoğu'ya yayılmasından korkuyordu. İşte bu atmosferde Türkiye'nin savaşa girmeme durumu hem Müttefik hem de Mihver devletlerin işine geldi.

Savaşın ikinci yılında Balkanlara yayılması ile Sovyet-Alman dostluğu zayıflamaya başladı. Çünkü Sovyet Rusya, Balkanların tamamen Alman nüfuzu altına girmesinden çekiniyordu. Aynı şekilde Almanya ve İtalya'da Sovyet Rusya'nın Balkanlara yayılmasını tehlikeli görüyordu. Tamamen çıkar üzerine kurulan bu dostluk ilişkisinde fikir ayrılıkları bu esnada yaşanmaya başladı. Ancak 12 Kasım 1940'da Berlin'de düzenlenen Hitler-Molotov görüşmeleri sırasında Sovyet Rusya'nın Boğazlar konusundaki fikirlerinde değişiklik görülmedi. Toplantıda Almanya'dan Türk Boğazlarından Sovyet savaş gemilerine geçiş serbestliği verilmesi, Boğazlar ve Karadeniz'de serbest dolaşım hakkı gibi bazı ayrıcalıkların Sovyet Rusya'ya verilmesini

¹⁵ Sovyet Rusya'da Lenin'in ölümünün ardından ülkenin başına geçen Stalin dış ülkeler ile ilişkilerin genişletilmesine yönelik bir politika izlemekteydi. Bu süreçte Türkiye ile iyi ilişkilerde bulunarak iki ülkenin arasında yakınlaşma sağlandı. Kurulan bu dostluk neticesinde 17 Aralık 1925'te "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" Paris'te imzalandı. Devamı için bkz. Çağatay Benhür (2004). "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri". Konya: *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, s.327. Bu antlaşmanın en önemli maddesi ise ülkelerden herhangi birinin saldırıya uğraması halinde diğerinin tarafsız kalacağıdır. Antlaşma hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Soysal (1983). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.1, Ankara: TTK Yayınları, s.271.

talep ettiler. Bunun üzerine Almanya da Boğazlar hususunda SSCB'nin lehine yapılacak bir düzenlemeye hazır olduğunu belirtti. Nitekim görüşmelerin sonunda varılan ortak karar Türkiye'yi kendi yanlarına çekmek ve işbirliği içerisinde bulunmaktı. Ayrıca Dünyayı Mihver Devletler arasında paylaştıran belgelerin Türkiye ile ilgili bölümünde, Türkiye'nin Mihver ile işbirliği içinde bulunması, yeni düzenlenecek Boğazlar rejimi ile SSCB'ye sınırsız geçiş hakkı tanınması, Boğazlardan Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine izin verilmemesi gibi maddeler yer alıyordu. Ancak Hitler açısından görüşmelerde bazı olumsuz durumlar da vardı. Şöyle ki Hitler stratejik açıdan büyük öneme sahip Boğazları başka bir devlet ile paylaşmak istemiyordu. Ayrıca SSCB'nin Boğazlar üzerindeki istekleri de Almanya'yı son derece rahatsız etmişti. Gittikçe artan Sovyet Rusya'nın istekleri karşısında Hitler bu işbirliğine son vermeye karar verdi. 26 Kasım 1940'da SSCB'nin yeni isteklerde bulunduğu telgrafa cevap vermeyen Hitler, 18 Aralık 1940'ta askerlerine Rusya'ya karşı saldırıya hazır olma emrini verdi (Gürün 1983: 78). İşte bu atmosfer karşısında Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye doğrudan bir baskıda bulunmasına fırsat olmadı. Bu süreçte iki ülke arasında herhangi bir askeri temas yaşanmadı.

III. BÖLÜM

3. MÜTTEFİK DEVLETLERİN SAVAŞ ÖNCESİ VE SAVAŞ SIRASINDA TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILARI

3.1. Sovyet Rusya'nın Müttefikler Safına Geçmesi ve Türkiye

Savaşın ilk iki yılında Sovyet Rusya ve Almanya arasında çıkara dayalı bir işbirliği gerçekleşmişti. İki ülke arasındaki bu işbirliği Eylül 1939'da imzalanan Nazi-Sovyet Paktı doğrultusunda Sovyet Rusya'nın Baltık Devletlerini¹⁶ işgal etmesi ve 1940 yılı başlarında Romanya'ya yönelmesi ile işler değişmeye başladı. Romanya'nın Besarabya bölgesini ele geçiren Sovyet Rusya bu sefer de Finlandiya'ya karşı harekate başladı. Kısa sürede burayı da etkisi altına alan Sovyet Rusya bu işgallerin tamamını Sovyet-Alman paktında yer alan Sovyet etki alanları doğrultusunda gerçekleştirdi (Sander 1994: 126; Oran 1970: 509). Ancak Sovyet Rusya'nın bunlarla yetinmeyip Balkanlara el atması Almanya'da memnuniyetsizlikle karşılandı. Hitler, Sovyet Rusya'ya karşı güvensizlik içindeydi ve bu devletin amacının anlaşılması için 17 Ekim 1940'ta Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov'u Berlin'de ağırladı.

Berlin'de başlayan Molotov-Hitler görüşmelerinde Sovyet Rusya'nın talepleri ve Alman çıkarları ile çatışan istekleri Almanlarda olumsuz bir etki yarattı. Bu görüşmeden sonra Hitler'in uzun zamandır aklında olan Sovyet Rusya'ya karşı saldırıya geçme düşüncesi kuvvetlendi ve bu tarih itibarıyla hazırlıklara başlandı.

Berlin görüşmelerinden sonra Sovyet Rusya tarafından gönderilen yeni isteklerin belirtildiği 26 Kasım 1940 tarihli telgrafi yanıtsız bırakan Hitler, artık Sovyet Rusya ile

¹⁶ Bahsi geçen Baltık devletleri : Letonya, Litvanya ve Estonya.

bir işbirliği gerçekleştirilemeyeceği kanaatine vararak, kurmaylarına Rusya'ya karşı düzenlenecek saldırıya hazırlıklı olma emrini verdi. Bu sırada Berlin görüşmeleri sonrasında Hitler'in tutumunda değişiklik fark eden Sovyet yöneticileri de olası bir Alman saldırısına karşı önlem almaya başladılar (Sander 1994: 128). Alınan bu önlemlerden birisi de Türkiye ile bozulan ilişkilerin düzeltilmesiydi. Nihayetinde 1939'da gerçekleşen Türk-Rus görüşmeleri sırasında Rus heyetin gerçekleşmesi mümkün olmayan isteklerde bulunması, ardından Sovyet Rusya'nın Almanya ile bir dostluk paktı imzalaması Türkiye ile ilişkilerde bir soğukluk meydana getirmişti. İşte şimdi bu ilişkilerin düzeltilmesinin tam zamanıydı. Çünkü olası bir Alman saldırısı karşısında Türkiye'nin konumu çok önemliydi. Eğer Türkiye, Boğazların kullanımını Almanya'ya açarsa Karadeniz'den Sovyet Rusya'ya saldırıda bulunabilir ve ülkenin güney kısmı tehdit altına girebilirdi. Sovyet yöneticileri işte bu düşüncelerle, 9 Mart 1941'de Türkiye'nin Moskova Büyükelçisine; "Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın dostluğuna güvenebileceğini" söylediler. Bu esnada Türk-Rus ilişkilerinde yakınlaşma gören Almanya, iki ülkenin eskisi gibi dost olmasından çekindi ve Berlin görüşmeleri esnasında Sovyet Rusya'nın, Türk boğazları üzerinde emelleri olduğunu gösteren talepleri 17 Mart 1941'de Türk yetkililere bildirdi (Deringil 2000: 146). Böylelikle Türkiye kendi toprakları üzerindeki Alman-Rus pazarlığından resmi olarak daha önce de belirttiğimiz gibi, 17 Mart 1941'de İnönü'nün Hitler'e yazdığı mektubu teslim etmeye giden Türk Büyükelçisi Hüsrev Gerede'ye Hitler'in bizzat kendisinin söylemesiyle haberdar oldu (Aydın 2002: 434).

Bu durum karşısında Sovyet Rusya, vakit kaybetmeden Türkiye'ye karşı bir saldırı niyetinin olmadığını 25 Mart 1941'de yayınladığı bir bildiri ile resmen açıkladı (Aydın Tarihi 1941/88:49). Nihayetinde İki ülke arasında 25 Mart 1941'de bir saldırmazlık paktı imzalanarak bozulan dostluğun düzeltilmesi amaçlandı. Türkiye zaten savaşın en başından beri Sovyetlerle olan ilişkilerine dikkat etmiş, barışçıl politikasını sürdürmüştü.

Uzun zamandır beklenen Alman-Sovyet Savaşı, 22 Haziran 1941'de Hitler'in Alman ordularına Sovyet Rusya'ya karşı saldırı emri vermesi ile başladı (Oran 2009: 411; Uçarol 2015: 601; Sander 1994: 137; Barutçu 1977: 204-209; Hart 2000: 165).

Türkiye, Alman saldırısından üç gün sonra Büyükelçisi vasıtasıyla 25 Haziran 1941’de, iki ülke arasında cereyan eden bu harpte tarafsız kalacağını Sovyet Rusya Dışişleri Bakanlığına bildirdi (BCA 030-0- 018; Bilge 1992: 161; Jaeschke 1990: 52). Zaten Türk- Sovyet paktı da Türkiye’nin bu doğrultuda hareket etmesini gerektiriyordu. Ancak değişen şartlar Sovyet Rusya’nın, Türkiye’nin tarafsızlığı konusundaki düşüncelerini değiştirdi.

12 Temmuz 1941’de İngiltere ve Sovyet Rusya arasında imzalanan ittifak antlaşması¹⁷ ile artık Sovyet Rusya Müttefikler safına girdi. Bu tarihten itibaren Sovyet Rusya, artık Türkiye’nin tarafsızlığını sürdürmesini desteklemeyerek, Müttefikler safında savaşa katılması için baskı uygulayacak ancak bu baskıyı doğrudan değil İngiltere vasıtasıyla yapacaktı (Gürün 2010: 239).

Sovyet Rusya, değişen politikaları kapsamında Türkiye’nin bir an önce savaşa girmesi için çabalıyordu. 6 Eylül 1941’de Stalin tarafından İngiliz hükümetine yapılan bildiri de Almanya’ya karşı Sovyet Rusya’ya yapılacak yardımın en etkili ve kısa sürede ulaştırılabilmesi için Türkiye’nin savaşa girmesinin gerekli olduğu söyleniyordu.

Aynı tarihlerde Stalin’e Churchill tarafından gönderilen gizli mesajda da Türkiye’nin kesinlikle savaşa dahil edilmesinin gerekliliğinden bahsediliyordu¹⁸ (SSCB 2002: 90).

¹⁷ Rusya’ya karşı Alman saldırısının başladığı günün akşamı Churchill radyoda bir konuşma esnasında Rusya ile İngiltere arasında kendiliğinden bir ittifakın ortaya çıktığı söylüyor ve bunu romantik bir ifade ile dile getiriyordu. Bu konuşması sırasında Churchill duygularını şu sözlerle dile getiriyordu: “*Hatıralar arasında dolaştığımda Rus ordularıyla beraber aynı düşmana karşı müttefik olduğumuz günlere, kahramanlıkla çarpıştıkları ve hiçbir suçları olmaksızın bu başarıları karşısında bir payını bile alamadıkları zaferin kazanıldığı günleri anımsıyorum. Tüm bunlar hafızamdadır. Bu eski hatıraları anımsadığım şu anda samimi duygularla konuştuğum için beni mazur görünüz*” Churchill bu sözleriyle Almanya’ya karşı yeni bir ittifakın, İngiliz-Sovyet yakınlaşmasının gerçekleştiğini kastetmiştir. Kamuran Gürün (2010). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: TTK Basımevi, s.162.

¹⁸ “*ABD Başkanı Roosevelt’e Türkiye hakkında bazı fikirlerimi bildirdim. Onun da benimle benzer görüşlere sahip olduğunu öğrendim. Benim fikrime göre; Türkiye’yi baharda mutlaka bizim yanımızda savaşa dahil etmeliyiz. Bu amaçla Türkiye’nin toprak bütünlüğünü ve statüsünü muhafaza eden bir İngiliz-Sovyet antlaşmasına Birleşik Devletlerin de dahil olmasını isterim. ...Türkiye’ye Ortadoğu’dan ikiyüz tankın bulunduğu büyük bir mühimmat sevkiyatı yapmaktayız. Kış boyunca bu sevkiyatın sürmesi muhtemel. Eğer Türkiye’nin savaşa girmesi sağlanırsa Karadeniz’de son cenahınıza bir sevkiyat yolu açma ile ilgili bir ilerleme kaydetmiş olup aynı zamanda sizin Kafkaslar’daki ana petrol kaynaklarınızı savunmanız için Mihver’in en önemli kaynağı haline gelen Romen petrol bölgelerini Türk üslerini kullanarak kolayca bombalayabiliriz.*” SSCB Dışişleri Bakanlığı (2002). *İkinci Dünya Savaşında Stalin, Roosevelt ve Churchill’in Türkiye Üzerine Yazışmaları*, (Çev.Orhan Suda), İstanbul, s.90.

Savaşın son yılına dek Sovyet Rusya'nın tek gayesi Türkiye'nin savaşa girmesi ve Boğazların kullanılarak gerekli yardımın ulaştırılmasıydı. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Sovyet Rusya bu amaçlarını İngiltere vasıtasıyla uygulamaya çalıştı ve Türkiye üzerindeki baskısını dolaylı olarak gerçekleştirdi.

3.2. İngiltere'nin Türkiye Üzerindeki Baskıları ve Savaşa Sokma Girişimleri

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki durumu müttefikler için bilhassa İngiltere için çok önemliydi. Türkiye coğrafi konumu itibarıyla önemli geçiş yollarının kesiştiği bir noktadaydı. İngiltere'nin çıkarları bakımından Akdeniz, hayati bir öneme sahipti. Çünkü İngiltere sahip olduğu zenginliklerin büyük kısmını borçlu olduğu sömürgelerini Akdeniz üzerinden deniz yoluyla kontrol ediyordu. Yani İngiltere için Akdeniz'e hakim olmak Hindistan ve Uzak Doğu'ya sahip olmak demektir. Türkiye'nin konumu bu bakımdan İngilizler için önemliydi. Eğer ki Türkiye, Mihver Devletlerle işbirliği içinde bulunursa, Akdeniz kaybedilebilir ve İngiliz sömürgeleri tehdit altında kalabilirdi.

Ayrıca Türkiye'nin, Almanya ile kuracağı bir ittifak Müttefikleri zor durumda bırakabilir, hatta savaşın Almanya lehine sonuçlanmasını sağlayabilirdi. 11 Nisan 1939'da Lord Halifax'ın İngiltere'nin Moskova Büyükelçisine gönderdiği mektupta Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması için Türkiye'nin öneminden bahsediyordu (Ulubelen 2005:28). İşte bu sebeplerden ötürü İngiltere savaş boyunca Türkiye'ye birtakım baskılarda bulundu. İhtiyaç duyulduğu takdirde Türkiye'yi kendi yanında savaşa girmesini sağlamak ve olası bir Türk-Alman yakınlaşmasını önlemeyi amaçlamıştır.

3.2.1. Almanya'nın Fransa'ya Saldırması ve Türkiye

Türkiye'nin imzaladığı ittifaklar nedeniyle savaşa katılma zorunluluğu ve müttefiklerce savaşa davet edilmesi ilk olarak Almanya'nın Fransa'ya karşı taarruza geçmesi ile gerçekleşti.

1940 yılı Nisan ayında Hitler, Alman birliklerini önce Danimarka ve Norveç topraklarına çok kısa bir süre sonra da Hollanda ve Belçika topraklarına soktu. Bu işgallerden sadece bir ay sonra, Mayıs 1940'ta Alman ordularına Fransa'ya karşı saldırı emrini verdi (Churchill 1949: 47). Bu durumdan faydalanmak isteyen İtalya da 10 Haziran 1940'ta Fransa'ya karşı savaş ilan etti. İşte bu noktada Türkiye'nin savaşa dahil olması gerekliydi. Çünkü 19 Ekim 1939'da imzalanan Ankara İttifakının ilk maddesine göre savaşın Akdeniz'e yayılması karşısında Türkiye'nin Müttefik Devletler safında savaşa dahil olması gerekiyordu. İtalya'nın Fransa'ya karşı saldırıya geçmesiyle artık savaş Akdenizde idi. Dolayısıyla Türkiye'nin savaşa girmesini gerektiren koşullar sağlanmıştı. Fakat Türkiye bunu yapamadı. 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın yükümlülüklerinden biri olarak bu durumu Sovyet Rusya'ya bildirdiğinde sert bir tepkiyle karşılandı. Yani Türkiye savaşa girerse Sovyet Rusya ile anlaşmazlığa düşecekti. Bu durum ile ilgili Başbakan Refik Saydam 26 Temmuz 1940'da bir açıklamada bulunarak İtalya'nın savaşa girmesi üzerine değerlendirmeler yapıldığını ve Türkiye'nin imzaladığı ittifak antlaşmasınının 2 numaralı protokolünü dikkate alarak savaş dışı durumunu sürdüreceğini söyledi (Burçak 1946:113; Yeni Sabah 28 Temmuz 1940). Böylece Türkiye, Sovyet Rusya'nın durumunu bahane ederek müttefiklerin savaşa katılma davetini geri çevirdi. İngiltere ve Fransa ise bu durum karşısında fazla ısrarcı davranmadılar.

3.2.2. Yunanistan'a İtalyan Saldırısı ve Türkiye'nin Durumu

İtalya, emperyalist emellerini hayata geçirmek için 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'ı işgale başladı. Bu durum Türkiye'de adeta şok etkisi yarattı. Artık savaş Türkiye'nin eksenindeydi.

İtalya'nın bu hareketi Türk-İngiliz-Fransız ittifakını gündeme getirdi. Üçlü İttifakın üçüncü maddesi bu durumla ilgiliydi ve İtalya'nın saldırısı karşısında artık işletilmesi gerekiyordu. Fransa ve İngiltere, 13 Nisan 1939'da Romanya ve Yunanistan'a garanti vermişlerdi ve Üçlü İttifak'a göre bu iki devlet Romanya ve Yunanistan'a yardıma gidecek olursa, Türkiye de bu yardıma katılacaktı (Aydemir 1985:144).

İtalya'nın Yunanistan'a saldırmasıyla beraber, İngiltere, "mümkün olan en kısa sürede" Türkiye'nin savaşa katılmasını istedi. Ancak Alman tehdidi karşısında Türkiye savaşa katılamadı. Ayrıca Yunanistan'ın bu zayıf durumunu fırsat bilerek Bulgaristan'ın da Yunanistan'a karşı saldırıda bulunabileceğini öngören Türkiye, Bulgaristan'a bir uyarıda bulundu. Eğer ki Bulgar ordusu Yunanistan'a karşı taarruza geçecek olursa Türkiye hareketsiz kalmayacağını bildirdi. Bu durum karşısında Bulgaristan, herhangi bir harekette bulunmaya cesaret edemedi (Armaoğlu 2013: 367).

Türkiye, İngiltere'yi bu durumdan haberdar ederek eğer ki İtalya Selanik'e ya da Bulgaristan Yunanistan'a saldırıda bulunursa savaşa gireceğini bildirdi. Ancak her iki durumda gerçekleşmediği için Türkiye savaşa dahil olmadı.

3.2.3. Krom Meselesi ve İngiltere'nin Türkiye'ye Baskıları

İngiltere, 3 Eylül 1939'da Almanya'ya karşı savaş ilan ederek İkinci Dünya Savaşına girdi. Aynı gün "Ekonomik Savaş Bakanlığı" adıyla yeni bir bakanlık kurdu. İngiltere'nin bu yeni kurduğu bakanlığın amacı; düşmanın ekonomik düzenini baltalamak ve savaşı sürdürmesini önleyecek şekilde ekonomik faaliyetlerini engellemektir. Bu amaç doğrultusunda abluka politikası yürüten İngiltere, gerek deniz trafiğini kontrol ederek, gerekse diplomatik yollarla, Almanya ve Mihver kuvvetlerine, başka devletlerden gelebilecek hammadde ve yardımları engellemeye çalıştı (Karakaş 2010: 454).

19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşmasının imzalanmasından sonra birlikte savaş için adeta hayati öneme sahip olan Türk kromundan, Almanları mahrum bırakmak için çalışmalara başlandı. Üçlü İttifakın imzalanmasından sonra ivme kazanan Türk-İngiliz ticari görüşmelerinin Ankara'da yapılan ilk bölümünde Türk hükümeti, İngiliz hükümetinden Almanya'ya krom satışının yapılmaması karşılığında, yılda en az 200 bin ton krom satın alınacağını garantisinin verilmesini istedi (Kılıç 2010: 214). Türk hükümetinin bu teklifi 30 Ekim 1939'da İngilizler tarafından Londra'da kabul edildi.

Türk Hükümeti, Almanya'ya sadece krom ihraç etmiyordu. Aynı zamanda kuru meyve ihracatı da yapıyordu. Dolayısıyla Almanya'ya krom satılmayacaksa kuru meyvenin satışı da mümkün olmayacaktı. Bu sebeple Türkiye, Almanya'ya krom ihraç etmeme kararını İngiltere'nin, Türkiye'den fındık, incir, tütün ve kuru üzüm satın alması koşuluna bağlamak istediğini, İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen vasıtasıyla 16 Kasım 1939'da İngiltere'ye bildirdi. Ancak bu karar İngiltere ve Fransa'da olumsuz karşılandı. Çünkü İngiltere zaten, Türkiye'den bazı tarım ürünlerini ihraç etmekteydi. Ayrıca Türkiye'nin imzaladığı ittifaklarla Almanya'ya önemli hammaddeleri sağlamamak gibi ahlaki bir sorumluluk yüklendiğini, bu yüzden de birtakım ekonomik zorluklara göğüs germesi gerektiğini düşünmekteydi (Karakaş 2010: 455). Türkiye'nin İngiltere'ye kuru meyve satışı kararına cevaben 18 Kasım'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'deki Büyükelçisi vasıtasıyla ülkelerinin garanti ettiği miktarda krom ithal etmesi durumunda, Türkiye'nin krom üretimini 200 bin tonun üzerine çıkarmasını kabullenmeyeceğini bildirdi. Türk hükümeti ise bu karara tepki göstererek sipariş fazlası kromun ihraç etme hakkının yalnızca kendilerinde bulunduğunu söyledi. Ankara'da gerçekleşen bu görüşmelerde iki ülkenin uzlaşamayacağı anlaşılmıştı. Bunun üzerine Numan Menemencioğlu yaşanan bu problemleri çözmek için Londra'ya hareket etti (Karakaş 2010: 455).

Türk devlet adamları, kromun askeri malzeme üretimindeki önemini çok iyi biliyordu ve bu durumu savaş sonuna kadar oldukça başarılı bir şekilde kullanacaktı.

İngiltere'nin krom meselesi ile ilgili Türkiye de baskı kurmasının ana amacı ise; Alman sanayisini bu önemli hammaddeden yoksun bırakmak ve böylece savaşın süresinin kısaltılmasını sağlamaktı. Zaten İngiltere sadece Almanya'ya krom satılmasını önlemek için Türk kromuna talip olmuştu. İhtiyacı olan kromu Rodezya¹⁹ gibi krom üretimi fazla olan ülkelere daha ucuza satın almaktaydı (Kurat 1961: 95).

Londra'ya giden Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ilk görüşmesini İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Halifax ile 29 Kasım 1939'da gerçekleştirdi. Türkiye'nin Almanya'ya krom ihraç etmemesi halinde Almanların diğer tarım ürünlerini satın almak

¹⁹ Güney Afrika da yer alan zengin krom rezervine sahip bölge.

istememediğini, böylece Türkiye'nin tarım ürünlerini satacak herhangi bir Pazar bulamadığını ifade etti. Yani Türk hükümetinin beklentisi eğer İngiltere, Almanya'ya krom gönderilmemesini istiyorsa diğer tarım ürünlerini de satın almalıydı. Diğer taraftan Almanlarda krom konusunda ısrarcı davranarak, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu askeri malzemeyi krom gönderilmesi karşılığında verebileceğini, ödeme karşılığı olarak kromdan başka hiçbir ürünün kabul edilmeyeceğini ifade ettiler (Karakaş 2010:456).

Bu durum Türkiye'yi oldukça zor bir durumda bırakırken, bir de üzerine Menemencioğlu'nun Londra'da müzakerelere devam ederken Türk tarım ürünlerinin ihracat zamanı gelmesi eklendi. Bir önceki yıl Almanya'ya ihraç edilen temel mahsuller henüz daha pazarlanmamıştı bile. İşte bu durum sebebiyle Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Hugessen'e Müttefiklerin fabrikalarda kullanılacak malzemenin sağlanması ve askeri malzeme ihtiyacının karşılanması, ayrıca Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sıkıntının sona erdirilmesi şartıyla, Almanya ile ticari ilişkileri kesmeye hazır olduğunu bildirdi (Karakaş 2010: 457).

Menemencioğlu, Saraçoğlu tarafından İngiliz Büyükelçisine söylendiği gibi Türk tarım ürünlerine uygun pazarlar bulmak için görüşmelere devam etti. Nitekim görüşmelerin sonunda Türkiye'nin isteği olan 2 milyon sterlin değerindeki kurutulmuş meyvenin satın alınması Müttefiklerce kabul edildi. Bunun üzerine Menemencioğlu Paris'e geçerek İngiliz ve Fransız Ekonomik Savaş Bakanlığı yetkilileriyle görüşmelerde bulundu. Bu görüşmeler esnasında Menemencioğlu, Türkiye'nin İngiltere'ye krom satışını uzun süreli hale getirecek bir teklifte bulundu. Ancak bu teklif reddedildi. İngilizler kısa bir süre sonra bu kararlarından pişman olacaktı.

Zorunlu olarak Türkiye'den kurutulmuş meyve almayı kabul eden İngilizler, krom ve kurutulmuş meyve antlaşmalarının sürelerinin paralel olmasına dikkat etmişlerdir. Eğer savaş üç yıldan fazla sürecek olursa Türkiye'nin Almanya'ya krom satmama vadinin süresi dolacak, fakat İngiltere'nin kurutulmuş meyve alma süresi devam etmiş olacaktı. İşte bu yüzden İngilizler kurutulmuş meyve antlaşmasının tarihini 1942-1943 ihracat mevsimi sonuna kadar olmasını uygun görmüşlerdi. Başka bir

deyişle İngilizler, Türkiye'den 1 Mart 1943'e kadar kurutulmuş meyve almayı taahhüt etmişlerdi.

Türkiye ile Müttefik Devletler arasında Paris'te gerçekleşen görüşmelerin sonuca bağlanmasıyla 8 Ocak 1940'ta krom antlaşması imzalandı (Önsoy 2012: 103). Antlaşmaya göre; İngiltere ve Fransa iki yıl süresince Türkiye'nin ürettiği kromun tamamını, karşılığında savaş malzemesi vermek koşuluyla satın alacaktı. Ayrıca Türkiye'nin yıllık krom üretimi 250 bin tonu geçmeyecek ve imzacı üç ülkenin onayı karşılığında krom farklı ülkelere satılabilecekti (İnanç 2006: 908).

Antlaşmanın içeriği sadece kromla ilgili değildi. Müttefiklerin Türkiye'ye sağladığı 25 milyon sterlin tutarındaki silah kredisi ve kurutulmuş sebze meyve'nin satışı ile ilgili farklı antlaşmalara da sahipti.

Ancak Türkiye'yi Almanya'dan uzak tutmanın mümkün olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. Türkiye'nin fabrikalarında kullandığı makinelerin çoğunluğu Alman menşeliydi. Dolayısıyla bu makinelerin ihtiyaç duyduğu yedek parçaların tedarik edilmesi yine Almanya'dan yapılmalıydı. İşte bu sebeple Türk hükümeti yeniden Almanya ile ticari temas kurmak için girişimde bulundu ve ikili görüşmelerin olumlu geçmesi üzerine iki ticaret antlaşması imzalandı. Antlaşmaların kapsamı çok geniş değildi daha çok yedek parça alımıyla alakalıydı. Fakat iki ülke arasındaki ticaretin kapsamını geliştirmek amacıyla görüşmelere devam edildi. Bu süreçte Türk hükümetini, Almanya ile tekrar ticari bağ kurmaya yönlendiren sebep ise Müttefik ülkelerin Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu sanayi ürünlerini karşılayamamasıydı. Almanya ile yeniden başlayan kapsamlı ticari görüşmeler, iki ülke için de olumlu sonuçlandı ve 25 Temmuz 1940'da Türk-Alman Ticaret Antlaşması imzalandı (BCA 030-18-01-02). Böylece Almanya, Türkiye'den tarım ürünü ithal edecek, Türkiye ise Almanya'dan sanayisi için gerekli olan ürünleri ve ihtiyaç duyduğu yedek parçayı temin edecekti. Bu esnada Fransa'nın savaş koşullarının ağırlaşması nedeniyle İngiltere, Türkiye üzerinde bir baskı kuramadı ve Alman-Türk yakınlaşmasını engelleyemedi (Kavuncu 2001: 42).

1940 yazında Fransa'nın Almanya karşısında hızlı bir yenilgiye uğraması Türkiye'nin krom ticaretini olumsuz etkiledi. İşgal karşısında Fransa'nın taahhüt ettiği kromu satın alamaması sorun oluşturdu. İngiltere bu duruma bir çözüm bularak Fransa'nın satın alması gereken kromun kendileri vasıtasıyla Amerika'ya devredilmesini uygun gördü. Ancak kromun üçüncü bir ülkeye satılabilmesi için Türkiye'nin onayı gerekmektedir. İngiltere tarafından Türk hükümetine yapılan bu teklif İcra Vekilleri Heyeti tarafından 9 Aralık 1940'ta kabul edildi. Böylece Fransa'nın satın alması gereken krom İngiltere vasıtasıyla Amerika'ya satılmaya başlandı. Aynı yıl İngiltere, Türkiye'den 77,849 ton krom satın aldı ve bu kromun tamamı askeri silah üretimini arttırmaya karar veren Amerika tarafından satın alındı. 1941 yılı Müttefikler ve Almanya için çekişmeli bir yıl olmuştur. Almanya'nın krom stoğunun tükenmeye başlaması üzerine Türkiye'den yeniden krom alınması gündeme gelmiştir. Yeniden ticari ilişkilerde bulunmak için soğuyan ilişkileri düzeltmeye çalışan Almanya, Türkiye ile uzlaşınca 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalandı (Önsoy 2012:107; Deringil 2003:140). Devam eden süreçte iki ülke arasında ticari görüşmeler devam etti. Zaman zaman anlaşmazlıkların meydana geldiği görüşmeler 9 Ekim 1941'de Clodius Antlaşmasının imzalanmasıyla son buldu. Bu antlaşma ile iki ülke 31 Mart 1943'e kadar birbirleriyle 96 milyon Türk Lirası tutarında ihracat yapacaktı. Ayrıca 1 Nisan 1943 tarihi itibarıyla gerekli askeri malzemenin gönderilmesi karşılığında Almanya'ya krom satılacağına da garantisi verilmişti (Özkan ve Temizer 2013 :11).

Almanya ile gelişen bu ticari ilişkiler ve imzalanan Clodius Antlaşması Müttefiklerin hoşuna gitmedi. İngiltere, Almanya'ya krom satışını engellemek için elinden geleni yapmış olsa da 1943-1944 yıllarında krom satılmasını engelleyemedi (Karakaş 2010:471).

3.3. Fransa'nın Türkiye Üzerindeki Baskıları

Fransa, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığını ilk hisseden ülkelerden biriydi. Bu sebeple Türkiye ile arasında bulunan Hatay meselesini çözerek savaş öncesi iki ülke

arasındaki anlaşmazlıklara son verdi. Daha sonra ise imzaladıkları ittifak antlaşmasıyla iki ülke de barış cephesindeki yerlerini aldılar.

Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'ya saldırması ile İkinci Dünya Savaşı başladı. Fransa ve İngiltere de 3 Eylül'de Almanya'ya karşı savaşa girdi (Uçarol 2015: 595). Birlikte mihvere karşı mücadele veren Müttefikler, Hitler'in en kısa sürede kendilerine saldıracağından emindi. Bu sebeple Almanya'nın Belçika'ya saldırmasından hemen sonra Belçika hükümetine başvurarak ülke sınırları içine asker yığmak istediklerini belirtti. Ancak Almanya'nın daha fazla tehdidine maruz kalmak istemeyen Belçika hükümeti bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Müttefik devletler de kuzeyde Fransa-Belçika sınırına askeri yığmak yaptılar (Armaoğlu 2014:330). Alman saldırısı o kadar şiddetliydi ki Hollanda dahi on beş günde teslim olmuştu. Alman ordularının bir sonraki hedefi Paris oldu. 14 Haziran 1940'ta Alman orduları Paris'e girdi. Bu süreçte Fransa, İngiltere ve Amerika'dan yardım talebinde bulundu, ancak bu yardımları ulaştırmak mümkün olmadı. 16 Haziran'da Fransa Başbakanı Reynaud'un istifa etmesi üzerine yeni bir kabine kuruldu. Yeni Fransız hükümeti 22 Haziran 1940'ta Almanlarla temasa geçti ve iki ülke arasında mütareke imzalandı (Uçarol 2015: 597).

Fransa'nın Alman saldırısına uğraması Üçlü ittifak gereğince Türkiye'nin savaşa girmesini gerektirmişti. Ancak Türkiye Sovyet çekincesi olarak bilinen iki nolu protokolü bahane ederek savaşa girmede. Fransa da bu durumu anlayışla karşıladı ve fazla ısrarcı davranmadı.

IV. BÖLÜM

4. ULUSLARARASI TOPLANTILARDA TÜRKİYE VE SAVAŞIN SONA ERMESİ

4.1. Uluslararası Toplantılarda Türkiye

Müttefik Devletler, 1942 yılı Kasım ayında, Stalingard Savaşını Almanya'nın kaybedeceği netleşince Türkiye üzerindeki baskılarını arttırdılar. Özellikle Almanya'nın tamamen yenilgiye uğratılması için stratejik planlar geliştiren Müttefikler, Türkiye'nin önemli konumu nedeniyle planlarının bir parçası haline getirmeyi amaçladılar. Türk-Sovyet ilişkileri bakımından Stalingard, her iki ülke için de büyük önem arz etmiştir. Almanların, Sovyet Rusya'ya savaş açmasıyla Türkiye'ye karşı anlayışlı ve dostça bir tutum takınan Sovyet Rusya hükümeti, kazandıkları zafer sonrası 1941 öncesine dönmüşler. Türkiye ise Sovyet Rusya'nın durumundan emin olmamakla beraber Almanya'nın zayıflamasını istememekteydi. Nitekim Türkiye için Avrupa'da bir Alman galibiyeti kadar bir Rus galibiyetinin de ciddi sonuçları olacaktı (Söylemez 2012: 101).

Stalingard Savaşı devam ederken Almanya'nın Kuzey Afrika'daki ilerleyişi durdurulmuştur. Almanya'nın her iki cephede de zor durumda kalması üzerine, Müttefikler yeni bir cephe açarak, Sovyet Rusya'nın yükünün hafifletilmesine karar vermişlerdir. Churchill'in düşüncesiyle ikinci cephenin açılacağı ülke Türkiye'dir. O ana dek tarafsızlığını koruyan Türkiye'nin, Almanya'nın Avrupa'da sıkıştırılması için savaşa girmesi gerekiyordu. Churchill'in bu fikri, Amerikan Başkanı Roosevelt tarafından destek görünce Stalin'e bu durum iletilmiştir. 28 Kasım Stalin tarafından gönderilen telgrafta "1943 yılı ilkbaharında Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa

dahil olmasını arzu ettiğini” belirtmiştir (Aydın 2002: 451). Türkiye ile ilgili alınan bu karar daha sonra Casablanca’da düzenlenen Konferansta ele alınmıştır.

4.1.1. Casablanca Konferansı (14-24 Ocak 1943)

Amerika’nın 1941 yılında savaşa katılmasından sonra Sovyet Rusya, üzerindeki Alman baskısının hafifletilmesini istemekteydi. Bu da ancak Amerika ve İngiltere’nin açacağı ikinci bir cephe ile mümkün olabilirdi. Amerikan kuvvetlerinin, Kasım 1942’de Cezayir ve Fas’a çıkartılması ile Kuzey Afrika Savaşlarının biteceği ihtimali göz önüne alındığında, savaş sonrası için neler yapılmalıydı. İşte bu konu Casablanca Konferansının ana gündemi olmuştur (Armaoğlu 2013: 350).

Konferans, Fas’ın Casablanca şehrinde 14-24 Ocak 1943’te Churchill ve Roosevelt arasında gerçekleşmiştir. Stalin davet edilmesine rağmen konferansa katılamamıştır (Kırkpınar 2017: 259).

Konferansta; Rusya’nın üzerindeki baskının hafifletilmesi için Sicilya’ya çıkarma yapılması ve Mihver Devletler bilhassa Almanya üzerindeki baskının arttırılması için Balkanlarda ikinci cephenin açılmasını sağlama kararları alınmıştır. İkinci cephe Türkiye üzerinden açılacağı için askeri hazırlıklarının yapılmasını sağlamak ve Türk ordusunu savaşa hazır hale getirmek de alınan kararlar arasındadır (Armaoğlu 2013: 350). Ayrıca konferansın en önemli kararlarından biri de Mihver’in “kayıtsız şartsız teslimi” gerçekleşmeden savaşın sonlandırılmayacağı olmuştur (Aktaş 2008: 350).

4.1.2. Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943)

Müttefikler, Stalingard zaferinden sonra 1943 İlkbaharında Türkiye’nin savaşa girme zamanının geldiğine karar verdiler. Özellikle Churchill, Türkiye konusunda ısrarcıydı. Ona göre, Türkiye konumu itibariyle kilit bir rol üstlenmekteydi. Ayrıca Türkiye’nin savaş dışı durumu müttefiklerin yeni planlarını hayata geçirmesini kısıtlıyordu. Müttefikler, Almanya’nın Avrupa dışına genişlemesini engellemeye

çabalarken Türkiye'nin tarafsızlığı adeta mihver lehine bir kalkan görevi görüyordu. İşte bu durum müttefiklerin planlarını hayata geçirmelerini zorlaştırdı. Churchill eğer Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilirlerse Balkanlarda yeni bir cephenin açılabileceğini ve bu sayede savaşın tamamen müttefikler lehine döneceğini düşünmekteydi (Esmer ve Sander 1996:164). İşte bu düşünceler çerçevesinde Churchill, 25 Ocak 1943'te İngiltere ve ABD'yi temsilen İnönü ile görüşme isteğini bildirdi. Görüşme esas olarak iki ana konuyu kapsıyordu. İlki Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu modern silahların verilmesidir. Diğeri ise Türk ordusunun savunma gücünün artırılmasının sağlanmasıdır (Köklü 2010: 55).

Görüşmelerin nerede yapılacağı meselesi ise bir sorun halini almıştır. Alman Büyükelçi Von Papen'e karşı Ankara'da gerçekleştirilen suikast nedeniyle ilk önce Kıbrıs'ta veya ülkenin herhangi bir yerinde trende yapılması planlansa da daha sonra gizli olarak Adana'da bir trende görüşmelere başlanması için Churchill ile anlaşılmıştır. Churchill, görüşmelerin üç aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Bunlar;

1. Türk ordusunun modern silahlarla donatılması.
2. Türk üslerinden ve topraklarından müttefiklerin çıkarlarına uygun şekilde yararlanması.
3. Türkiye'nin bir an önce müttefikler safında savaşa dahil olmasıdır (Yalçın 2011: 709).

Churchill'in planına göre; İtalya'ya karşı bir savaş başlatılmalıdır. Balkanlar Almanya'nın, Adalar denizi ise İtalya'nın elindedir.

Irak, Suriye ve Kıbrıs'ta İngiltere'nin himayesindedir. İşte Türkiye konumu itibariyle tam olarak Müttefikler ve Mihver Devletleri arasında set kurmuş durumdaydı. Churchill, İtalya'nın, açılacak olan savaş ile kısa sürede yenileceğini ve savaş dışı kalacağını düşünüyordu. Bu esnada Balkanlarda yalnız kalan Almanya'ya karşı, Sovyet Rusya, kuzeyden taarruz edecek ve müttefikler Türkiye'nin güney topraklarında açılacak olan güçlü bir cepheden saldırıya geçecek ve Alman yenilgisi kaçınılmaz olacaktır. Tabi Romanya'nın petrolü de ateşe verilecek ve böylece Almanya'nın askeri

hareket gücünün kısıtlanması da planın önemli bir detayı idi. Bu nedenle 1943 yılı içinde Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa dahil olması Churchill için hayati önem taşıyordu (Yalçın 2011: 710). Türkiye imzaladığı ittifak antlaşmalarının sorumluluklarını artık yerine getirmeliydi.

İsmet İnönü, Churchill'in bu düşüncelerine karşı iki ana mesele üzerinde durmaktaydı; Türkiye henüz Sovyet Rusya'dan emin değildir. Üstelik Almanya'nın yenilgisi ile Avrupa'da hakim güç olacaktır. Bu da Türkiye açısından problem arz etmektedir. Diğer açıdan Türkiye askeri teçhizat bakımından yetersizdir. Türk ordusunun savaşacak hale gelmesi için donatılması ve modernizasyonunun tamamlanması gerekmektedir (Öztoprak 1998:184).

İki lider bu düşüncelerle 30 Ocak 1943'te Adana'ya 23 kilometre uzaklıktaki Yenice İstasyonu'nda buluştular. İnönü'nün beraberinde görüşmelere Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Genelkurmay Hava Müşaviri Hv.Pl'tuğg.Şefik Çakmak, Ortaelçi Feridun Cemal Erkin ve Genelkurmay Hareket Şube Müdürü Albay Fasih Kayabalı da katıldı (Yalçın 2011: 709). Churchill de görüşmelere Genelkurmay Başkanı Sir Alan Brooke, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Daimi Müsteşarı Sir Alexander Cadogan ve önemli cephe kumandanları ile katılmıştır (Uran 1959: 388).

İnönü, görüşmelerin iki ayrı bölüm halinde yapılmasını istemiştir. Churchill ve İnönü başkanlığında politik görüşmelerin yapılması ve Türkiye'nin savaşa girme durumunun bu toplantı esnasında görüşülmesi istenmiştir. İngiliz Genelkurmay Başkanı Alan Brooke ve Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığında ise görüşmelerin askeri yönü ele alınarak savaşa yönelik hangi hazırlıkların yapılması gerektiği konularının görüşülmesi amaçlanmıştır (Özlu 2012: 467).

Görüşmelere başlarken Churchill, Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı duyduğu endişelerin farkındaydı. Ortamı yumuşatmak için Türk devlet adamlarına güven aşılamak istedi. Bu bağlamda Churchill: "İşler, bizlerin düşündüğü kadar kötüye dönüşemez. Rusya'nın tavrı Almanya gibi olsaydı, ben de onlarla dost olamazdım. Eğer

Rusya sizin düşündüğünüz gibi hareket edecek olursa, bir yol buluruz ve ben Stalin'e bunu bildirmekten kaçınmam. Stalin'in de Türkiye'yi kendini saldırılara karşı koruyan, silahlanmış durumda görmek arzusunda olduğunu biliyorum” dedi (Goloğlu 1974: 188). Churchill'in bu konuşması Türk heyeti tarafından hoşnutlukla karşılandı. Daha sonra, Türkiye'nin savaşa katılma durumu ve eğer savaşa girerse nelerin yapılacağı konuları görüşülmeye başlandı.

Adana Görüşmelerinin²⁰ ikinci gününde Churchill, “Sabah Düşünceleri”²¹ adını verdiği muhtırayı Türk heyetine okudu. Churchill'in kaleme aldığı metni okurken Türk boğazlarında İngiltere'ye üsler verilmesi ile ilgili bölümün okunması esnasında Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, ani bir çıkış yaparak, bu konunun Montreux Konvansiyonu'na uymadığını belirtmiştir. Daha sonra Menemencioğlu bu durumdan “konferansın tek tatsız anı” olarak bahsetmiştir (Deringil 2000: 191).

Görüşmeler esnasında Churchill şu hususları ortaya koymuştur:

Almanların doğuya doğru genişleme isteği ve petrol ihtiyacı nedeniyle Türkiye'ye saldırmak zorunda kalırsa bu tehdide karşı Türkiye güçlü olmalı ve askeri durumu gelecek aylarda güçlendirilmelidir.

1. Almanya'nın Türkiye'ye saldırmaya dahi, Türkiye'nin çıkarları, Balkanlardaki Alman yayılmacılığının önlenmesi gibi önemli koşullar Türkiye'nin savaşa girmesini gerektirebilir. Özellikle Transilvanya sebebiyle Bulgaristan ve Romanya arasında çıkması mümkün görünen savaş ve Bulgaristan'da ki karışık ortam Türkiye'nin savaşa girmek zorunda kalmasına neden olabilir ve bu ihtimal gözden uzak tutulmamalıdır.
2. Rusya, Haziran 1941 tarihi itibarıyla kendisine ait olmayan, sınırlarının ötesinde herhangi bir toprak isteğinde bulunmayacaktır. Türkiye sürdürdüğü tarafsızlığından ayrılırsa müttefikler tarafından büyük çapta yardım görecektir ayrıca savaş sonrasında toprak bütünlüğünün korunmasına dair garantiler verilecektir.

²⁰ Bu görüşmeler esnasında her iki tarafında çok farklı düşüncelerde olması nedeniyle “Sağırklar Diyaloğu” adı verilmiştir.

²¹ Morning Thoughts.

3. Türkiye savaşa dahil olmadan da, Amerika'nın savaşa girmeden önceki politikasına benzer bir tutum sergileyebilir. Yani Romanya petrol bölgesinin, Girit ve Oniki adanın bombalanması için Türk hava sahalarının müttefiklerce kullanılmasına izin verebilir. Almanya ve Bulgaristan ise Türkiye'nin tamamen savaşa girmemesi için bu duruma ses çıkarmayabilirler.
4. Savaşın sona güvenliğin sağlanması ve korunması için Türkiye'nin galip gelen devletler arasında olması önemlidir. Almanya'nın mutlak yenilgisi sonrasında Türklerle işbirliği gerekli olabilir.
5. Savaşın sonunda dünyanın en güçlü devleti olarak ortaya çıkacak olan Amerika, bir daha Avrupa savaşlarının yaşanmaması için sağlam bir örgüt kurulmasına önderlik edecektir. Barış cephesine katılmak isteyen ülkelere çağrıda bulunacaktır (Goloğlu 1979: 189).

Churchill'in öne sürdüğü bu kararlarda anlaşmaya varıldı ve ayrıca iki askeri karar da alındı:

1. Müttefikler, Türk savunma güçlerinin bir senelik ihtiyacını karşılayacak silah stoklarını derhal gönderecektir.
2. Türkiye eğer savaşa katılırsa İngiltere, İzmir ve İstanbul da bulunan bazı alanların korunması için hava savunmasına destek verecektir.

Bu kararların dışında İngilizler, bazı kara birliklerini göndermeye de söz vermişlerdir. Görüşmeler esnasında Türkler de "Adana Listesi" olarak adlandırılan askeri malzeme ihtiyaç listesini İngiliz heyete verdiler (ATASE :2-095-1; Goloğlu 1979: 190).

Görüşmeler sonunda bir resmi tebliğ yayınlandı: "İngiliz ve Türk devlet adamları, Türkiye'nin doğrudan çıkarı bulunan bölgelerde ve Avrupa'daki durumu beraber incelemişler, önemli konularda görüş birliğine varmışlardır" (Us 1996: 562).

Adana görüşmeleri sonrasında Türk-İngiliz ilişkileri daha ciddi bir zemine kavuşmuştur. Özellikle askeri alandaki işbirliği dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Ancak bu süreçte müttefiklerin aldığı mağlubiyetler nedeniyle Türkiye'nin

üzerindeki baskı daha da arttırılmıştır.Churchill, Türkiye'yi savaşa sokmak için daha ısrarcı bir tutum sergileyerek girişimlerini hızlandırmıştır. Nihayetinde Adana Görüşmeleri esasında her ülke için de istenilen düzeyde bir netice vermemiştir (Özlu 2012: 68).

4.1.3. Washington Konferansı (12-26 Mayıs 1943)

Roosevelt ve Churchill arasında 12-26 Mayıs 1943'te gerçekleşen bu konferansta Kuzey Afrika Cephesinin dağıtılmasından sonra alınması gereken yeni tedbirler görüşülmüştür (Uçarol 2015: 618; Sander 1994: 171). Bu konferans şifre adı dolayısıyla Trident Konferansı olarak da anılmaktadır.

Konferans sırasında İtalya'nın en kısa sürede işgal edilmesi gerekliliği üzerinde duruldu. Eğer bu işgal gerçekleşirse Almanya en yakın müttefiki olan İtalya'yı kaybedecek ve dolayısıyla durumu zayıflayacaktı. Ayrıca Balkanlara yeni kuvvet göndermesi gerekecek, bu durumda Sovyet Rusya üzerindeki baskı da hafifleyecekti. Kendini İtalya'ya karşı ayarlayan Türkiye de yürütülecek olan savaşa katılacak hava sahalarını Romanya petrollerinin bombalanması için Mihver Devletlerin kullanımına açacaktı. İkinci cephe konusunda ise 1944 ilkbaharında Fransa'da açılması için gerekli çalışmalar yürütülecekti (Armaoğlu 2013: 351).

Konferans esnasında Churchill tarafından ortaya atılan savaş sonrası düzen ile ilgili bazı kararlar da kabul edildi. Barışı koruma sorumluluğu İngiltere, Birleşik Amerika, Çin ve Sovyet Rusya'ya verilecekti (Uçarol 2015: 618). Bu dört devletin yönettiği Dünya Konseyi'ne bağlı olması şartı ile Avrupa,Uzakdoğu ve Amerika bölge konseyleri kurulacak, ayrıca Avrupa'da bir konfederasyon kurulacak ve bu Balkan,Tuna ve İskandinav federasyonlarını yönetecektir. Türkiye de Balkan Federasyonuna dahil olacaktır (Armaoğlu 2013:351).

4.1.4.Quebec Konferansı (14-24 Ağustos 1943)

14-24 Ağustos 1943'de Quebec kentinde Roosevelt, Churchill ve beraberlerindeki heyetler arasında gerçekleşen bu konferansta; İtalya'da Mussolini'nin

bir anda düşmesiyle gerçekleşen yeni durum konuşulmuş ve ikinci cephe meselesi yeniden ele alınmıştır. Churchill, bu yeni durum karşısında ikinci cephenin Fransa'da açılması yerine Türkiye'nin savaşa dahil edilerek Balkanlar'da açılmasını önermiş ve bu konuda ısrarcı davranmıştır. Ancak yoğun çabalarına rağmen Türkiye'nin askeri olarak hazır olmaması nedeniyle Churchill'in bu fikri kabul görmemiştir (Otaç 2019:110). İkinci cephenin yine Fransa'da Normandiya kıyılarında açılması uygun görülmüş ve cephe hazırlıklarının sorumluluğu Amerikalılara bırakılmıştır (Armaoğlu 2013:351).

4.1.5. Moskova Konferansı (19 Ekim-1 Kasım 1943)

Sovyet Rusya, Batılılara karşı güven eksikliği yaşamaktaydı. İkinci cephenin açılması meselesinin ağırdan alındığı düşünüyorlardı. Çünkü Amerika'nın savaşa dahil olmasıyla açılması planlanan cephe üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen açılmamıştı ve herhangi bir hazırlık aşamasında da değildi. Bir diğer mesele ise Amerikan yardımındaydı. Sovyet Rusya daha önce Amerika'dan geniş çaplı bir yardım yapmasını talep etmişlerdi. Bunun üzerine 1942'de başlayan yardım Sovyet Rusya tarafından yetersiz bulundu. İşte bu iki sorun Sovyet Rusya'yı, Almanya ile barış yolunu aramaya yöneltti. Bu durumun farkında olan İngiliz ve Amerikan yöneticiler Sovyet Rusya'ya durumu izah etmek amacıyla Moskovada toplandılar (Armaoğlu 2013: 351-352).

19 Ekim 1943'te başlayan toplantıya, ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden, Çin Dışişleri Bakanı Fu Ping Chang ve Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov katılmıştır. Dışişleri Bakanları nezdinde yapılan görüşmelerde savaştaki son durum görüşülmüş ve yeni planlamalar yapılmıştır (Otaç 2019:111).

Konferans esnasında Türkiye ile ilgili de birtakım fikirler görüşüldü. Sovyet Rusya hükümetine göre, Türkiye mutlaka savaşa dahil edilmeliydi bu sayede Sovyet ilerlemesi kolaylaştırılacaktı. Ancak Türkiye'nin savaşa girmesi telkin olarak değil emir şeklinde bildirilmeliydi. Sovyet Rusya'nın düşüncesine göre eğer Türkiye savaşa girerse Almanya on beş tümenini Sovyet Rusya cephesinden geri çekmek zorunda kalacaktı.

Türkiye eğer uyumlu davranıp savaşa girmeyi kabul etmezse yapılan yardımların kesilmeliydi. Fakat bu düşünceler ABD ve İngiltere tarafından kabul görmedi. Nihayetinde iki taraf uzlaşmaya vararak önce Türkiye'den hava sahalarının kullanılmasını isteyecek ardından ise savaşa katılması için girişimlerde bulunulacaktı (Sander 1994: 172)

4.1.6. Tahran Konferansı (28 Kasım-1 Aralık 1943)

Sovyet Rusya'nın Tahran Büyükelçiliğinde 28 Kasım- 1Aralık 1943 tarihinde gerçekleşen konferansa ilk kez bütün müttefik liderleri katılmıştır.Bu konferansın bir diğer adı Eureka'dır (Armaoğlu 2013: 353).

Bu konferansta yine Sovyetler ikinci cephenin açılması hususunda ısrarcı davranmışlardır. Yoğun çaba neticesinde Churchill ve Roosevelt 1 Mayıs 1944'te ikinci cephenin açılmasını kararlaştırmışlardır (Armaoğlu 2013: 354). Türkiye'nin de bir an önce savaşa katılmasını sağlamak ve ikinci cephede aktif rol alması da alınan kararlar arasındadır (Sander 1994:174).

Bu konferansı diğer konferanslardan ayıran önemli bir gelişme yaşanmıştır.Savaş sona doğru yaklaşırken ilk kez Müttefikler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başladı. Ayrıca toplantı esnasında Türkiye'ye savaşa katılması için baskı unsuru olarak Boğazların statüsünün değiştirilmesi fikri ortaya atıldı.Ancak görüş birliği sağlanamadı (Uçarol 2015: 61).

4.1.7. Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945)

Konferans, Müttefiklerin savaşı kazanacağına belli olmaya başladığı dönemde, savaş sonrası barışın esaslarının belirlenmesi için Roosevelt, Stalin ve Churchill arasında yapılmıştır (Akşin 2014: 262).

Savaşın son yılında gerçekleştirilen Yalta Konferansı çok büyük bir gizlilik içinde toplandı. Görüşmelerin gizli kalmasına o kadar ehemmiyet veriliyordu ki

Amerikan gazetelerinde dahi toplantının yer ve zamanı farklı şekillerde duyuruldu. Times Gazetesinde yapılan haberlere göre toplantı Soçi'de veya Köstence'de, birkaç gün sonra da Karadeniz kıyısında bir yerde yapılmıştı (Cumhuriyet 4 Şubat 1945). Türk gazeteleri ise görüşmelerin Karadeniz kıyısında bulunan bir Sovyet Rusya şehrinde 2 Şubat'ta başladığı ve görüşmelerin devam ettiğini yazıyordu (Cumhuriyet 2 Şubat 1945). Ancak gazetelerde yer alan bilgiler doğru değildi.3 Şubat'ta Roosevelt ve Stalin Yalta'ya gelmiş, görüşmeler 5 Şubat'ta başlamıştı.

Başkan Roosevelt, görüşmeler için Yalta'ya gelirken kafasını kurcalayan iki konu vardı. Bunlardan ilki, Savaş sonrasında Avrupalı Devletler kendi sorunlarını ve anlaşmazlıklarını kendileri çözmeliydi. Bu yüzden Başkan Churchill gibi o da Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulmasına son derece büyük önem veriyordu. Böylece savaş sonrasında Amerika'nın Avrupa'dan çekilmesiyle gözü arkada kalmayacaktı (Armaoğlu 2013: 360). Diğer bir sorun ise Uzakdoğu'daki savaşa Sovyet Rusya'nın da katılımının sağlanması ve savaşın mümkün olan en kısa zamanda sona erdirilmesiydi. İşte bu düşüncelerle Yalta Konferansına başlandı.11 Şubat 1945'e kadar süren konferansta Roosevelt, Stalin ve Churchill savaş sonrası kurulacak olan yeni dünyanın siyasi haritasını çizmişti. Konferansta savaş sonrasında Almanya'nın işgal edilmesi, Rusya'ya verilecek tamirat kredileri ve tüm dünyada etkili olacak uluslararası bir örgüt kurulması meseleleri konuşulmuştur. Konferans esnasında görüşülen önemli bir diğer konu ise Almanya'ya savaş ilan eden devletlerin San Francisco'da düzenlenecek olan konferansa çağrılmaları ve kurulacak Birleşmiş Milletler teşkilatına hangi devletlerin alınacağı belirlenmesi olmuştur. Üç devlet lideri bu kararı görüşürlerken bazı devletlerin durumlarını da ele almışlardır. Bu devletlerden biri de Türkiye'dir. Savaş öncesi önemli bir dönemde İngiltere ile ittifak antlaşması imzalayan Türkiye'nin San Francisco Konferansı'na katılması konusunda ısrarcı davranan Churchill, Türklerin askeri donanımının yetersiz olmasına karşın, dostluğundan ödün vermediğini bu sebeple katılmasının diğer ülkeler açısından yararlı olacağını söylemiştir. Churchill'in bu teklifini olumlu karşılayan Stalin, Türkiye'nin 1 Mart'a kadar Almanya'ya savaş ilan ederse konferansa katılabileceğini söyledi. Bu karar Roosevelt tarafından da desteklenmiştir (Köse 2015: 249; Akşin 2014: 254).

Stalin'in bu teklifi olumlu karşılmasının sebebi ise 10 Şubat'ta anlaşıldı. Toplantı esnasında Türk Boğazları ve Montreux kararlarında bazı değişikliklerin yapılmasını talep etti. Netice olarak Boğazlar hususundaki anlaşmazlığın giderilmesi ve bakanlar seviyesinde konunun görüşülmesi, Türkiye'nin de bu durumdan haberdar edilmesine karar verildi. Yalta Konferansı'nın sona ermesiyle yeni Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret eden İngiltere Büyükelçisi Sir Maurice Peterson, konferansta alınan kararları bildirmiştir. Bu durum dolayısıyla TBMM olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. 23 Şubat 1945'te yapılan görüşmelerde Saraçoğlu konuşması sırasında, insanlık menfaatleri ve milli menfaatler göz önüne alındığında medeniyeti, insanlığı, demokrasiyi bilhassa hürriyeti korumak için savaş suçlularının cezalandırılması adına Japonya ve Almanya'ya savaş açılması gerektiğini belirtmiştir. 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmesi ve 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katılma konusu TBMM'de 401 oy ile kabul edilmiştir (Otaç 2019:115).

Böylece Türkiye, aldığı kararla savaşa dahil olmuş ve kurulan Birleşmiş Milletler teşkilatına da katılmıştır.

4.2. Müttefiklerin Nihai Zaferi

1945 Mart ayında Müttefik orduları Ren nehrini geçerek Almanya'ya son darbeyi vurmak için ülke içine hücumla başladı. Özellikle İkinci cephenin açılmasıyla birlikte Almanya'nın durumu daha da zorlaştı. Doğudan ve Batıdan yoğun olarak müttefik saldırıları altındaydı. Müttefik ordularının Berlin'e girdikleri ve burada sokak muharebelerinin yapıldığı esnada, başbakanlık binasının yakınlarına gelindiğinde 30 Nisan 1945'te öğleden sonra Adolf Hitler intihar etti (Armaoğlu 2013: 362). Bu haber dünyada adeta bomba etkisi yarattı. Hitlerin yerine geçen Amiral Doenitz savaşı durdurarak, Amerikan ve İngiliz komutanlarıyla 7 Mayıs 1945'te Reheim'de kayıtsız-sartsız teslim antlaşmasını imzalamasıyla Avrupa savaşı sona erdi (Ercan 2006: 88).

Amerika'nın 6 Ağustos 1945'te Hiroshima ve 9 Ağustos'ta Nagasaki'ye atom bombası atması Japonya'yı derinden etkiledi. Her iki bölgede de yüz binlerce insanın ölmesine neden oldu. Yaşanan bu durum karşısında Japonya, 14 Ağustos'ta teslim olduğunu bildirdi. Teslim belgesini 2 Eylül 1945'te Amerika'nın Missouri Zirhlisi'nde imzaladı ve Dünya Savaşı sona erdi (Armaoğlu 2013:366). Böylece Türkiye izlediği başarılı politika sayesinde savaşın yıkıcı etkisinden hem halkını hem de ekonomisini koruyabilmiştir (Aydın 2002:472).

4.3. Sovyet Tehdidinin Başlaması

Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesinden sonra Sovyetlerin davranışlarında birtakım değişiklikler meydana gelmeye başladı. Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Büyükelçisine gönderdiği bir nota ile Türk-Sovyet ilişkilerinin neredeyse temelini teşkil eden 17 Aralık 1925 tarihli tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshetti. Notada ayrıca İkinci Dünya Savaşının getirdiği koşullar neticesiyle anlaşmanın yeni şartlara uymadığını ve köklü değişiklikler gerektiği belirtiliyordu. Türk devlet adamlarının Sovyet Rusya konusunda haklı olduğu bir kez daha anlaşılıyordu. Özellikle Adana Görüşmeleri esnasında Saraçoğlu'nun Churchill'e söylediklerinde ne kadar gerçekçi davrandığı artık gözler önündeydi. Sovyet Rusya'nın bu yeni durumu Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturmuştu (Armaoğlu 1958: 178).

Türkiye ise bu tehdidi üzerinden atmak için Sovyet Rusya ile anlaşma yolunu tercih etti. 4 Nisan 1945'te Sovyet Rusya hükümetine verilen cevap notasında Sovyet Rusya ile yeni bir anlaşmanın yapılmak istendiği belirtilmiştir. Ancak Sovyet Rusya, ittifakın yapılması için Kars ve Ardahan bölgelerinin kendilerine bırakılması ve hatta Boğazlardan üs verilmesini ileri sürdüler (Otaç 2019: 118).

Molotov notayı bildirirken, Türk Büyükelçisine "Bu toprakları 1921'de size terk ettiğimizde Sovyet Rusya zayıftı" diyerek Sovyet Rusya'nın yeni durumunu açıklamış oluyordu (Ulus 9 Nisan 1958).

7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim olmasıyla Avrupa'daki savaş sona erdi. Ancak Müttefik devletler hem Avrupa konuları hem de devam eden Uzakdoğu savaşını ele almak üzere 17 Temmuz 1945'te Potsdam'da bir araya geldiler. Konferansın başlangıcından beri Sovyet Rusya İtalyan sömürgelerinden hak talep ediyordu Churchill ise Stalin'e Boğazlar konusunu açarak bu meseleyi Türkiye ile baş başa çözmesini uygun bulmadığını, Boğazlar meselesinin tüm dünyayı ilgilendirdiğini belirtmiştir (Özçelik 2010: 266).

Molotov ise verdiği cevapta, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ittifak kurmak için girişimde bulunduğunu, buna karşılık istenilen bölgelerin 1921 tarihli Moskova antlaşması ile Rusya'dan koparıldığını bildirdi. Boğazlar konusunda da 1805 ve 1833 yıllarında benzer şartlarda antlaşmaların imzalandığını belirtti. Buna karşılık Churchill, Boğazlar hakkında farklı görüşlerin Türkiye'ye ayrı ayrı bildirilmesini söyledi (Armaoğlu 1958: 179). Potsdam Konferansı sonrası Sovyet Rusya'nın talepleri artarak devam etti. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden Romanya ve Bulgaristan'a da Boğazlardan üs verilmesini talep ettiler.

7 Ağustos 1946'da ise yeni bir gelişme ortamın daha da gerginleşmesine neden oldu. Sovyet Rusya, Türkiye'ye Boğazların statüsü ile ilgili bir nota verdi. Savaş esnasında Boğazlardan Mihver gemilerinin geçmesine izin verildiği, Türkiye'nin Boğazları korumak için yetersiz kaldığını iddia eden bu notada ayrıca bir Boğazlar rejiminin kurulması da istenmiştir. Buna göre; Boğazların tüm ülkelerin ticaret gemilerine daima açık olması, Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin savaş gemilerine her daim açık olması ve Boğazlardaki söz hakkının Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlere verilmesi istenen rejimin şartlarıydı. Sovyet Rusya bu durumdan ABD ve İngiltere'yi de haberdar etmiş, onların bu konu hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istemiştir (Gönlübol 1996: 204-205). İngiltere ve ABD ise verdikleri cevapta Boğazların ticaret gemilerine daima açık olmasını kabul etmiş, fakat diğer tüm istekleri reddetmişlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin Boğazlardan sorumlu tek devlet olduğunu da belirtmişlerdir (Kavuncu 2001: 95)

Savaş sonrası yaşanan Sovyet tehdidi Türkiye'nin yalnızlaşmasına ve Batı'ya yönelmesine neden olmuştur. Sovyet Rusya'nın baskısının artması karşısında İngiltere ve ABD'nin desteğini sağlamak için çaba gösterilmeye başlanmıştır (Özçelik 2015: 267). Zaten Sovyet Rusya'nın savaş sonrası izlediği aç gözlü siyaset nedeniyle Batılılarla arası açılmıştı. Bu yayılmacı politikası karşısında ABD kolektif ittifaklar ilkesini benimsedi ve Sovyet Rusya tehdidine karşı 4 Nisan 1949'da NATO kuruldu. Türkiye'de üzerindeki bu baskıdan kurtulmak veyahut ABD'nin desteğini sağlamak için 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmen katıldı. Bu tarihten itibaren Türkiye üzerinden Sovyet Rusya tehdidi büyük ölçüde kalkmış oldu (Armaoğlu 1958: 179).

V. BÖLÜM

5. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin yegane amacı savaş dışı konumu korumak ve tarafsızlığını sürdürmektir. Bu amaç doğrultusunda Türk devlet adamları kritik diplomatik manevralarda bulunarak Mihver ve Müttefik devletler arasında önemli bir denge sağlamıştır. Fakat Türkiye, kendisine yönelik olası bir saldırı karşısında, hangi taraftan gelirse gelsin sessiz kalmayıp harekete geçeceğini her iki tarafa da duyurdu.

Savaşın ilk yıllarında Türkiye üzerinde Alman baskısı söz konusuydu. Türkiye'yi yakından tanıyan Franz Von Papen'in tam bu sırada Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi olarak atanması tesadüf değildi. Almanya başlangıçta Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesini istese de bunun gerçekleşmeyeceğini anladıktan sonra en azından Türkiye'nin tarafsızlığını sürdürmesini sağlamaya yönelik bir politika izledi. Sovyet Rusya'da 1941'e kadar Türkiye konusunda Almanya ile aynı fikirdeydi. Ancak Almanya ile yaşadığı çıkar çatışması sonrasında Müttefikler tarafına geçen Sovyet Rusya, bu tarihten itibaren Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa dahil olması konusunda ısrarcı davrandı ve bu baskısını İngiltere aracılığıyla gerçekleştirdi. Almanya'nın Balkanlardaki etkisini arttırmasından sonra, müttefikler Türkiye'yi savaşın içine çekmek için yoğun çaba sarfettiler. Çünkü Türkiye konumu itibariyle hala çok önemliydi. Almanya'nın savaştaki durumunun zayıflamasıyla Türkiye politikası da değişiklik gösterdi. Türkiye'nin müttefiklere katılma durumunun olması sebebiyle bir saldırılmazlık antlaşması imzalayıp, Türkiye'den emin olmak istedi. İkili görüşmelerin neticesinde Türk-Alman Saldırılmazlık paktı 18 Haziran 1941'de imzalandı.

1942 yılı itibariyle ise Türkiye, yoğun müttefik baskısına maruz kaldı. Almanya'ya krom satılmaması için yoğun çaba sarf eden İngiltere nihayetinde Türk-Alman ticaretini engelleyemedi.

1943'ten sonra müttefiklerce düzenlenen toplantılarda Türkiye'nin durumu ele alınarak, Türkiye'nin savaşa dahil olması için nelerin yapılabileceği konuşuldu. 1944 yılının son aylarında ise savaşın tamamen müttefikler lehine dönmesiyle Türkiye'ye karşı devletlerin tutumu sertleşerek, eğer ki Almanya'ya savaş ilan etmezse savaş sonrası kurulacak olan uluslararası teşkilatın ana hatlarının belirleneceği San Fransisco konferansına Türkiye'nin katılamayacağı bildirildi. Türkiye'de bunun üzerine 23 Şubat 1945'te Almanya ile bütün siyasi ilişkilerini kesti.

Müttefik ordularının Almanya içlerine doğru ilerlemesiyle 30 Nisan 1945'te Adolf Hitler intihar etti. Yerine geçen Amiral Doenitz'in 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimi antlaşmasını imzalamasıyla savaşın Avrupa bölümü bitti. ABD'nin 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya ve 9 Ağustos'ta Nagazaki'ye atom bombası atması üzerine 10 Ağustos 1945'te Japonya'nın da teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı sona erdi.

Savaşın son döneminde başlayan ve savaş sonrasında da devam eden Sovyet baskısı ise Türkiye için büyük tehdit oluşturdu. 1925 tarihli Türk-Sovyet saldırmazlık ve tarafsızlık paktını 1945 yılında fesh etmesiyle birlikte başlayan süreç kısa sürede iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden oldu. Sovyet Rusya, Türk topraklarından hak iddia ederek, aynı zamanda Boğazların statüsünün değiştirilmesinde ısrarcı davrandı. Türkiye ise kendi toprakları üzerindeki Sovyet Rusya iddiaları karşısında ABD ve İngiltere ile iyi ilişkilerini korudu. ABD'de Truman doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye desteklerini sürdürdü. ABD önderliğinde 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulmasıyla, Sovyet Rusya'nın Avrupa'daki yayılmacılığının önüne geçildi.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği politika sayesinde toprakları üzerinde herhangi bir çatışma yaşanmasını engelledi. Ancak savaş sonrası değişen

Sovyet Rusya'nın yayılcı tutumu karşısında Avrupalı Devletler ve ABD ile işbirliğini korudu. Bu sayede toprakları üzerindeki Sovyet Rusya'nın emellerinin gerçekleşmesine izin vermedi.

KAYNAKLAR

A.ARŞİVLER

1.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA.030/10/61/376/14.

BCA.30/10/0/236/597/1/424/141.

BCA. 030/01/42/248/6.

BCA. 30/18/1/2/89/102/12

BCA. 030/0/018/001/002/95/54/1

BCA. 030/10/235/588/3/1

BCA. 030/10/235/588/3/2

BCA. 030/10/235/588/3/3

BCA. 030/10/235/588/3/4

2.Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi

(ATASE)

ATASE İDH Kataloğu: 2/095/1.

ATASE İDH Kataloğu: 3/025/1.

ATASE İDH Kataloğu: 4/100/16.

ATASE İDH Kataloğu: 2/068/1.

ATASE İDH Kataloğu: 2/068/2.

B. RESMİ YAYINLAR

- 1.TBMM Zabıt Cerideleri (1939-1945).
2. Düstur Tertip III.
- 3.Ayn Tarihi 1941.

C. GAZETELER

Cumhuriyet

Milliyet Gazetesi

Ulus

Yeni Sabah

D. Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Ada, Serhan (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akandere, Osman ve Hasan Ali Polat (2009). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Almanya’nın Türkiye’ye Baskısı ve Savaşın İçerisine Çekme Gayretleri”. *Das Erste Internationale Symposium Zu Den Deutsch-Türkischen Historischen und Kulturellen Beziehungen*.

Akşin, Sina (2014). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. II.Basım.İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aktaş, Melih (2008). “Savaş Sırasında Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*,Ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları. s. 350.

- Anzerlioğlu, Yonca İldeş (2007). “İki Savaş Arası Dönemde İtalya’nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye’nin Tavrı”, *Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika alışmaları Kongresi (ICANAS 38)*, 10-15 Eylül 2007, Ankara.
- Armaoğlu, Fahir (1958). "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 13/2*: 139-179.
- Armaoğlu, Fahir (2014). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Artuç, İbrahim (2003). *İkinci Dünya Savaşı II. Cilt*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Atabey, Figen (2014). “ Monterux Konferansı’ndan İkinci Dünya Harbine Türk- Sovyet İlişkileri”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 4(II.cilt)*:1-11
- Atatürk’n Millî Dış Politikası* (1994). II. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Aydemir, şevket Süreyya (1967). *İkinci Adam*. I.Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, şevket Süreyya (1985). *İkinci Adam*. II. Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, şevket Süreyya (1993). *Tek Adam*. III. Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, Mustafa (2002). “Grelİ zerklik II: Savaş Kaosunda Türkiye,1939-1945”.*Türk Dış Politikası:1919-1980.*” Ed. Baskın Oral, İstanbul: İletişim Yayınları. 385-477.
- Barlas, Dilek (2001). “Akdeniz’de Hasmane Dostlar: İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya”. *Doğu Batı Dergileri 14*: 210-218.
- Barutçu, Ahmet Faik (1977). *Siyasi Anılar*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Benhür, Çağatay (2004). “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”, *Uluslararası Dergiler*. XV. Cilt. 325-337.
- Bilge, A. Suat (1992). *G Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri(1920- 1964)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Birlik, Gültekin K. (2016). “İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye’nin Dış Politikası”, *CTAD*, 12/24:122 – 155.
- Boscan, Liliana Elena ve Ömer Metin (2014). “Romanya: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Casusluk Faaliyetleri ve Petrol Müttefikler ve Almanya, Romanya’nın “Kara Altın”ı Petrol İçin Mücadele Ediyor (1939-1944)”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(14):263-278.
- Burçak, Rıfki Salim (1946). *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri*. İstanbul: Aydınlık Matbaası.
- Cantemur, Türkan (2012). “Türkiye-İtalya İlişkileri (1930–1950)”. 38. *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, II. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 14/2: 779-813.
- Churchill, Winston (1949). *Churchill Anlatıyor*. III.Cilt.İstanbul: Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Çağatay Benhür (2004). “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15: 325-337.
- Çelebi, Mevlüt (2002). “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü (1923-1938)”. *Türkler*, 16.Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları: 1206-1207.
- Çelikçi, Ahmet Samet ve Can Kakışım (2013). “İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(1): 83-99.
- Deutsch, Harold C. (1954). *Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri*. Çev. Fahir Armaoğlu, 9/2: 345-365.
- Dışişleri Bakanlığı (1973). *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*. Ankara: Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları

- Ercan, Mustafa Alpay (2006). *XX. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1945)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkin, Feridun Cemal (1968). *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Erksan, Metin(1999). *Mare Nostrum Bizim Deniz Yunan Sorunu*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Ertem, Barış (2010). “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk- Sovyet İlişkileri (1939-1947)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 3 (11) :252-273*.
- Esmer, Ahmet Şükrü ve Oral Sander v.d. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitap evi.
- Esmer, Ahmet Şükrü (1953). *Siyasi Tarih (1919-1939)*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.
- Fenik, Mümtaz Faik (1941). *1939 Harbi Türkiye- İngiltere İttifakı ve Büyük Britanya İmparatorluğu*. Ankara: Zerbamat Yayınevi.
- Goloğlu, Mahmut (1974). *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*. Ankara: Kalite Matbaası.
- Gönlübol, Mehmet, Cem Sar (1990). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası(1919- 1938)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gönlübol, Mehmet, Cem Sar vd. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Grassi, Fabio L. (2014). *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*. Çev. Sadriye Güneş. İstanbul: Tarihçi kitabevi.

- Gürün, Kamuran (1983), *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.
- Gürün, Kamuran (2010).*Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: TTK Basımevi.
- Hart, Liddel (2000). *II. Dünya Savaşı Tarihi*. I.Cilt. Çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hehn, N.Paul (2005). *A Low Dishonest Decade*. ABD: Continuum Books.
- İnanç, Gül (2006). ““The Politics of Active Neutrality On The Eve of A New World Order: The Case of Turkish Chrome Sales During The Second World War””. *Middle Eastern Studies*, Cilt 42: 907-915.
- Jaeschke, Gotthard (1990), *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*. Çev.Gülâyşe Koçak, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karabekir, Kazım (1950). *İngiltere-İtalya ve Habeş Harbi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Karakaş, Nuri (2010). “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXV:447-482.
- Kavuncu, Sibel (2001). “Türkiye-İngiltere İlişkileri 1939-1946”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kelkitli, Fatma Aslı (2017). “İki Savaş Arası Dönemde İtalya'ya Karşı Balkanlar'da Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 72 (2):423-443.
- Kemal, Cemal (2007). “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*:40: 643-691.
- Kırkpınar, Nurullah (2017). “II. Dünya Savaşı'nda Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basının Tutumu (1939-1945)”. *ÇTTAD*, XVII/34.s.239-277.

- Koçak, Cemil (1986). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*.I.Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köklü, Çetin (2010). “İkinci Dünya Savaşı’nda Adana Görüşmeleri ve Etkileri”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Köni, Hasan (1989). “Hatay Sorunu'na Yeni Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 4*: 535-539.
- Köse, İsmail (2015). “Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Briliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi 19*:241-276.
- Kurat, Yuluğ Tekin (1961). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk-Alman Ticareti’ndeki İktisadi Siyaset”. *Belleten. Cilt: XXV/97*:95-103.
- Mengeş, Yeter (2017). “İkinci Dünya Savaşı’nda Menteşe (Rodos,12 Ada ve Meis) Adaları”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 34*: 279-318.
- Mete, Şengül (1998). “Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3 (8)*:265-266.
- Oran, Baskın (1970). Türkiye'nin "Kuzeydeki Büyük Komşu" Sorunu Nedir. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 25 (01)*:41-93.
- Oran, Baskın (2009). *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Otaç, Tuğrul (2019). “İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 1/1. S.97-126*.
- Öncü, Ali Servet ve Oğuzhan Ekinci (2014). “İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 182(182)*: 241-264.

- Önder, Zehra (2010). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*. Çev. Leyla Uslu. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Önsoy, Murat (2012). "1939-1944 İngiliz-Alman İktisadi Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 30/1: 93-120.
- Özçelik, Mücahit (2012). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29/2: 253-269
- Özgüldür, Yavuz (1993). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özlu, Hüsnü (2012). "İkinci Dünya Savaşı'nda Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere'den Sağlanan Askeri Yardımların, Türkiye'de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 50:449-478.
- Özkan, M. Selçuk ve Abidin Temizer (2013). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Ticaretinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları". *Studies of the Ottoman Domain* 3/2:1-17.
- Öztoprak, İzzet (1998). "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi: 182-196.
- Sander, Oral (1994). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Sarınay, Yusuf (2000). "Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938- 1939)" *Atatürk Dönemi Dış Politikası*, Ed.Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Selim Deringil (2000). *Denge Oyunu*. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sertel, Savaş (2015). "Türk Hariciye Raporlarına Göre İspanya İç Savaşı (1936- 1939)." *TAD* 34(57): 271-290.

- Soysal, İsmail (1983). *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*. I.Cilt (1920-1945). Ankara: TTK Basımevi.
- Soysal, İsmail (1982). "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı". *Belleten* 182: 367-415.
- Soysal, İsmail (2003). "Türk-Fransız İlişkileri (1921-1984)". *Belleten* 188: 960-1039.
- Soysal, İsmail (1981). "Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)". *Belleten*: 177:95-155.
- Sönmezoğlu, Faruk (2011). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Söylemez, Sultan (2012). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SSCB Dışişleri Bakanlığı (2002). *İkinci Dünya Savaşında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları*. Çev. Orhan Suda.
- Şengül, Mete (1998). "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3 (8) : 261-192.
- Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları (Gizli Belgeler) (1972). Çev.Fahri Yazıcı. İstanbul: Sinan Yayınları.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin (2013). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*. I.Cilt. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Uçarol, Rıfat (2015). *Siyasi Tarih (1789 -2014)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ulubelen, Erol (2005). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

- Uran, Hilmi (1959). *Hatıralarım*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. Us, Asım (1966). *Hatıra Notları*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Uyar, Elif (1999). “İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türkiye’nin Batı Blokuna Yakınlaşması: Türk- İngiliz İlişkileri Örneği”. *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. s.577-586.
- Ülman, Halûk (1979). *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947), İkinci Cihan Harbi Başından Truman Doktrinine Kadar*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Weisband, Edward (1974). *İkinci Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası*, Çev: M. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yalçın, Osman (2011). “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 47: 701-731.
- Yavuz, Nuri (1998). “Almanya’nın Balkanlara Girmesi ve Türk Alman Münasebetlerine Tesiri”. *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

EKLER

EK 1. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiğine dair

(BCA 490-01-5-26-7).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

179612

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği

Sayı
S/2610

C.H.P. İnce İdare Kurulu Başkanlığına

Türkiyenizin göttüğü dış politika tâ (Millî Mi-
sak) dan beri değişmeden devam etmektedir. Bu millî politikamızın
temeli şöyle ifade olunabilir : Millî sınırlarımız içinde bağımsız
yaşayıp gelişmek ve bu kutsal hakkı bütün milletler için tanımak,

Türkiye Cumhuriyetinin politikasına ruh veren bu
anlayış bütün gelip geçen siyasî olaylarda hareket tarzlarımıza ışık
vermiş ve bütün dışla ilgili meselelerimiz bu ışık altında çö-
zümleri Türkiye'nin milletler arasında yerini ve itibarını durma-
dan kuvvetlendirmiştir .

Dünyanın çarpışık siyasî cereyanları arasında tat-
bikiyle de pekişmiş olan bu politika anlayışı Millî Şefimizin söz-
leri ile en açık ifadelerini bulmuştur .

Nitekim Büyük Millet Meclisinin 1.11.1943 yılı ağı-
zında söyledikleri sözler - bu bakımdan her zaman okunmaya ve gös-
nünde bulundurmaya değer bir ehemmiyet taşımaktadır . Bu söylev-
lerinde Millî Şefimiz buyuruyorlar ki: " Ülkümüz milletlerin hür-
riyeti ve istiklâli esasına dayanan bir medeniyetin temellerini
sağlamıştır . Faaliyetimiz, onu yıkmaya matuf bütün gayret-
lere karşı dikilmek olmuştur . Herbi önlemek için en cesur hareket-
lere tereddütsüz atılmış olan memleketimiz, milletlerin esir sevi-
yesine düşmemesi için de tehlikeli zamanlarda metin bir durum al-
maktan çekinmedi. Bugünkü dünya buhranı, tahmin ettiğimiz gibi, git-
gide yıkıcı, yakıcı bir şekil almaktadır . Göz açıp kapayıncaya ka-
dar geçen kısa zamanlarda, harabe haline gelen şehirlerin yıkıntı-
ları altına yalnız medeniyetin büyük eserleri değil, doğrudan doğru-
ya kendisi gömülüyor . Tahakküm zihniyetinin sebep olduğu bu sansiz

490	01			5.26	7
-----	----	--	--	------	---

EK 2. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiğine dair devamı

(BCA 490-01-5-26-7).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-2-

Meselenin, milletleri mevcudiyetlerinde tehlikeye soktuğu için, tabiatıyla şiddetini arttıran sarsıntısı, insanîyetin dayandığı bütün mesnetleri kemirmektedir .

Biz, dünyanın yarınki çehresi meydana çıkarken, her zaman düşmeğe mahkûm bir tahakküm zihniyetinin değil, büyük küçük bütün her milletler arasında samimi işbirliğine dayanan bir nizamın teessüs edeceğine inanıyoruz . "

Dış siyasetimizi millî bir manâ ve kudret almış bu anlayış içinde mütalâa ederseniz, ikinci dünya savaşına takaddüm eden anlaşmalarımızın ve ikinci dünya savaşı içinde aldığımız durumun ve safha safha verdığımız kararların yerleri ve değerleri kolayca ve sıkıca anlaşılır .

Milletler arasında her türlü saldırganlığı, milletlerin huzur içinde yaşayıp bir dünya medeniyeti kurlmalarının başlıca düşmanı sayan Türkiye bunu önlemek için gerek tek başına, gerekse barışsever milletlerle iş ortaklığı ederek topluca çalışmayı vazife edinmiştir .

Cumhuriyetimizin siyasi tarihini bu bakımdan şerefli sayfalarla doludur .

1938 yılı Mayısında, yani bildiğimiz şekilde dünya savaşı patlak vermese bir yıl önce İngiltere ve Fransa ile yaptığımız anlaşmalar hep ana politikamıza uygun ve onunla muvazi tedbirlerdir ki isabeti olayların belâgatı ile gözlerimizin önünde belirmiş durmaktadır .

Mihver devletlerinin dış politikalarını daima güvensizlikle ve tehlikeli karşılayan Türkiye 1938 kararlarıyla cephesini kesin olarak tayin etmiş bulunuyordu. Bu yerinde kararının safha safha varabileceği neticeleri elbette biliyordu. Bu anlaşma 23 Şubat 1945 tarihinde Japonya ve Almanya'ya karşı bir savaş ilân kararıyla neticelenmişse bu, Türkiye'nin kendi selâmetiyle beraber diğer milletlerin

490	01			5	26	7
-----	----	--	--	---	----	---

EK 3. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiğine dair devamı

(BCA 490-01-5-26-7).

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

selâmetleri bakımından alabileceği en yerinde ve en mantıklı karar olduğunu içindir .

Politikamızın ana çizgilerini ve bu çizgiler içinde gelişmesini kovuşturan bütün Partili arkadaşlarımızın savaş ilânı kararımızı gayet tabii ve memleketin hayrına bir karar olduğunu teslim ettiklerinde şüphemiz yoktur . Nitekim bu kararımızdan bugüne kadar bana gelen bütün bilgiler Partili arkadaşlarımızın yüksek anlayışlarının iftihar verici şahitleridir .

Bu yazıyla arkadaşlarımdan ricam şudur ki, savaşı önleyici tedbirler almak üzere toplanacak bir konferansa katılmak suretiyle de barış severliğini bir daha göstermiş olan Türkiye'nin bu savaş kararını almada memleketin en yüksek menfaatlarını düşündükünü gerektikçe ve uygun vesilelerle halka anlatmaktan geri durmasınlar ve lüzum hasıl olursa bu kararın fiil icaplarını yerine getirmekten de kaçınmayacaklarını söylesinler .

Hepinizi sevgiyle selâmlarım .

C.H.P.Genel Sekreteri
Bilecik Milletvekili

M. S. Zindancı

C.H.P. İl ve İlçe İdare Kurulu Başkanlıklarına yazılmıştır .

490	01			5	26	7
-----	----	--	--	---	----	---

EK 4. Refik Saydam'ın Sovyet Rusya hakkındaki nutku (BCA 030-01-42-248-6).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. B. M. M. GRUPU

SAYI

C.H. Partisi B.M.Meclisi Grubu bu gün (17/10/1939) öğleden sonra

Reisvekili Seyhan mebusu Hilmi Uranın riyasetinde toplandı:

Kürsüye gelen Başvekil Dr. Refik Saydam Moskova'da *Sovyetler* Ruslarla Hariciye

vekilimiz arasında cereyan etmekte olan müzakereler hakkında berveçhi -
ati izahatı ve beyanatta bulundu:

Hariciye Vekilimiz Moskovaya giderken Sovyetlerle aramızda ne yolda
bir muahede yapılabileceği iki hükümet beyninde görüşülmüştü. Moskova-
da bu esaslar dahilinde cereyan eden müzakerelerin bir itilâfa varması
mümkün olamamıştır.

Bunun sebebi, Sovyet hükümetinin Hariciye Vekilimize büsbütün yeni

030 01 422486

EK 5. Refik Saydam'ın Sovyet Rusya hakkındaki nutku devamı
(BCA 030-01-42-248-6).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KOMÜNİSTİK ARŞİVİ

C. H. P. B. M. M. GRUPU

SAYI

2

teklifler serdetmiş olmasıdır. Bu yeni teklifleri Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında Sovyetlerin vukufu dahilinde takarrür eden esaslarla telif etmek mümkün olamadığı gibi emniyetimiz bakımından bize verilen garantilerin bizden istenen taahhütlere tekabül etmemekte bulunduğu ve boğazlar üzerinde de Türkiye'nin ~~taahhütleri~~ ^{beşerîsel umumi in hisse} taahhütlerinden tevakkü etmediği esas ittihaz eden siyasetine Sovyet metaliği uygun görülmediği cihetle Türkiye-Sovyet Rusya müzakeratının bu defa Moskovada intacı mümkün olamamıştır.

Bununla beraber Sovyetlerle olan müzakeratımız eskisi gibi dostane esaslarda berdevam bulunmaktadır.

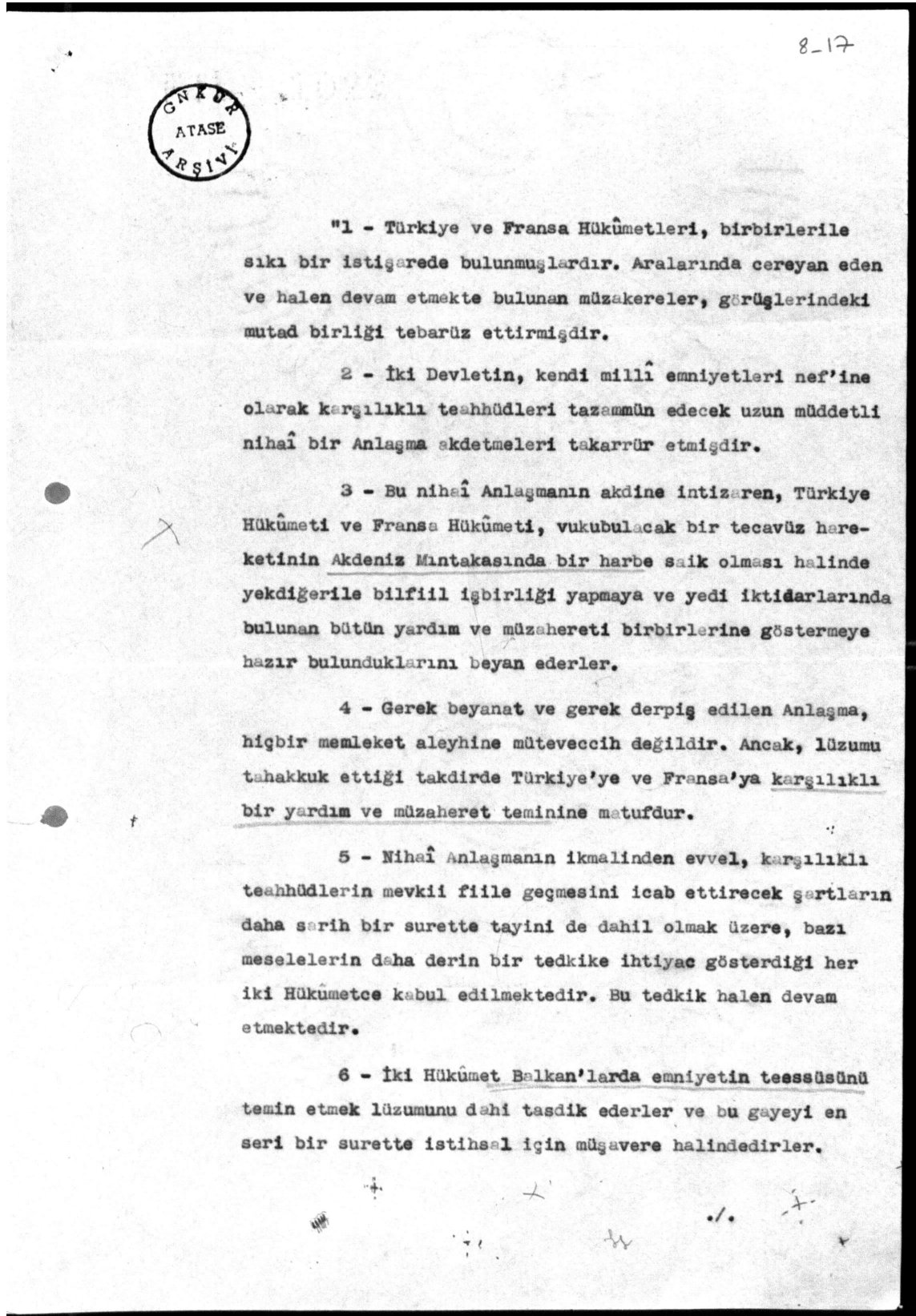
Hükümetçe ittihaz edilen hareket tarzını tasviben beyanatta bulunan bazı hatipleri de dinledikten sonra grup umumî heyetince Başvekilin

ba

030	01			42	248	6
-----	----	--	--	----	-----	---

2

EK 6. Türkiye ve Fransa arasında imzalanan deklarasyon metni (ATASE 4-100-16).

EK 7. Türkiye ve Fransa arasında imzalanan deklarasyon metni devamı

(ATASE 4-100-17).

- 2 -

8-18

7 - Şurası mukarrerdir ki, yukarıda zikredilmiş olan hükümler iki Hükümetin her hangi birinin, sulhun takviyesindeki umumî menfaat iktizasından olarak diğer Hükümetlerle Anlaşmalar akdetmesine mani değildir.

EK 8. İtalya'nın Fransa ve İngiltere'ye savaş ilanı (19 Haziran 1940)

(BCA 030-10-239-612-14).

T. C.
Hariciye Vekâleti
Birinci Daire Umum Müdürlüğü
Şube II
U. No. 78455
H. No. 310
Lef: 1.

602 /
427
643

Ankara 19 Haziran 1940
Hulâsa : İtalya'nın Fransa ve İngiltere'ye harb ilân ettiğine dair.

Yüksek Başvekâlete

İtalya'nın 11 Haziran 1940 tarihinden itibaren Fransa ve İngiltere ile hali harbde olduğuna dair İtalya Sefaretinden alınan 10 Haziran 1940 tarihli ve 1231 sayılı Nota'nın bir suretinin, ilişik olarak, takdim kılındığını, saygılarımla, arz ederim.

Mc
NM

Hariciye Vekili

G. Şenel

İşleri
19-6-1940

- 2 -
030 10 239 612 14

RESMİ VEKÂLET EVRAKI
19-6-240 5-684 1

EK 9. Churchill'in Adana Görüşmeleri hakkındaki nutku

(BCA 030-10-235-588-3-1).

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Geldiği yer : Londra
Yazıldığı tarih : 11.2.1943
Geldiği tarih : 13.2.1943
Numarası : 65

T. C.
HARİCIYE VEKÂLETİ
UMUM EVRAK MÜDÜRLÜĞÜ

AÇIK TEL

Hariciye
Ankara

Başvekil Lr.Churchill bu gün öğle vakti başlayıp bir buçuk saat kadar devam eden Casablanca konferansı, adına seyyahatı, avdetinde İngiliz Ordusunun Almanlardan kurtardığı ilk İtalyan şehri diye tarif ettiği Trablusgarb'i ziyareti hakkındaki nutkunu söyledi.

Bu sırada İngiliz eskâri umumiyesini er ziyade meşgul eden Atlantik muharebesi ismini verdikleri ve Alman Tahtelbahirleri yüzünden uğradıkları nakliye gemileri ve hamuleleri kıymetli malzeme itibarile ağır zayıatları olduğundan, söze buradan başlayarak bu tarzı harbin geçirdiği safahatı hülâsa ettikten sonra son iki ayda gemi zayıatının evvelkilerine nazaran en az olduğunu, keza evvelkilere nisbeten Alman Tahtelbahir zayıatının çok olduğunu, altı ay evvelkine nisbetle İngiltere'de ve Amerika'da gemi inşaatının çok ilerlemesinden bu gün bir buçuk milyon ton fazla gemiye malik olduklarını teharüz ettirdi.

Casablanca konferansında konuşulan başlıca iki meseleden birinin Tahtelbahirlere karşı daha müessir tedbir almak, diğerinin de, sonuna muvaffakiyetli darbeler indiren müttefikleri Rusların üzerinden yükü hafifletmek için müşterek düşmanla bir an evvel karşılaşp çarpışmayı temin edici tedbirler almak olduğunu, refakatlerinde bulunan askerî mütehassısların, politika tesiri altında kalmadan, on günden fazla şeceli gündüzlü çalışarak bu maksad için önümüzdeki dokuz ay zarfında müessir olabilecek plân ve program hazırladıklarını söyledi.

Siyasî olarak da düşmanları bilâkaydıışart teslim -----

4- 030 10 235 588 3 1 ./.

EK 10. Churchill'in Adana Görüşmeleri hakkındaki nutkunun devamı

(BCA 030-10-235-588-3-2).

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Geldiği yer:
Yazıldığı tarih:
Geldiği tarih:
Numarası:

-II-

AÇIK TEL

olmadıkça harbe nihayet vermemek, ve Avrupa'da harb nihayet bulduktan sonra Amerikalıların yanbasında bütün kuvvetleriyle Japonları aynı suretle teslim mecbur edinceye kadar harbe devam etmek kararı olduğu ilâve etti.

Fundan sonra Adana ziyaretinden bahsederek hava meydanına indiği zaman Hurricane Tayyarelerini meydana dizilmiş gördüğünü, Reisicumhur Hazretlerinin Trenini de karlarla örtülü dağlar içinden minalı tırtıl gibi çıkıp geldi ifadesile edibane tasvirinden sonra, maiyyetlerinde getirdikleri Başvekil, Hariciye Vekili, Genelkurmay Başkanı ve Parti Umumi Kâtibi ile buluşup görüşdiklerini, memleketimizin en müşkül zamanlarda takib ettiği dürüst siyaset ve sağlam durumu ile kendi düşmanlarının Suriye ve Irak'ı istilâlarına, bilhassa kendileri ve müttetikleri için hayat meselesi olan Irak ve İran petrollerini ele geçirmelerine mani olduğunu tebarüz ettirdi. Bu sözleri takdir sedaları ile karşılandı.

"Türk dost ve müttetiklerimizden bir şey istemedik, kendilerini tehlikeye atmak arzusunu göstermedik, çünkü Türkiye'nin tehlikeye düşmesi bizim tehlikeye düşmemiz olurdu. Türk Ordularını asrî esliha ve techizat ile takviye etmek imkânlarını aradık. Deniz ve kara yollarından taşıyabilecekleri kadar malzemeyi Amerikalılarla birlikde temin edebilceğimizi anlattık. Bu gün Ankara'da Türk ve İngilizlerden mürekkep müşterek bir heyet menzil yollarının ıslahına, nakliye vesaitinin ikmaline çalışmaktadır. Bu suretle Türkiye'yi muhtemel herhangi bir taarruza karşı daha kuvvetli bulundurmak mümkün olacaktır. Amerika ile birlikde Türkiye'ye nakledilip donatabilecekleri, istedikleri kadar esliha ve malzemeyi harbiye verebilecek vaziyetteyiz.

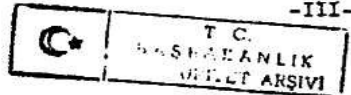
030 10 235 588 3 e.1.

EK 11. Churchill'in Adana Görüşmeleri hakkındaki nutkunun devamı

(BCA 030-10-235-588-3-3).

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

AŞ

AÇIK TEL

Geldiği yer
Yazıldığı tarih
Geldiği tarih
Numarası

Bu babda neşretilen müşterek komünikede beyan edilen hususattan fazla bir şey yoktur. Tefsir suretile marâ çıkarmaya çalışmak doğru değildir. Türkiye'nin şimdiye kadar sebat ile mukavemet gösterdiği yakın tehlikeler bu gün daha azalmıştır. Çünkü cerubunda ve şarkındaki dostları düşmanlarına kalebe etmiş bir vaziyettedir." dedi ve Ruslarla Türklerin en sıkı dostluk idamesine taraftar olduğunu ilâve etti.

Sözünü şimalî ve garbî Afrika'daki siyasî ve askerî vaziyete intikal ettirerek, bu darülharbde hâkim rolün Amerika'da olduğunu, kendisinin bu işde Reiscümhur Roosevelt'in Muavinliğini memnuniyetle kabul ettiğini, her ikisinin de başlıca arzusu müttefik Orduların muzaffer olması için mahallî asayisin ve menzil yollarının mahfuz bulurması olduğunu tebarüz ettirerek diğer mesailin talî olarak kabul edildiğini söyledikten sonra İngiliz ve Amerikan siyasetçilerine, Avam Kamara azalarına, nihayet her iki memleket efkârı umumiyesine hitab ederek, yukardaki kanaate mugayir olarak Fransızların iç politikalarında bir Generali diğerine karşı koymakla veya birini diğerine tercih etmekle maksadı aslî olan zaferi temine yardım etmiş olmayacaklarını, aksine hizmet etmiş olacaklarını söyledi ve mesuliyeti müteahhid olanlara emniyet ederek işi onlara bırakmalarını ve zaferi nihâiden emin olmalarını istedi ve alkışlandı.

En sonra Irak'da şimalî ve garbî Afrika'da Eisenhower'ın Başkumandanlıkta devam edeceğini, General Alexander'in onun muavinliğine tayin edildiğini, General Alexander'in yerine merkezi Kahire'de bulunan Ordu Başkumandanlığına da General Wilson'un nakledildiğini, bunun yerine de yeni bir Kumandan tayin edileceğini, Hava

030	10		235	588	3
-----	----	--	-----	-----	---

3

/.

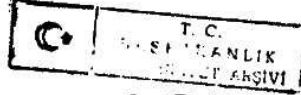
EK 12. Churchill'in Adana Görüşmeleri hakkındaki nutkunun devamı

(BCA 030-10- 235-588-3-4).

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Geldiği yer
Yazıldığı tarih 42
Geldiği tarih 252
Numarası

-IV-

AÇIK TEL

Mareşali Teddern Müttefikler hava kuvvetleri Kumandanlığını yapacağını, Amiral Cunningham'ın Bahrişefid'in şarkında da müttefik deniz kuvvetleri Başkumandanlığına tayin edildiğini, merkezi İskenderiye olan Akdeniz Donanması Başkumandanının unvanının Kızıldeniz'i de ihtiva etmek üzere Şark Donanması Kumandanlığına tahvil edildiğini anlatarak, dinleyenlere emniyet ve itimad telkin eden sözlerine nihayet verdi ve alkışlandı.

Bizzat dinlediğim Başvekil'in, ajansların metnini vereceği nutkun bir an evvel yapabildiğim ana hatlarını gösteren hülâsası yukardadır, arz ederim.

Rauf Orbay

Rauf Orbay

030 10 235 588 3

4

EK 14. Adana Görüşmeleri esnasında İngiliz heyete teslim edilen "Adana Listesi" hakkında devamı (ATASE 2-068-2).

(Haraket
4-12)

Gnkur. Bşk. (III. Şube) () Kısım

Ş. Kayıt No.	Müavette yapan ve Günlemeç	Beyaz eden ve Günlemeç	Karşılaştıran ve Günlemeç	Gönderildiği Günlemeç
Dosyası	Özü:			

Yazıldığı makam :

- 2 -

İçin mütehasıs celbi ve yurdumuz dahilide mütehasıs elemen yetiştirilmesi hususları da mukarrer olup bunlar ayrıca tanzim edilecektir.

8- Gereğinin buna göre ifası ile gerek Adana listesinin ve gerekse Alman ,İtalyan tipi malzemenin ikmal cetvelinin sür'atle tanzimi hususunun teminine emir ve müsaadelerini saygılarınıla arz ederim.

Genelkurmay Başkanı
Mareşal

10

2/1/1948

Müv.

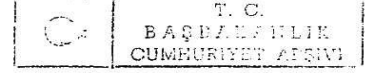
L

lişiği

Dosyasına bağlanacak yer.

EK 15. Türkiye'nin Alman-Sovyet Harbindeki tarafsızlık ilanı

(BCA 080-18-01-95-54).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2

Kararname

I6056

Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti; Almanya - Sovyetler Birliği harbi dolayısıyla hasıl olan vaziyet muvacehesinde bitaraflik ilânına İcra Vekilleri Heyetinin 22/6/94I tarihli iğtimainda karar vermiştir.

22/6/94I

REİSİCÜMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.

Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

080 18 01 95 54 1

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Kıymet KOCATÜRK
Doğum Tarihi : 25.02.1993
Doğum Yeri : Bakırköy / İSTANBUL

Eğitim Durumu: 2016-2019 **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Eğitimi.**
2012-2016 **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Eğitimi.**
2011-2015 **Düzce Anadolu Lisesi (Düzce).**
2003-2011 **Göktürk İlköğretim Okulu (İstanbul).**

Yabancı Diller : **İngilizce**

YÖKDİL: 65